

**KP-SOPIMUKSEN 9 ARTIKLAN EHDOTTOMAT ELEMENTIT JA
VÄHIMMÄISTAKEET**

Maria Ahmas

Poikkeusolojen sääntely

Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta

Joulukuu 2020

TURUN YLIOPISTO

Oikeustieteellinen tiedekunta

MARIA AHMAS: KP-sopimuksen 9 artiklan ehdottomat elementit ja vähimmäistakeet.

Pro gradu -tutkielma, XV+78 s.

Valtiosääntöoikeus

Joulukuu 2020

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin Originality Check -järjestelmällä.

Tapahtumat eri puolella maailmaa osoittavat, että oikeus vapauten ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen on eritoten uhattuna valtion ollessa hätätilassa. Tässä tutkielmassa hätätilaa ja oikeutta vapauten ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen tarkastellaan pääasiassa Kansalaisyhteiskuntaa ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (KP-sopimus) kontekstissa. Tutkielman tarkoitus on tunnistaa KP-sopimuksen 9 artiklan ehdottomat elementit ja vähimmäistakeet. Tutkielmassa pyritään tuottamaan lainopin avulla perusteltuja tulkintakannanottoja KP-sopimuksen sisällöstä, säännöistä ja periaatteista. Nowak ja Gross ovat kirjoittaneet tutkielman tärkeimmät lähde- ja lähdeteokset. KP-sopimuksen ja oikeuskirjallisuuden lisäksi tutkielman aineisto koostuu alueellisten ihmisoikeussopimusten oikeuskäytännöstä ja soft law:sta. Ihmisoikeussopimusten keskinäiset vastaavuudet, laatimishistoria, oikeuskäytäntö ja johdonmukaisuusperiaate osoittavat, että alueellisia ihmisoikeussopimuksia voidaan käyttää apuna myös KP-sopimuksen tulkinnassa.

KP-sopimuksen 9 artikla sisältää ehdottomia elementtejä. Selkeimmät näistä ovat mielivaltaisen vapaudenriiston kieltäminen (1 kohta) ja habeas corpus (4 kohta). Nämä oikeudet näyttävät olevan ehdottomia oikeuksia myös kansainvälisen tapaoikeuden nojalla. Sen sijaan vangitseminen ilman oikeudellista valvontaa (3 kohta) näyttää olevan mahdollista hätätilassa. Tämä edellyttää, ettei vangitsemisen kesto ylitä 7 päivää ja että siihen on liitetty takeita, kuten habeas corpus. Vaatimus toimenpiteiden syiden ja syytteen ilmoittamisesta pidätetyille pidättämishetkellä (2 kohta) sekä oikeus vahingonkorvauksen (5 kohta) eivät näytä kuuluvan ehdottomiin elementteihin. On kuitenkin huomioitava, että 9 artiklasta poikkeaminen ei ole KP-sopimuksen 4 artiklan mukaista, mikäli sillä kierretään ehdottomien oikeuksien suoja.

Ihmisoikeuskomitea ja Amerikan ihmisoikeustuomioistuimien vaatimat edellä lueteltujen ehdottomien elementtien kunnioittamista, kun taas Euroopan ihmisoikeustuomioistuin sallii pidemmälle menevät poikkeukset edellyttäen kuitenkin riittävien takeiden olemassaoloa. Valtioiden tulisi varmistaa ainakin vähimmäistakeiden olemassaolo. Nämä takeet voivat olla 9 artiklan osia, kuten habeas corpus, tai erilaisia toimenpiteitä, kuten oikeus lääkärintarkastukseen ja asianajajaan. Olisi tärkeää kodifioida yhteisiä suuntaviivoja 9 artiklan ehdottomien elementtien ja vähimmäistakeiden osalta, jotta tulevaisuudessa voidaan suojella paremmin myös 9 artiklan ehdottomia elementtejä.

Asiasanat

kansainvälinen ihmisoikeus, kansalais- ja poliittiset oikeudet, poikkeusolot, hätätila, vapaus, turvallisuus, habeas corpus, Yhdistyneet kansakunnat

SISÄLLYS

Sisällys.....	II
Lähteet	III
Lyhenteet	XV
1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkielman tausta ja tarkoitus.....	1
1.2 Tutkielman metodi, aineisto ja rakenne	8
2 OIKEUS VAPAUTEEN JA TURVALLISUUTEEN, HÄTÄTILA JA NIIDEN KANSAINVÄLINEN SÄÄNTELY	13
2.1 Oikeus vapauteen ja turvallisuuteen	13
2.2 Ihmisoikeuksista poikkeaminen hätätilan aikana	16
2.3 Hätätilan sääntely ja relevantit ihmisoikeussopimukset.....	17
2.4 KP-sopimuksen tulkinta	19
3 KP-SOPIMUKSEN 4 ARTIKLA	27
3.1 Ensimmäinen kohta	27
3.2 Toinen kohta.....	32
4 KP-SOPIMUKSEN 9 ARTIKLAN EHDOTTOMAT ELEMENTIT JA VÄHIMMÄISTAKEET	34
4.1 Ensimmäinen kohta	34
4.1.1 Mielivaltainen pidättäminen ja vangitseminen hätätilan aikana.....	35
4.1.2 Hätätilan aikana tapahtuva muu pidättäminen ja vangitseminen	39
4.1.3 Ensimmäisen kohdan yhteys KP-sopimuksen muihin oikeuksiin.....	43
4.2 Toinen kohta.....	44
4.3 Kolmas kohta.....	47
4.4 Neljäs kohta.....	52
4.4.1 Neljännen kohdan ehdoton luonne ja habeas corpus.....	53
4.4.2 Neljännen kohdan merkitys KP-sopimuksen oikeuksille.....	61
4.5 Viides kohta.....	64
4.6 Vähimmäistakeet	65
5 LOPPUPÄÄTELMÄT	71

LÄHTEET

Kirjallisuus

- Aarnio, Aulis: Laki teko ja tavoite. Lainopillisen ylioppilastiedekunnan kustannustoimikunta. 1975.
- Aarnio, Aulis: Mitä lainoppi on? Tammi. 1978.
- Aarnio, Aulis: Oikeussäännösten tulkinnasta. Juridica. 1982.
- Aarnio, Aulis: Laintulkinnan teoria. Werner Söderström Osakeyhtiö. 1988.
- Ammann, Odile: Domestic Courts and the Interpretation of International Law. 2019.
- Argentina National Commission of Disappeared People: Nunca Mas. Writer's and Scholars International Ltd. 1986.
- Association for the Prevention of Torture: Incommunicado, Unacknowledged, and Secret Detention under International Law. APT. 2006.
- Bedi, Shiv R S: The Development of Human Rights Law by the Judges of the International Court of Justice. Hart Publishing. 2007.
- Bossuyt Marc J. - Humphrey John. P.: Guide to the "Travaux Préparatoires" of the International Covenant on Civil and Political Rights. Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht. 1987.
- Blackstone, William – Christian, Edward: Commentaries on the Laws of England. London: Printed by A. Strahan for T. Cadell and W. Davies. 1803.
- Burchill, Richard: When Does an Emergency Threaten the Life of the Nation? Derogations from Human Rights Obligations and the War on International Terrorism. New Zealand Yearbook of Jurisprudence 9 2005, s. 96-114.
- Cassel, Douglass: International Human Rights Law and Security Detention. Notre Dame Law School Journal Articles Publications. 2009.
- Coomans, Fons – Grünfeld, Fred – Kamminga, Menno T.: Methods of Human Rights Research: A Primer. Human Rights Quarterly 32 (1) 2010.
- Cooper, Jonathan: Countering Terrorism, Protecting Human Rights, a Manual. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). 2007.
- Criddle, Evan: Protecting Human Rights During Emergencies: Delegation, Derogation, and Deference. Netherlands Yearbook of International Law 45 2014, s. 197-220.
- Crysler, Edward: Brannigan and McBride v. U.K.: A New Nirection on Article 15 Derogations under the European Convention on Human Rights? Revue belge de droit international 27 (2) 1994, s. 603-631.

- De Zayas, Alfred: *The United Nations and the Guarantees of a Fair Trial in the International Covenant on Civil and Political Rights and the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, teoksessa Weissbrodt, David – Wolfrum, Rudiger (toim.), *The Right to a Fair Trial*. Berlin Springer. 1997.
- De Londras, Fiona: *Detention in the 'War on Terror': Can Human Rights fight back?* Cambridge University Press. 2011.
- Eissen, Marc-Andre: 'The Principle of Proportionality in the Case-Law of the European Court of Human Rights', s. 125–37 teoksessa Ronald St. J. Macdonald – Franz Matscher – Herbert Petzold (toim.), *The European System for the Protection of Human Rights*. Dordrecht ; Boston : M. Nijhoff 1993.
- El Zeidy, Mohamed M: *The ECHR and States of Emergency: Article 15-A Domestic Power of Derogation from Human Rights Obligations*. San Diego International Law Journal 4(1) 2003, s. 277-318.
- Farrell, Brian R.: *Habeas Corpus in Times of Emergency: Historical and Comparative View*. Pace International Law Review Online Companion 2010, s. 74-97. (Farrell 2010a)
- Farrell, Brian R.: *The Right to Habeas Corpus in the Inter-American Human Rights System*. Suffolk transnational law review, 33(2) 2010, s. 197-224. (Farrell 2010b)
- Faulkner, Elizabeth A.: *The Right to Habeas Corpus: Only in the Other Americas*. American University Journal of International Law and Policy, 9(3) 1994, s. 653-689.
- Franklin, Benjamin: *Memoirs of the Life & Writings of Benjamin Franklin*. Henry Colburn, 1818-19.
- Fitzpatrick, Joan: *Protection against Abuse of the Concept of Emergency*. Studies in Transnational Legal Policy, 26 1994, s. 203-227. (Fitzpatrick 1994a)
- Fitzpatrick, Joan: *II Human Rights in Crisis: The International System for Protecting Rights during State of Emergency*. University of Philadelphia Press. (Fitzpatrick 1994b)
- Genser, Jared: *The Un Working Group on Arbitrary Detention: Commentary and Guide to Practice*. Cambridge University Press. 2020.
- Greenwood, Christopher: *Historical Developments and Legal Basis*, teoksessa Fleck, Dieter (toim.), *The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts*. Oxford University Press Inc. 1995.
- Gross, Emanuel: *Human Rights, Terrorism and the Problem of Administrative Detention in Israel: Does a Democracy Have the Right to Hold Terrorists as Bargaining Chips?* Arizona Journal of International and Comparative Law, 18(3) 2001, s. 721-791.
- Gross, Oren – Ní Aoláin, Fionnuala: *Law in Times of Crisis, Emergency powers in theory and practice*. Cambridge University Press. 2006.
- Hafner-Burton, Emilie M. - Helfer, Laurence R. - Fariss, Christopher J.: *Emergency and Escape: Explaining Derogations from Human Rights Treaties*. International Organization 65(4) 2011, s. 673-707.

- Hanski, Raija – Schein, Martin: *Leading Cases of the Human Rights Committee*. Institute for Human Rights Åbo Akademi University. 2007.
- Hartman, Joan: *Derogation from Human Rights Treaties in Public Emergencies*. *Harvard International Law Journal*, 22(1) 1981, s. 1-53.
- Hartman, Joan: *II Working Paper for the Committee of Experts on the Article 4 Derogation Provision*. *Human Rights Quarterly*, 7(1) 1985, s. 89-131.
- Henckaerts, Jean-Maria - Doswald-Beck, Louise: *Customary International Humanitarian Law Volume I: Rules*. Cambridge University Press. 2005.
- Higgins, Rosalyn: *Themes and Theories, Selected Essays, Speeches, and Writings in International Law. Volume 1*. Oxford University Press. 2009.
- Hossain, Kamal: *Methods of Dealing With Violations Of Human Rights: What Needs To Be Done And Why It Is Not Done*. *Yale Journal of International Law*, 9(1) 1982, s. 147-155.
- International Commission of Jurists: *State of Emergency, Their Impact on Human Rights*. 1983.
- International Commission of Jurists: *Assessing Damage, Urging Action, Report of the Eminent Jurists Panel on Terrorism, Counter-terrorism and Human Rights*. 2009.
- International Law Association: *Committee on Human Rights in Times of Emergency Mandate*. International Law Association. 2018.
- Joseph, Sarah: *Human Rights Committee: General Comment 29*. *Human Rights Law Review*, 2(1) 2002, s. 81-98.
- Joseph, Sarah – Schultz, Jenny – Castan, Melissa. *The International Covenant on Civil and Political Rights: Cases, Materials, and Commentary*. Oxford University Press. 2005.
- Kolb, Robert: *Advanced Introduction to International Humanitarian Law*. Edward Elgar Publishing Limited. 2014.
- Lehmann, Julian M.: *Limits to Counter-terrorism: Comparing Derogation from the International Covenant on Civil and Political Rights and the European Convention on Human Rights*. *Essex Human Rights Review*, 8(1) 2011, s. 103-122.
- Lillich, Richard B.: *Current Developments The Paris Minimum Standards of Human Rights Norms in a State of Emergency*. *American Journal of International Law*, 79 1985.
- MacDonald, R. St. J.: *Derogations under Article 15 of the European Convention on Human Rights*. *Columbia Journal of Transnational Law* 36(1-2) 1998, s. 225-267.
- McDougal, Myres S. – Lasswell, Harold D. – Chen, Lung-Chu: *Human Rights and World Public Order*. Yale University Press. 1980.
- McGoldrick, Dominick: *The Interface between Public Emergency Powers and International Law*. Oxford University Press and New York University School of Law, 2(2) 2004, s. 380-429.

- Macken, Claire: Preventive Detention and the Right of Personal Liberty and Security under the International Covenant on Civil and Political Rights. *Adelaide Law Review*, 26(1), 1966, s. 1-28.
- Macken, Claire: Counter-terrorism and the Detention of Suspected Terrorists: Preventive Detention and International Human Rights Law. *Routledge Research in Terrorism and the Law*. 2011.
- Macovei, Monica: The Right to Liberty and Security of the Person, A Guide to the Implementation of Article 5 of the European Convention on Human Rights. *Human rights handbook*, No. 5. Council of Europe. 2004.
- Meron, Theodor: *Human Rights Law-making in the United Nations: Critique of Instruments and Process*. Oxford University Press. 1986.
- Michaelsen, Christopher: Derogating from International Human Rights Obligations in the 'War Against Terrorism'? - A British-Australian Perspective. *Terrorism and Political Violence*, 17(1-2) 2005, s. 131-155.
- Moir, Lindsay: Law and the Inter-American Human Rights System. *Human Rights Quarterly*, 25(1) 2003, s. 182-212.
- Neumayer, Eric: Do Governments Mean Business When They Derogate? Human Rights Violations during Notified States of Emergency. *The Review of international Organisations* 8.1. 2013.
- Nowak, Manfred: U.N. Covenant on Civil and Political Rights, CCPR Commentary. N.P. Engel. 1993.
- Nowak, Manfred: CCPR Commentary: Commentary on the UN Covenant on Civil and Political Rights. N.P. Engel 2005.
- Nugraha, Ignatius Yodran: Human Rights Derogation during Coup Situations. *The International Journal of Human Rights*, 22(2) 2018, s. 194-206.
- Office Of The High Commissioner For Human Rights in Cooperation With The International Bar Association: Professional Training Series No. 9, Human Rights In The Administration Of Justice: A Manual on Human Rights for Judges, Prosecutors and Lawyers. United Nations, New York and Geneva 2003.
- Olivier, Clémentine: Revisiting General Comment No. 29 of the United Nations Human Rights Committee: About Fair Trial Rights and Derogations in Times of Public Emergency. *Leiden Journal of International Law*, 17(2) 2004, s. 405-419.
- Oraá, Jaime: *Human Rights in States of Emergency In International Law*. Clarendon Press. 1992.
- Orakhelashvili, Alexander: *The Interpretation of Acts and Rules in Public International Law*. Oxford Scholarship Online. 2009.

- Palomares, Eli: *Illegal Confinement: Presidential Authority to Suspend the Privilege of the Writ of Habeas Corpus during Times of Emergency*. *Southern Californian Interdisciplinary Law Journal*, 12(1) 2002, s. 101-139.
- Puchner, Martin: *Guantanamo Bay, Martin Puchner examines a state of exception*. *London Review of Books*, 26(24) 2004.
- Rodley, Nigel S.: *Treatment of Prisoners Under International Law*. Oxford University Press. 2000.
- Rodley, Nigel S.: *The Treatment of Prisoners Under International Law*. Oxford University Press. 1987.
- Simpson, Brian: *Round Up the Usual Suspects: The Legacy of British Colonialism and the European Convention on Human Rights*. *Loyola Law Review*. 1996.
- Schmid, Evelyn: *The Right to a Fair Trial in Times of Terrorism: A Method to Identify the Non-Derogable Aspects of Article 14 of the International Covenant on Civil and Political Rights*. *Göttingen Journal of International Law*, 1(1) 2009, s. 29-44.
- Seatzu, Francesco: *On the Interpretation of Derogation Provisions in Regional Human Rights Treaties in the Light of Non-Binding Sources of International Humanitarian Law*. *Inter-American and European Human Rights Journal*, 4(1) 2011, s. 3-22.
- Siltala, Raimo: *Oikeustieteen tieteenteoria. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja*. 2003.
- Svensson-McCarthy, Anna-Lena: *The International Law of Human Rights and States of Exception with Special Reference to the Travaux Préparatoires and Case-Law of the International Monitoring Organs*. Martinus Nijhoff Publishers. 1998.
- Trechsel, Stefan: *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford University Press. 2006.
- Tuori, Kaarlo – Scheinin, Martin: *Oikeiden rajat: Lukeeko hätä lakia?* Helsingin yliopisto. 1988.
- Tuori, Kaarlo: *Oikeus, valta ja demokratia*. Lakimiesliiton kustannus ja Kaarlo Tuori. 1990.
- Weisenaho, Marketta: *Poliisialan sanasto. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjat 8*. 2010.
- Venkat, Iyer: *States of Emergency - Moderating Their Effects on Human Rights*. *Dalhousie Law Journal*, 22(2) 1999, s. 125-189.
- Villiger, Mark E.: *Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of the Treaties*. Koninklijke Brill NV incorporates the imprints Brill, Hotei Publishing, IDC Publishers, Martinus Nijhoff Publishers and VSP. 2009.

Virallislähteet

Yhdistyneiden kansakuntien virallislähteet ja valmisteluaineistot

- Human Rights Committee: General Comment No. 35: Article 9 (Right to Liberty and Security of Persons). 2014.
- Human Rights Committee: General Comment No. 8: Article 9 (Right to Liberty and Security of Persons). 1982.
- Human Rights Committee: General Comment No. 29: Article 4, Derogations during a State of Emergency (article 4). 2001.
- Human Rights Committee: General Comment No. 24: Issues Relating to Reservations Made upon Ratification or Accession to the Covenant or the Optional Protocols thereto, or in Relation to Declarations under Article 41 of the Covenant. 1994. (Human Rights Committee 1994a)
- Human Rights Committee: Annual Report to the U.N. General Assembly. Volume I. A/04/401994. 1994. (Human Rights Committee 1994b)
- Kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus lisäpöytäkirjoineen. 1966.
- Siracusa Principles on the Limitation and Derogation of Provisions in the international Covenant on Civil and Political Rights. 1984.
- The Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment. 1988.
- Van Dijk, Pieter – Van Hoof, Godefridus: Theory and Practice of the European Convention on Human Rights. Kluwe Law and Taxation Publishers. 1990.
- Working Group on Arbitrary Detention: Opinions adopted by the Working Group on Arbitrary Detention at its seventy-eighth session, 19-28 April 2017. Opinion No. 41/2017 concerning 10 individuals associated with the newspaper Cumhuriyet (Turkey). A/HRC/WGAD/2017/41. 2017.
- Working Group on Arbitrary Detention: Civil and Political Rights, Including Questions of: Torture and Detention. Report of the Working Group on Arbitrary Detention. E/CN.4/2000/4. 1999.
- Working Group on Arbitrary Detention: Civil and Political Rights, Including Questions of: Torture and Detention. Report of the Working Group on Arbitrary Detention. E/CN.4/2004/3. 2003.
- Working Group on Arbitrary Detention: Promotion and Protection of All Human Rights, Civil, Political, Economic, Social and Cultural Rights, Including the Right to Development, Report of The Working Group on Arbitrary Detention. A/HRC/7/4. 2008.
- Working Group on Arbitrary Detention: Report of the Working Group on Arbitrary Detention. A/HRC/13/30. 2010.
- Working Group on Arbitrary Detention: Report of the Working Group on Arbitrary Detention. A/HRC/16/47. 2011.

Working Group on Arbitrary Detention: Report of the Working Group on Arbitrary Detention. A/HRC/22/44. 2012.

Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus. 1948.

Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusasioiden korkean edustajan toimisto: Report on The Impact of The State of Emergency on Human Rights in Turkey, Including An Update On The South-East. 2018.

Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusasioiden korkean edustajan toimisto: Human Rights, Terrorism and Counter-terrorism. Fact Sheet No. 32. 2008.

Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusneuvosto: Study of The Implications For Human Rights of Recent Developments Concerning Situations Known as States of Siege or Emergency. E/CN.4/Sub.2/1982/15. 1982.

Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuskomissio: Summary Record of the Hundred and Ninety-Fifth Meeting. E/CN.4/SR.195. 1950.

Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuskomissio: Summary Record of the 127th Meeting. E/CN.4/SR.127. 1949.

Muu virallisaineisto

Amnesty International: Amnesty International Report. 1982.

American Convention on Human Rights. 1969.

European Convention on Human Rights. 1950.

Genèven sopimus sotavankien kohtelusta. 1949.

Genèven sopimus siviilihenkilöiden suojelemisesta sodan aikana. 1949.

Genèven yleissopimusten lisäpöytäkirja kansainvälisten aseellisten selkkausten uhrien suojelemisesta (I pöytäkirja). 1980.

Genèven yleissopimusten lisäpöytäkirja kansainvälistä luonnetta vailla olevien aseellisten selkkausten uhrien suojelemisesta (II pöytäkirja). 1980.

Inter-American Court of Human Rights: Advisory Opinion OC-8/87, Habeas Corpus in Emergency Situations (Arts. 27(2), 25(1) and 7(6) American Convention on Human Rights). 1987.

Restatement (Third) of the Foreign Relations Law of The United States. 1986.

The Paris Minimum Standards of human Rights Norms in a State of Emergency. 1985.

Turku Declaration of Minimum Humanitarian Standards. 1990.

Valtiosopimusoikeutta koskeva Wienin yleissopimus (SopS 33/1980).

The Oslo Statement on Norms and Procedures in Times of Public Emergency or Internal Violence. 1987.

The Ottawa Principles on Human Rights and Anti-terrorism. 2007.

Elektroniset lähteet

Amnesty International: Ethiopia: Commentary on the Ethiopian State of Emergency. 2018. <https://www.amnesty.org/download/Documents/AFR2579822018ENGLISH.PDF> (Luettu 6.12.2020).

Amnesty International: COVID-19 as an emergency human rights issue. 2020. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2020/04/covid19-as-an-emergency-human-rights-issue/> (Luettu 6.12.2020).

Amnesty International UK: Guantánamo Bay: 14 years of injustice. 2018. <https://www.amnesty.org.uk/guantanamo-bay-human-rights> (Luettu 6.12.2020).

Amnesty International: Public Statement, Egypt: Keep Promise to Free Detainees by End of June. 2010. <https://www.amnesty.org/download/Documents/40000/mde120272010en.pdf> (Luettu 6.12.2020).

Colm, Quinn: Hungary's Orban Given Power to Rule by Decree with No End Date. Foreignpolicy 2020. <https://foreignpolicy.com/2020/03/31/hungarys-orban-given-power-to-rule-by-decree-with-no-end-date/> (Luettu 6.12.2020).

Council of Europe: Chart of Signatures and Ratifications of Treaty 005 a. https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/005/signatures?p_auth=8DciQfbY (Luettu 6.12.2020).

Council of Europe: 47 Member States b. <https://www.coe.int/en/web/portal/47-members-states> (Luettu 6.12.2020).

DeGregory, Priscilla: Legal Aid appeals for release of 92 arrested protesters awaiting arraignment. New York Post 2020. <https://nypost.com/2020/06/05/legal-aid-appeals-for-release-of-92-arrested-protesters/> (Luettu 6.12.2020).

Fenton, Jenifer: Pakistanis describe 'hell' of Bagram base detention. Al Jazeera 2014. <https://www.aljazeera.com/news/2016/07/pakistanis-describe-hell-bagram-base-detention-160717110640888.html> (Luettu 6.12.2020).

Ghoshal, Neela: Uganda LGBT Shelter Residents Arrested on COVID-19 Pretext. Human Rights Watch 2020. <https://www.hrw.org/news/2020/04/03/uganda-lgbt-shelter-residents-arrested-covid-19-pretext> (Luettu 6.12.2020).

Governor of the State of New York: No. 202, Executive Order, Declaring a Disaster Emergency in the State of New York. 2020. https://www.governor.ny.gov/sites/governor.ny.gov/files/atoms/files/EO_202.pdf (Luettu 6.12.2020).

- Human Rights Watch: Bangladesh: End Wave of COVID-19 ‘Rumor’ Arrests. 31.3.2020. <https://www.hrw.org/news/2020/03/31/bangladesh-end-wave-covid-19-rumor-arrests> (Luettu 6.12.2020).
- Human Rights First: Detained and Denied in Afghanistan. 2011. <https://www.humanrightsfirst.org/resource/detained-and-denied-afghanistan-0> (Luettu 6.12.2020).
- Human Rights Watch: Turkey events of 2018. 2018. <https://www.hrw.org/world-report/2019/country-chapters/turkey> (Luettu 6.12.2020).
- Human Rights Watch: Turkey events of 2016. 2016. <https://www.hrw.org/world-report/2017/country-chapters/turkey> (Luettu 6.12.2020).
- International Committee of the the Red Cross: Contemporary challenges to IHL – security detention. 2010. <https://www.icrc.org/en/document/security-detention> (Luettu 6.12.2020).
- Karimova, Tahmina: Derogation from human rights treaties in situations of emergency. Rule of Law in Armed Conflicts Project. https://www.adh-geneve.ch/RULAC/derogation_from_human_rights_treaties_in_situations_of_emergenc_y.php (Luettu 6.12.2020).
- Krueger, Liz: Letter To New York State Chief Judge Regarding 24-hour Arraignment. 2020. <https://www.nysenate.gov/newsroom/articles/2020/liz-krueger/letter-new-york-state-chief-judge-regarding-24-hour-arraignment> (Luettu 6.12.2020).
- Kuo, Lily: ‘They’re chasing me’: the journalist who wouldn’t stay quiet on Covid-19. Reuters 2020. <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/01/li-zehua-journalist-wouldnt-stay-quiet-covid-19-coronavirus> (Luettu 6.12.2020).
- Maasho, Aaron: Ethiopia declares state of emergency after PM's resignation. Reuters 2018. <https://www.reuters.com/article/us-ethiopia-politics/ethiopia-declares-state-of-emergency-after-pms-resignation-idUSKCN1FZ1C4> (Luettu 6.12.2020).
- Milanovic, Marko: Ukraine Derogates from the ICCPR and the ECHR, Files Fourth Interstate Application against Russia. EJIL:Talk! Blog of the European Journal of International Law 2015. <https://www.ejiltalk.org/ukraine-derogates-from-the-iccpr-and-the-echr-files-fourth-interstate-application-against-russia/> (Luettu 6.12.2020).
- Plummer, Hubert: New York Suspends Habeas Corpus. New York Bar Association 2020. <https://communities.nysba.org/blogs/hubert-g-plummer-esq/2020/06/05/new-york-suspends-habeas-corpus> (Luettu 6.12.2020).
- Raleigh, Helen: Coronavirus and China’s Missing Citizen Journalists. National Review 2020. <https://www.nationalreview.com/magazine/2020/04/06/coronavirus-and-chinas-missing-citizen-journalists/> (Luettu 6.12.2020).
- Ransom, Jan: Despite Virus, Hundreds Arrested in Unrest Are Held in Cramped Jails. The New York Times, 2020. <https://www.nytimes.com/2020/06/04/nyregion/nyc-protests-jail.html> (Luettu 6.12.2020).

- Rikosseuraamuslaitos: vangit. 2019.
<https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/rikosseuraamuslaitos/tilastot/vangit.html> (Luettu 6.12.2020).
- Shaheen, Kareem: 2 Suffocating climate of fear in Turkey despite the end of state of emergency. Guardian. 2018. <https://www.theguardian.com/world/2018/jul/18/turkeys-state-of-emergency-ends-but-crackdown-continues> (Luettu 6.12.2020). (Shaheen 2018a)
- Shaheen, Kareem: Turkey stuck in permanent state of emergency regime. The Guardian 2018. <https://arrestedlawyers.org/2019/12/10/turkey-stuck-in-permanent-state-of-emergency-regime/> (Luettu 6.12.2020). (Shaheen 2018b)
- Tilastokeskus: Liitetaulukko 1. Kiinniotetut, pidätetyt ja vangitut henkilöt iän mukaan 2019. 2020. https://www.stat.fi/til/rpk/2019/14/rpk_2019_14_2020-02-28_tau_001_fi.html (Luettu 6.12.2020).
- Terveyden ja Hyvinvoinnin Laitos: Tilannekatsaus koronaviruksesta. <https://thl.fi/fi/web/infektiotaudit-ja-rokotukset/ajankohtaista/ajankohtaista-koronaviruksesta-covid-19/tilannekatsaus-koronaviruksesta> (Luettu 6.12.2020).
- The Legal Aid Society: Legal Aid Files Emergency Lawsuit To Free 108 New Yorkers Illegally Detained Pre-Arrestment By NYPD. 2020. <https://legallaidnyc.org/wp-content/uploads/2020/06/06-02-20-LAS-Files-Emergency-Lawsuit-To-Free-108-New-Yorkers-Illegally-Detained-Pre-Arrestment-By-NYPD-.pdf> (Luettu 6.12.2020).
- The World Bank: The Global Economic Outlook during COVID-19 Pandemic: A Changed World. 2020. <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2020/06/08/the-global-economic-outlook-during-the-covid-19-pandemic-a-changed-world> (Luettu 6.12.2020).
- UN News: Turkey's 18-month state of emergency has led to profound human rights violations – UN report. 2018. <https://news.un.org/en/story/2018/03/1005442> (Luettu 6.12.2020).
- Valtioneuvoston kanslia: Sanastot ja ohjeet. <https://vnk.fi/kaannos-ja-kielipalvelut/sanastot> (Luettu 6.12.2020).
- World Prison Brief: Prison Studies, Turkey. <https://www.prisonstudies.org/country/turkey> (Luettu 6.12.2020).
- World Health Organization: Coronavirus. https://www.who.int/health-topics/coronavirus#tab=tab_1 (Luettu 6.12.2020).
- Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusasioiden korkean edustajan toimisto: United Nations Treaty Collection: Status of Treaties. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?chapter=4&clang=en&mtdsg_no=IV-4&src=IND (Luettu 6.12.2020). (Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusasioiden korkean edustajan toimisto a)
- Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusasioiden korkean edustajan toimisto: Status of Ratification Interactive Dashboard. <https://indicators.ohchr.org> (Luettu 6.12.2020). (Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusasioiden korkean edustajan toimisto b)

Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusasioiden korkean edustajan toimisto: Turkey: UN report details extensive human rights violations during protracted state of emergency. 2018.

<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=22853&LangID=E> (Luettu 6.12.2020).

Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusasioiden korkean edustajan toimisto: COVID-19 Guidance, Emergency measures. 2020.

<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/COVID19Guidance.aspx> (Luettu 6.12.2020).

Xerxes, Jude: Manhattan Judge Denies Release Of George Floyd Protesters Held More Than 24 Hours. International Business Times 2020. <https://www.ibtimes.com/manhattan-judge-denies-release-george-floyd-protesters-held-more-24-hours-2988716>

(Luettu 6.12.2020).

Oikeustapaukset

Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuskomitea

A v. Australia, No. 560/1993.

Albert Mukong v. Cameroon, No. 458/1991.

Alegre v. Peru, No. 1126/2002.

Berry v. Jamaica, No 330/1988.

Chambala v. Zambia, No. 856/1999.

Fals Borda et al. v. Colombia, No. 46/1979.

Griffin v. Spain, No. 493/1992.

Koné v Senegal, No. 386/1986.

Miha v. Equatorial Guinea, No. 414/1990.

Obodzinsky, et al. v. Canada, No. 1124/2002.

Rameka v. New Zealand, No. 1090/2002.

Stephens v. Jamaica, No. 373/1989.

Kansainvälinen tuomioistuin

Advisory Opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons. General List No. 95. 8.7.1996.

Advisory Opinion on the Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory. General List No.131. 9.7.2004.

Democratic Republic of the Congo v. Uganda. Armed Activities on the Territory of the Congo. Request for the Indication of Provisional Measures. General List No. 116. 19.12.2005.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Lawless v. Ireland, 332/57, 1.7.1961.

Ireland v. the United Kingdom, 5310/71, 18.1.1978.

X. v. the United Kingdom, 7215/75, 5.11.1981.

De Jong, Baljet, Van den Brink v. the Netherlands, 8805/79, 8806/79, 9242/82, 11.10.1982.

Brogan and Others v. the United Kingdom, 11298/84, 11234/84, 11266/84, 11386/85, 29.11.1988.

Brannigan and McBride v. the United Kingdom, 14553/89, 14554/89, 25.5.1993.

Aksoy v. Turkey, 21987/93, 18.12.1996.

Demir and Others v. Turkey, 71/1997/855/1062–1064, 23.9.1998.

Marshall v. the United Kingdom, 41571/98, 10.7.2001.

Al-Moayad v. Germany, 35865/03, 20.2.2007.

Medvedyev and Others v. France, 3394/03, 29.3.2010.

Amerikan ihmisoikeustuomioistuin ja Amerikan ihmisoikeuskomissio

Neira-Algería et al. v. Peru, 19.1.1995.

Abella v. Argentina, 18.11.1997.

Loayza Tamayo v. Peru, 17.9.1997.

Petruzzi et al. v. Peru, 30.5.1999.

Coard et Al. v. United States, 29.9.1999.

Vélez et al. v. Ecuador, 4.7.2007.

Kansalliset tuomioistuimet

People of the State Of New York: Ex Rel. Corey Stoughton on Behalf of Lazeme Harris et al. v. Dermot Shea, Commissioner, New York City Police Department; or Anyone Having Custody of Petitioners, 100446/2020, 2.7.2020.

LYHENTEET

AIS Amerikan ihmisoikeussopimus

AIT Amerikan ihmisoikeustuomioistuin

EIS Euroopan ihmisoikeussopimus

EIT Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

EU Euroopan unioni

ICJ Internatinal Commision of Jurists

ICC International Criminal Court

ICRC International Committee of the Red Cross

ILA International Law Association

IRA Irlannin tasavaltalaisarmeija

KP-sopimus Kansalaisyhteiskuntaa ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus

Turku declaration Turku Declaration of Minimum Humanitarian Standards

WGA Working Group on Arbitrary Detention

YK Yhdistyneet kansakunnat

1 JOHDANTO

1.1 Tutkielman tausta ja tarkoitus

*“COVID-19 as an emergency human rights issue.”*¹

*“Uganda LGBT Shelter Residents Arrested on COVID-19 Pretext.”*²

*“Coronavirus and China’s Missing Citizen Journalists.”*³

*“Hungary’s Orban Given Power to Rule by Decree with No End Date.”*⁴

*“UN Report Details Extensive Human Rights Violations During Protracted State of Emergency.”*⁵

*“Ukraine Derogates from the ICCPR and the ECHR...”*⁶

Poliittiset, sosiaaliset ja muut valtioiden kohtaamat kriisit koskettavat laajalti myös ihmisoikeuksia. Oikeustieteessä normaalioloista poikkeavista tilanteista käytetään käsitteitä ”poikkeustila”, ”häätätila”, ”valmiustila”, ”hälytystila” ja ”poikkeusolot”.⁷ Nämä käsitteet kuvaavat kansakuntaa uhkaavaa tilannetta, joka oikeuttaa valtiot erityisiin toimenpiteisiin. Valittu käsite vaihtelee valtioittain ja sen valintaan heijastuu vahvasti valtioiden historia. Tässä tutkielmassa normaalioloista poikkeavia olosuhteita kutsutaan hätätilaksi.⁸ Häätätila on ollut olemassa lähes yhtä kauan kuin järjestäytynyt valtio, eikä sen sääntely ole siten uusi ilmiö.

¹ Amnesty International 2020.

² Ghoshal 2020.

³ Raleigh 2020.

⁴ Colm 2020.

⁵ Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusasioiden korkean edustajan toimisto 2018.

⁶ Milanovic 2015.

⁷ Tuori 1990, s. 151; Venkat 1999, s. 128.

⁸ Muun muassa siitä syystä, että tutkielman keskiössä oleva Kansalaisyhteiskunnan ja poliittisten oikeuksien kansainvälinen yleissopimus käyttää hätätila termiä.

Valtion ja yksilön edun yhteensovittaminen hätätilassa on erityisen vaikeaa.⁹ Valtion on suojattava olemassaoloaan, mutta myös samaan aikaan kunnioitettava yksilön oikeuksia.¹⁰ Kansallinen turvallisuus on usein tunnepitoista ja poliittisesti latautunutta, minkä vuoksi hallitukset voivat ohjata ja manipuloida yleistä mielipidettä esimerkiksi rajoittamalla median toimintaa ja lietsomalla pelkoa kansalaisten keskuudessa.¹¹ Hätätilaan turvautuminen vaikuttaakin toisinaan keinolta, jolla hallitukset pyrkivät välttämään ihmisoikeusrikkomuksiin liittyvän kritiikin.

Viime vuosikymmenien saatossa kansalaisten tietoisuus valtion hätätilassa käyttämistä erityisistä valtuuksista on kuitenkin kasvanut. Kansalaiset ovatkin yhä enemmän huolissaan etenkin ihmisoikeuksistaan hätätilan aikana.¹² Kansalaisten huoli ei ole perusteeton, sillä hätätilassa tapahtuneiden ihmisoikeusloukkausten historia on synkkä.¹³ Hätätiloihin liittyy usein katoamisia, teloituksia, pidätyksiä ilman asianmukaista prosessia, kidutusta sekä muuta julmaa ja halventavaa kohtelua.¹⁴ Onkin syytä tunnistaa hätätilan läheinen yhteys vakaviin ja laajalle levinneisiin ihmisoikeusrikkomuksiin.¹⁵ Hätätilan nojalla käyttöön otetuilla toimenpiteillä saattaa olla tuhoisa vaikutus sekä yksilölle että yleisesti rauhalle ja demokratialle.

⁹ Faulkner 1994, s. 656.

¹⁰ McDougal – Lasswell – Chen 1980, s. 413-14.

¹¹ Esimerkiksi Argentiinassa noin 340 pidätykeskusta riisti vuosien ajan laittomasti tuhansilta ihmisiltä vapauden. Argentiinan hallitus kuitenkin kielsi hätätilan aikana ihmisten katoamiset ja kidutukset ja rajoitti niihin liittyvän tiedon julkaisemista. Argentiinan sotilashallitus hallitsi mediaa ja tiedotusvälineitä, mikä johti valheellisen tiedon levitykseen (Argentina National Commission Of Disappeared People 1986, s. 51-52). Lisäksi hätätilan on todettu vaikuttavan negatiivisesti poliittiseen järjestelmään, sillä hätätilan aikana hallitukset vähentävät usein koulutuksen ja sivistyksen monimuotoisuutta. Esimerkiksi vuonna 1993 Guatemalan hallitus valitsi 5 eri presidenttiä. Tällöin hallitus käski tiedotusvälineitä lopettamaan vaaliuutisten levittämisen, minkä seurauksena Guatemalan sanomalehdessä julkaistiin ainoastaan mustia sivuja (International Commission of Jurists 1983, s. 413-424).

¹² Svensson-McCarthy 1998, s. 1.

¹³ Ks. esimerkiksi Amnesty International 1982.

¹⁴ Ks. esimerkiksi Amnesty International 1982.

¹⁵ Kuten International Commission of Jurists 1983 sivulla i todetaan: “Hätätilanteiden ja vakavien ihmisoikeusrikkomusten välillä on usein ja ehkä ymmärrettävästikin yhteys. Vakavimmat ihmisoikeusloukkaukset esiintyvät yleensä tilanteissa, joissa valtaa pitävien status on uhattuna ja heidän auktoriteettiaan haastetaan...”. Katso myös Hartman 1985, s. 91. On kuitenkin syytä huomioida, että joissakin totalitaarisissa järjestelmissä henkilökohtaisia ja kollektiivisia oikeuksia loukataan enemmän normaalitilan aikana kuin toisissa järjestelmissä hätätilan aikana (Venkat 1999, s. 132.).

Mikäli haluamme tulevaisuudessa suojella ihmisoikeuksia paremmin myös hätätilan aikana, on ensisijaisen tärkeää tutkia hätätilaa ihmisoikeuksien näkökulmasta.¹⁶

Oikeus vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen on ihmis- ja perusoikeus, jota rikotaan jatkuvasti hätätilan aikana.¹⁷ Oikeus vapauteen on yksi tärkeimmistä ja vanhimmista ihmisoikeuksista.¹⁸ Tätä kuvastaa esimerkiksi se, että oikeus vapauteen on Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuksien yleismaailmallisessa julistuksessa ensimmäisenä suojattu aineellinen oikeus. Tämä osoittaaakin kyseisen oikeuden tärkeän merkityksen sekä yksilölle että koko yhteiskunnalle. Myös Kansalaisyhteiskunta ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (KP-sopimus) laatimisvaiheessa on todettu oikeuden vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen olevan yksi KP-sopimuksen tärkeimmistä oikeuksista.¹⁹ Oikeus vapauteen ja turvallisuuteen on arvokas myös siksi, että vapauden riistäminen on historian tapahtumien valossa ollut tärkeä keino estää myös muita elintärkeitä oikeuksia toteutumasta.²⁰

Tapahtumat eri puolella maailmaa osoittavat, että oikeus vapauteen ja turvallisuuteen on eritoten uhattuna valtion ollessa hätätilassa. Hätätilalle on usein tunnusomaista erityisten pidätys- ja vangitsemisvaltuuksien käyttöönotto. Esimerkiksi Yhdistyneellä kuningaskunnalla on pitkä historia hätätilan nojalla tehtyjen pidätysten saralla.²¹ 11. syyskuuta 2001 ja sen jälkeen tehdyt terrori-iskut ovat vauhdittaneet ympäri maailmaa lanseerattua ”terrorismin vastaista sotaa”. Monet valtiot ovatkin julistaneet hätätiloja ja säätäneet lakeja, jotka antavat valtioille erityisiä pidätys- ja vangitsemisvaltuuksia. On selvää, että näillä laeilla on merkittävä vaikutus ihmisten vapauteen ja turvallisuuteen. Esimerkiksi Pakistanissa julistettiin marraskuussa 2007 hätätila terrorismin vuoksi. Tämän hätätilan seurauksena monia mielenosoittajia laitettiin

¹⁶ Venkat 1999, s. 132.

¹⁷ Nowak 1993, s. 82-83. Tässä tutkielmassa käytetään jatkossa termiä turvallisuus kuvaamaan henkilökohtaista turvallisuutta.

¹⁸ Nowak 1993, s. 159.

¹⁹ Bossuyt 1987, s. 192.

²⁰ Human Rights Committee 2014, kohta 2. Myös Nowak on todennut KP-sopimuksen 9 artiklalla olevan läheinen yhteys muihin KP-sopimuksen oikeuksiin (Nowak 1993, s. 161).

²¹ Yhdistynyt Kuningaskunta on käyttänyt tätä poikkeusta esimerkiksi vuosina 1976, 1984 ja 1988. Katso myös Hartman 1981, s. 14 sekä Hafner-Burton et al. 2011, s. 696.

kotiarestiin tai heidät pidätettiin joko hallinnollisin keinoin tai laittomasti.²² Ihmisoikeusrikkomukset ovat todennäköisiä myös erilaisilla vangitsemispaikoilla ja vankileireillä. Esimerkiksi Yhdysvaltojen merivoimien ylläpitämällä Guantánamo Bayn vankileirillä Kuubassa ja Bagram Air -tukikohdassa Afganistanissa on todettu räikeitä ihmisoikeusrikkomuksia.²³

Hätätilan nojalla vangittujen ja pidätettyjen henkilöiden lukumäärä on usein tuhansia tai kymmeniä tuhansia: pelkästään Ateenassa pidätettiin 7 000 henkilöä Kreikan hätätilan alkaessa vuonna 1967, Intiassa 77 000 henkilöä pidätettiin maan ollessa hätätilassa vuosina 1975-1977 ja Perussa jopa 35 000 henkilöä pidätettiin muutaman kuukauden kestäneen hätätilan aikana vuonna 1982.²⁴ Hätätilassa tehtyjen pidätysten ja vangitsemisten määrät näyttävät nousseen entuudestaan viime vuosien aikana. Ihmisoikeusjärjestöt arvelevat, että pelkästään Egyptin hätätilan aikana vuonna 2010 17 000 ihmistä pidätettiin ja 5 000-10 000 ihmistä pidettiin vangittuna ilman, että heitä vastaan nostettiin syytteitä tai heille olisi taattu oikeudenkäyntiä.²⁵ Turkki puolestaan pidätti 18 kuukautta kestäneen hätätilan aikana vuosina 2016-2018 noin 160 000 henkilöä,²⁶ minkä lisäksi vankien määrä Turkissa kasvoi 127 163 henkilöllä vuodesta 2014 vuoteen 2019.²⁷ Vankien tosiasiallinen lukumäärää saattaa olla vielä suurempi, sillä esimerkiksi eräiden ihmisoikeusraporttien mukaan Turkki vangitsi 261 700 henkilöä hätätilan aikana.²⁸ Etiopia puolestaan vangitsi yhteensä 29 000 ihmistä kaksi vuotta kestäneen hätätilan aikana vuosina 2016-2018.²⁹ Vertailun vuoksi voidaan todeta, että vuonna 2019 Suomessa

²² International Commission 2009, s. 109.

²³ Puchner 2004; Human Rights First 2011; Fenton 2014; Amnesty International UK 2018.

²⁴ Amnesty International Annual Report 1978, s. 160; International Commission of Jurists 1983, s. 87.

²⁵ Amnesty International 2010.

²⁶ UN News 2018. Sekä Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusasioiden korkean edustajan toimisto 2018.

²⁷ Vankien ilmoitettu kokonaismäärä Turkissa oli vuonna 2018 158 837 ja vuonna 2019 286 000. Katso lisää World Prison Brief.

²⁸ Shaheen 2018b.

²⁹ Maasho 2018.

pidätettiin 8 752 ja vangittiin 2 058 henkilöä.³⁰ Lisäksi vankien kokonaismäärä (keskivankiluku) Suomessa vuonna 2019 oli 2 910.³¹

Erityisen ongelmallisen hätätilassa tehdyistä pidätyksistä ja vangitsemisista tekee se, että ne kohdistuvat usein korkeisiin virkamiehiin, tuomareihin, juristeihin, median edustajiin, ihmisoikeuksien puolustajiin ja opposition poliitikkoihin.³² Esimerkiksi vuonna 2014 Turkin tuomioistuimet antoivat lukuisia pidätys- ja vangitsemismääräyksiä, jotka kohdistuivat etenkin journalisteihin ja ihmisoikeusaktivisteihin.³³ Turkki nousikin ”eniten toimittajia pidättänyt valtio” -listan kärkeen pidätettyään yli 300 toimittajaa hätätilan aikana.³⁴ Viime kuukausien aikana COVID-19³⁵ on ajanut monet valtiot ympäri maailmaa hätätilaan. Jo nyt on nähtävissä, että hallitukset väärinkäyttävät hätätilan tuomia valtuuksia. Tästä ovat todisteena etenkin ihmisoikeusaktivisteihin, mediaan ja vähemmistöryhmiin kohdistuneet pidätykset ja vangitsemiset koronaviruksen verukkeella.³⁶ On selvää, että tällainen toiminta ei ainoastaan heikennä ihmisten oikeutta vapauteen ja turvallisuuteen, vaan sillä on myös merkittävä vaikutus muun muassa sananvapauteen ja demokratiaan.³⁷ Tällaiset toimenpiteet jättävät varmasti jälkensä myös hätätilan jälkeiseen yhteiskuntaan.

Ei liene ihme, että ihmisoikeusvelvoitteista poikkeaminen hätätilan aikana on aiheuttanut suurta huolta myös kansainvälisen ihmisoikeusyhteisön keskuudessa.³⁸ Kansainvälisellä ihmisoikeussäätelyllä onkin merkittävä rooli ihmisoikeuksien valvojana myös konfliktien

³⁰ Tilastokeskus 2020.

³¹ Rikosseuraamuslaitos 2019.

³² Working Group on Arbitrary Detention 2008, kohta 63.

³³ Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusasioiden korkean edustajan toimisto 2018, kohdat 59 ja 72; Human Rights Watch 2018.

³⁴ Shaheen 2018a; Shaheen 2018b; Kareem 2018b.

³⁵ COVID-19 on koronaviruksen aiheuttama tartuntatauti. COVID-19 tartuntatautiepidemia käynnistyi Kiinassa 2020 tammikuussa. Koronavirustartuntoja on todettu maailmanlaajuisesti yhteensä noin 57 miljoonaa (Terveysten ja Hyvinvoinnin Laitos; World Health Organization).

³⁶ Esimerkiksi Ugandassa on pidätetty seksuaalivähemmistöjen edustajia (Ghoshal 2020) ja Kiinassa on vaiennettu COVID-19 puhuvia journalisteja ja tutkijoita (Kuo 2020).

³⁷ Crysler 1994, s. 629.

³⁸ Tuori 1990, s. 161 ja s. 163; Seatzu 2011, s. 7.

aikana. Ensinnäkin sen avulla voidaan tulkita aseellisen konfliktin aikana voimassa olevan humanitaarisen oikeuden säännöksiä. Toiseksi sen soveltamista voidaan jatkaa täysimääräisesti humanitaarisen oikeuden rinnalla, mikäli valtiot eivät poikkea ihmisoikeusvelvoitteistaan.³⁹ Kolmanneksi on olemassa joitakin ihmisoikeuksia, joista valtiot eivät voi poiketa edes hätätilassa, minkä vuoksi kansainvälinen ihmisoikeus on voimassa myös poikkeuksellisissa olosuhteissa.⁴⁰

On todennäköistä, että valtiot kohtaavat joskus kriisitilanteita kuten sotia tai muunlaisia vakavia yhteiskunnallisia mullistuksia. Todennäköistä on myös se, että rauhan ja järjestyksen palauttaminen yhteiskuntaan tällaisissa tilanteissa saattaa vaatia yksilöiden oikeuksien rajoittamista ja mahdollisesti jopa niiden keskeyttämistä. Useisiin ihmisoikeussopimuksiin onkin sisällytetty säännöksiä, joiden mukaan valtiot voivat poiketa tietyistä ihmisoikeusvelvoitteista hätätilan aikana. Tärkeimmät ihmisoikeuksia ja hätätilaa sääntelevät kansainväliset ihmisoikeussopimukset ovat KP-sopimus, Euroopan ihmisoikeussopimus (EIS) ja Amerikan ihmisoikeussopimus (AIS).⁴¹ Nämä sopimukset antavat sopimusvaltioille rajoitetut mutta joustavat poikkeusvaltuudet, joiden tarkoituksena on auttaa valtioita palauttamaan järjestys, jotta ihmisoikeuksien täysimittainen toteutuminen voidaan jälleen taata.⁴²

Tässä tutkielmassa hätätilaa ja oikeutta vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen tarkastellaan pääasiassa KP-sopimuksen kontekstissa, koska KP-sopimusta on kuvattu tärkeimmäksi kansalais- ja poliittisia oikeuksia säänteleväksi instrumentiksi.⁴³ Lisäksi KP-

³⁹ Working Group on Arbitrary Detention 2011, kohta 51; Gross – Ní Aoláin 2006, s. 361-362; Bedi 2007, s. 321 ja 340-346. Katso Advisory Opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons 1996, kohta 25, jossa Kansainvälinen tuomioistuin vahvisti KP-sopimuksen olevan voimassa humanitaarisen oikeuden nojalla aseellisessa selkkauksessa. Katso myös Advisory Opinion on the Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory 2004, kohta 106, jossa todettiin, että kansainvälistä ihmisoikeutta ja humanitaarista oikeutta voidaan soveltaa samanaikaisesti. Katso vielä Democratic Republic of the Congo v. Uganda, kohta 216, jossa Kansainvälisen tuomioistuimen mukaan tapauksessa oli sovellettava sekä kansainvälistä ihmisoikeutta että humanitaarista oikeutta.

⁴⁰ Moir 2003, s. 183-185.

⁴¹ Hossain 1982, s. 147.

⁴² Office Of The High Commissioner For Human Rights in Cooperation With The International Bar Association 2003, s. 813.

⁴³ Meron 1986, s. 83. KP-sopimuksen on viitattu olevan yleismaailmallisten ihmisoikeussopimusten primus inter pares, eikä syyttä - yhteensä 173 maata on KP-sopimuksen osapuolina ja 6 valtioita on allekirjoittanut sen (Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusasioiden korkean edustajan toimisto a ja b).

sopimus voidaan nähdä osana kansainvälistä tapaoikeutta ja sisältävän siten myös kansainvälisen oikeuden yleisiä periaatteita. KP-sopimus voi koskettaa siten myös sellaisia valtioita, jotka eivät ole sen osapuolia.

Tutkielmassa keskitytään etenkin KP-sopimuksen ehdottomiin oikeuksiin – sellaisiin oikeuksiin, joista valtiot eivät voi poiketa edes hätätilassa. Jossain määrin epäselvyyttä ja epäjohdonmukaisuutta vallitsee siitä, mitkä ihmisoikeudet ovat luonteeltaan sellaisia, ettei niistä voida poiketa.⁴⁴ Esimerkiksi ihmisoikeuskomitea on todennut, että KP-sopimuksen listaa ehdottomista oikeuksista ei voida pitää tyhjentyvänä. Listan sisältämistä oikeuksista ei vallitse kuitenkaan absoluuttista selvyyttä.⁴⁵ Monet valtiot⁴⁶ ovat hätätilassa poikenneet KP-sopimuksen 9 artiklan takaamasta oikeudesta vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen, koska sitä ei ole mainittu hätätilaa sääntelevän 4 artiklan sisältämässä ehdottomien oikeuksien listassa.⁴⁷ Keskustelua onkin syntynyt siitä, pitäisikö KP-sopimuksen 9 artiklan tiettyjä keskeisiä elementtejä pitää poikkeamattomina.⁴⁸

Tämän tutkielman päähuomio kohdistuu siis KP-sopimuksen 9 artiklaan, joka perustaa oikeuden vapauteen ja turvallisuuteen ja 4 artiklaan, joka sääntelee valtioiden oikeutta poiketa sopimuksen velvoitteista hätätilan aikana. Jotta tätä suhdetta voidaan tarkastella lähemmin, tulee tutkielmassa selvittää myös, miten KP-sopimusta tulkitaan. Tämän tutkielman tarkoitus on löytää vastaus siihen, onko 9 artiklasta löydettävissä sellaisia elementtejä, jotka velvoittavat valtioita myös hätätilassa. Lisäksi tutkielmassa tarkastellaan sitä, voidaanko kansainvälisen oikeuskäytännön ja erilaisten ihmisoikeusinstrumenttien avulla löytää vapauden ja

⁴⁴ Eriäviä tulkintoja tästä ovat esittäneet muun muassa ihmisoikeussopimusten noudattamista valvovat elimet ja soft law instrumentit. Katso lisää Fitzpatrick, s. 211 sekä Office Of The High Commissioner For Human Rights in Cooperation With The International Bar Association 2003, s. 831.

⁴⁵ Joseph 2002, s. 91.

⁴⁶ Poikkeusta on käyttänyt esimerkiksi Yhdistynyt Kuningaskunta Pohjois-Irlantiin ja terrorismiin liittyvien tapahtumien seurauksena. Yhdistynyt Kuningaskunta ilmoitti poikkeuksesta 17. toukokuuta 1976 ja peruutti sen 22. elokuuta 1984. Lisäksi se teki uusia ilmoituksia poikkeuksista 23. joulukuuta 1988 sekä 31. maaliskuuta ja 18. joulukuuta 1989.

⁴⁷ De Zayas 1997.

⁴⁸ Crysler 1994, s. 628; International Law Association 2018, s. 3.

turvallisuuden takaavaan oikeuteen liittyviä vähimmäisstandardeja, niin kutsuttuja takeita⁴⁹, jotka valtioiden olisi taattava myös hätätilassa.

1.2 Tutkielman metodi, aineisto ja rakenne

Kansainvälisen ihmisoikeustutkimuksen on väitetty kiinnittävän liian vähän huomiota metodologisiin seikkoihin. Tämä saattaa johtua siitä, että ihmisoikeuksia tutkivat henkilöt keskittyvät usein metodologisen pohdinnan sijasta tutkimuksen, usein ihmisoikeuksien kannalta myönteiseen, lopputulokseen.⁵⁰ Onkin tärkeää, että ihmisoikeuksiin keskittyvässä tutkimuksessa tehdään selkeä ero *lex lata* ja *lex ferenda* välillä.⁵¹ Kansainvälisessä ihmisoikeudessa säännösten systematisointi ja niiden tarkoitusten selvittäminen perustuu sopimusten tulkinnalle. Tätä tulkintaa ohjaavat tulkintasäännöt, joiden päämäärä on auttaa sopimusten tulkitsijaa ymmärtämään sopimusten tarkoitus.⁵² Eri koulukunnista riippuen tulkinnassa painotetaan esimerkiksi sopimusten laatimishistoriaa, sanamuotoa tai tarkoitusta.⁵³

On väitetty, ettei kansainvälisen ihmisoikeuden alalla ole yhtä merkittävää tutkimusmetodia,⁵⁴ mutta ainakin nykyaikana kansainvälisten sopimusten tulkinta ja systematisointi perustuu Wienin yleissopimuksen säännöksiin. Wienin yleissopimuksen katsotaankin korvanneen useiden eri koulukuntien tulkintaohjeet. Wienin yleissopimuksen, etenkin sen 31 ja 32 artiklojen, voidaan nähdä sisältävän kansainvälisiä sopimuksia koskevat yleiset tulkintasäännöt.⁵⁵ Tulkinnan avulla sopimusten sanoille pyritään antamaan niiden tavallinen merkitys.⁵⁶ On syytä huomata, että kansainvälisessä oikeudessa sanojen tavallinen merkitys määritetään sopimuksen kontekstissa. Toisin sanoen sanan tavallista merkitystä ei yritetä löytää

⁴⁹ Englanniksi safeguards, suomenkielistä käännöstä ”tae” käyttää esimerkiksi Hannikainen ja Tuori.

⁵⁰ Coomans – Grünfeld – Kamminga 2010, s.179.

⁵¹ Coomans – Grünfeld – Kamminga 2010, s.185.

⁵² Orakhelashvili 2009, s. 302-303.

⁵³ Orakhelashvili 2009, s. 303-308.

⁵⁴ Coomans – Grünfeld – Kamminga 2010, s. 184.

⁵⁵ Orakhelashvili 2009, s. 309 ja 311.

⁵⁶ Orakhelashvili 2009, s. 319.

kansallisesta oikeudesta.⁵⁷ Kontekstin lisäksi tulkinnassa tulee ottaa huomioon sopimuksen tarkoitus.⁵⁸ Sopimuksen tarkoitus pitää sisällään sopimuksen laatijoiden ja sopimusosapuolten arvoja ja intressejä. Siten sopimuksen tarkoitusta tutkimalla saadaan arvokasta tietoa säännösten sisällöstä ja sopimuksen päämäärästä.⁵⁹ Lisäksi erityisesti valtiosopimuksen valmistelutöitä ja valtiosopimusta tehtäessä vallinneita olosuhteita voidaan käyttää apuna, kun halutaan vahvistaa säännökselle tulkinnan avulla löydetty merkitys.⁶⁰ On syytä huomata, että Wienin yleissopimuksen ohella myös muut kansainvälisen oikeuden säännöt voivat tulla sovellettavaksi.⁶¹ Ihmisoikeussopimuksia tulkittaessa voidaankin yhdistää erilaisia tulkintatapoja.⁶²

Jotta ymmärrettäisiin paremmin kansainvälisessä oikeudessa käytettäviä metodeja, on hyödyllistä luoda katsaus kansalliseen oikeuteen. Toisin kuin usein oletetaan, kansallisen ja kansainvälisen oikeuden metodeilla on nimittäin samoja piirteitä ja metodologiset erot liittyvät erityisesti erilaisiin lainsäädäntöprosesseihin.⁶³ Tässä tutkielmassa käytetty metodi on myös kansallisessa oikeudessa tuttu lainoppi. Lainopista käytetään myös nimitystä oikeusdogmatiikka ja sillä tarkoitetaan perinteisesti oikeussäännösten systematisointia ja tulkintaa.⁶⁴ Lainopin avulla tuotetaan perusteltuja tulkintakannanottoja vallitsevan oikeuden sisällöstä, säännöistä ja periaatteista tukeutumalla oikeuslähde- ja tulkintaoppiin.⁶⁵ Tarkastelun keskiössä on lain sisällön merkityksen selvittäminen.⁶⁶ Lainopille on myös ominaista

⁵⁷ Orakhelashvili 2009, s. 336.

⁵⁸ Orakhelashvili 2009, s. 322 ja 339-341.

⁵⁹ Orakhelashvili 2009, s. 345.

⁶⁰ Orakhelashvili 2009, s. 384.

⁶¹ Orakhelashvili 2009, s. 368.

⁶² Villiger 2009, s. 421-422.

⁶³ Amman 2019, s. 181-182.

⁶⁴ ; Aarnio 1975, s. 262; Aarnio 1978, s. 52-56; Aarnio 1988, s. 57.

⁶⁵ Siltala 2003, s. 108-109.

⁶⁶ Aarnio 1982, s. 62.

tieteellinen luonne – kannanotot eivät ole pelkkiä oletuksia, mielipiteitä tai arvauksia, vaan kontrolloituja hypoteeseja.⁶⁷

Tässä tutkielmassa lainopin avulla pyritään tuottamaan uskottavia tulkintoja siitä, että tietyt merkityssisällöt ovat rationaalisesti perusteltuja ja hyväksyttäviä. Tutkielman tarkoituksena on tulkita ja systematisoida kansainvälistä oikeutta tulkintakannanottojen kautta. Tutkielmassa pyritään siis tunnistamaan ja systematisoimaan kansainvälisen oikeuden kenttä sekä sen toimijat ja käsitteet, jotka liittyvät ja sääntelevät oikeutta vapautteen ja turvallisuuden hätätilan aikana. Tämän jälkeen siirrytään selvittämään vallitsevaa oikeustilaa tulkitsemalla erinäisiä oikeuslähteitä. KP-sopimuksen laatimisesta on kulunut vuosikymmeniä, minkä vuoksi sitä käsittelevien oikeuslähteiden määrä on myös kasvanut. Lainopilla onkin merkittävä ja tarpeellinen rooli KP-sopimuksen 9 artiklan tämänhetkisen sisällön selvittämisessä. Lainopin avulla voidaan jäsenellä ja tulkita KP-sopimukseen liittyvän aineiston sisältöä ja selvittää miten soveltamiskäytäntö on muokannut KP-sopimusta. Tutkielmassa tarkastellaan lainopin avulla hätätilan ja vapautta ja turvallisuutta koskevan oikeuden välisiä yhteyksiä. Näin meneteltäessä pyritään tuomaan esille sellaista, mikä ainoastaan implisiittisesti sisältyy edellä mainittuihin säännöksiin. Kun lainopillisen tutkielman tuloksena on tuotettu aiheesta lisää tietoa ja systematisoitu vallitsevaa oikeustilaa, on myös kansallisten toimijoiden helpompaa ja selkeämpää noudattaa KP-sopimusta.

Tutkielman keskiössä ovat perus- ja ihmisoikeudet. Niin sanotussa perinteisessä oikeudenalojen jaottelussa tutkielma sijoittuu kansainvälisen oikeuden alaan. Tällaisella ihmisoikeuksiin suuntautuvalla lainopillisella tutkielmalla voidaan parantaa yksilöiden asemaa ja ihmisoikeuksien suojelua ja selventää vallitsevan lainsäädännön tilaa: Ensinnäkin tutkimalla hätätilaa lainopin avulla nykyisten kansainvälisten hätätilaa sääntelevien ja ihmisoikeuksien suojelemista ja edistämistä koskevien instrumenttien puutteet ja heikkoudet on helpompi tunnistaa. Toiseksi lainopillisen tutkielman avulla voidaan luoda yhteisiä suuntaviivoja, joita valtiot ja toimielimet voivat hyödyntää omassa käytännössään. Kolmanneksi edellä mainitut seikat saattavat yhtenäistää ihmisoikeuksien soveltamiskäytäntöä ja parantaa näin ennakoitavuutta ja ihmisoikeuksien noudattamista, mikä puolestaan vaikuttaa positiivisesti yksilöiden ihmisoikeuksiin.

⁶⁷ Aarnio 1988, s. 53.

Tutkielman lähteinä käytetään KP-sopimusta ja siihen liittyvää materiaalia, kuten YK:n asiantuntijaelimien raportteja ja lausuntoja sekä ihmisoikeuskomitean raportteja. Tutkielmassa hyödynnetään myös EIS:a, AIS:a ja niihin liittyvää oikeuskäytäntöä ja muuta aineistoa. Ihmisoikeussopimusten lisäksi lähdeaineisto koostuu oikeuskirjallisuudesta, humanitaarisesta oikeudesta, soft law -instrumenteista ja kansalaisjärjestöjen, kuten Amnesty International ja Human Rights Watch, laatimista raporteista. Suurin osa tutkielman lähdeaineistosta on englanninkielistä, sillä tutkielman aihealueesta ei ole juurikaan suomenkielistä kirjallisuutta. Tutkielman aiheesta onkin tärkeää saada suomenkielistä materiaalia. Terminologian kääntämisessä on käytetty apuna esimerkiksi valtioneuvoston kanslian ja poliisialan sanastoja⁶⁸ ja sopimusten suomenkielisiä käännöksiä, minkä lisäksi tutkielmassa on käytetty yleisesti käytössä olevia oikeudellisia lyhenteitä. Tutkielmassa esiintyviä termejä käytetään niiden yleisen taikka normaalin oikeudellisen merkityksen mukaisesti. Tutkielman kannalta tiettyjen keskeisten termien sisällön tarkentaminen on kuitenkin nähty tarpeelliseksi.

Afrikkalainen peruskirja ihmisoikeuksista ja kansojen oikeuksista on merkittävä kansainvälinen ihmisoikeussopimus. Sopimus ei kuitenkaan sisällä hätätilaa käsitteleviä artikloja, minkä vuoksi sitä ei tarkastella tässä tutkielmassa. Tutkielmassa sivutaan lyhyesti tutkielman kannalta merkittävimpiä humanitaarisen oikeuden säännöksiä ja ne rajataan pääasiassa tutkimuksen ulkopuolelle humanitaarisen oikeuden ja ihmisoikeuksien suhteen moniulotteisuuden vuoksi sekä tutkimusekonomisista syistä. Kun tutkielmassa viitataan humanitaarisen oikeuden säännöksiin, on yleensä kyse sellaisesta hätätilasta, kuten sota, johon soveltuvat sekä kansainvälinen ihmisoikeus että humanitaarinen oikeus. KP-sopimuksen hätätilaa sääntelevästä 4 artiklasta tarkastellaan tarkemmin vain tutkielman kannalta relevantteja kohtia, sillä esimerkiksi hätätilan kestosta löytyy jo runsaasti tutkimusta. Lisäksi on syytä huomauttaa, että tässä tutkielmassa vapaudenriistolla tarkoitetaan pidättämistä ja vangitsemista.

Tutkielma sisältää 5 päälukua. Johdannon jälkeen tutkielman toisessa luvussa tarkastellaan lyhyesti hätätilan konseptia ja oikeutta vapauteen ja turvallisuuteen. Tässä osiossa hahmotetaan tutkielman kenttä ja toimijat. Siinä tarkastellaan myös tutkielman kannalta relevantteja kansainvälisen ihmisoikeuden instrumentteja ja KP-sopimuksen tulkintaan liittyviä seikkoja. Kun konteksti ja peruskäsitteet ovat tuttuja, siirrytään kolmannessa luvussa tarkastelemaan KP-

⁶⁸ Valtioneuvoston kanslia; Veisenaho 2010.

sopimuksen 4 artiklaa, joka käsittelee hätätilan ja KP-sopimuksen suhdetta. 4 artiklan tarkastelussa keskitytään tutkielman kannalta tärkeisiin kohtiin, minkä vuoksi jotkin 4 artiklan elementit, kuten syrjinnän kieltä jäävät pienemmälle huomiolle. Toisaalta taas joihinkin sen kohtiin luodaan yksityiskohtaisempi katsaus. Neljännessä luvussa keskitytään KP-sopimuksen 9 artiklaan, joka luo perustan oikeudelle vapautteen ja turvallisuuden. Luvun tarkoituksena on selvittää 9 artiklan ehdottomia elementtejä sekä artiklan takaamaan oikeuteen liittyviä vähimmäistakeita, jotka valtioiden tulisi turvata hätätilan aikana. Loppupäätelmissä kootaan yhteen tutkielman tulokset, pohditaan parannusehdotuksia ja luodaan katsaus tulevaisuuteen.

2 OIKEUS VAPAUTEEN JA TURVALLISUUTEEN, HÄTÄTILA JA NIIDEN KANSAINVÄLINEN SÄÄNTELY

2.1 *Oikeus vapauteen ja turvallisuuteen*

Mitä tarkoittaa olla vapaa? Rousseau'n mukaan vapaus on ihmisen kykyä valita oma suuntansa elämässä ja kehittää itseään ilman, että lailliset tai muut esteet asettuvat omien tavoitteiden tielle.⁶⁹ Oikeus vapauteen ymmärretäänkin jokapäiväisessä elämässä yleensä yksilön oikeutena tehdä mitä hän haluaa. Oikeustieteessä oikeudella vapauteen tarkoitetaan puolestaan yksilön mahdollisuutta toteuttaa itse valitsemiaan toimintatapoja, joihin valtio saa puuttua ainoastaan silloin, kun sen on tarkoitus estää yksilöä loukkaamasta toisen oikeutta vapauteen. Blackstonen mukaan yksilön vapaus koostuu liikkumisesta, tilanteen muuttamisesta tai henkilön vapaaehtoisesta siirtämisestä johonkin paikkaan. Juuri tällainen ”fyysisen vapauden”⁷⁰ käsite on sisällytetty myös useisiin ihmisoikeusvälineisiin.⁷¹

KP-sopimuksen 9 artiklassa taataan kaikille oikeus vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen. KP-sopimuksen oikeus vapauteen käsittää oikeuden määrätä itsestään ja ruumiistaan, mutta sillä ei tarkoiteta yleistä toimintavapautta.⁷² Oikeudella pyritään varmistamaan fyysisen koskemattomuuden suoja, toisin sanoen oikeus vapauteen ymmärretään edellä kuvatun mukaisesti fyysisessä mielessä.⁷³ 9 artiklalla ei ole absoluuttista luontoa – Nowak on todennut: ”[oikeudella vapauteen] ei pyritä täysimittaisesti lakkauttamaan sellaisia toimenpiteitä, jotka valtio on kohdistanut vapauden riistämiseen.” Kansainvälisen ihmisoikeuden mukaan oikeutta vapauteen voidaan rajoittaa ja joissakin tapauksissa sen noudattaminen voidaan täysin keskeyttää. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kyseinen oikeus olisi vähäpätöinen. Esimerkiksi EIT on oikeuskäytännössään painottanut kyseisen oikeuden

⁶⁹ Blackstone – Christian 1803, s. 120-141.

⁷⁰ Oikeus vapauteen onkin ollut jo useiden vuosisatojen ajan osa historiallisia säädöskokoelmia kuten Magna Carta (Macken 1966, s. 34-35).

⁷¹ Blackstone – Christian 1803, s. 120-141.

⁷² Human Rights Committee 2014, kohta 3.

⁷³ Nowak 1993, s. 160; Nowak 2005, s. 212.

merkittävyyttä demokraattiselle yhteiskunnalle.⁷⁴ Lisäksi on tärkeää huomata, että vapaudenriistäminen voi rajoittaa tai jopa estää muiden ihmisoikeuksien toteutumisen. Vapautta rajoittavien toimien tulisikin olla erittäin suppeita ja harkittuja.⁷⁵

Vapauteen puututaan esimerkiksi silloin, kun ihmiset pakotetaan pysymään rajatulla alueella, kuten säilöönottokeskuksissa tai mielisairaaloissa.⁷⁶ Tutkintavankeus, kotiaresti ja vankeusrangaistus ovat taas esimerkkejä vapauden menettämisestä. Vapauden menettäminen tapahtuu siis ilman vapaaehtoista suostumusta.⁷⁷ Vapaus menetetään yleensä ilman suostumusta myös silloin, kun valtio on hätätilassa. Tämä tapahtuu usein pidättämällä tai vangitsemalla. Pidätyksellä tarkoitetaan mitä tahansa henkilön kiinniottamista, joka aloittaa vapaudenriiston. Pidättämisen katsotaan usein kestävänsä siihen asti, kunnes pidätetty on tuotu viranomaisen eteen.⁷⁸ Vangitsemisella tarkoitetaan vapaudenriistoa, esimerkiksi pidättämisestä tai kidnappauksesta seuraavaa tilaa, joka jatkuu vapautumiseen asti.⁷⁹ Vangitsemisen eri muotoja käsitellään usein ihmisoikeussopimusten ja niiden sovelluskäytännön yhteydessä, minkä vuoksi niitä on tarpeellista avata lyhyesti seuraavaksi.

Hallinnollisen vangitsemisen keskeinen tarkoitus on estää henkilöä tekemästä rikoksia ja aiheuttamasta vaaraa valtion turvallisuudelle tai kansalaisten jokapäiväiselle elämälle - ihmisen vapaus riistetään siis turvallisuussyiden vuoksi.⁸⁰ Vangitseminen tapahtuu siten ilman syytteiden nostamista tai oikeudenkäyntiä, koska vangitsemisen peruste on rikosten ennaltaehkäisy.⁸¹ Hallinnolliselle vangitsemiselle on lisäksi tyypillistä se, ettei vankeudelle aseteta määräaikaa eikä vangitulla ole oikeutta muutoksenhakuun.⁸² Ennaltaehkäisevä

⁷⁴ Medvedyev and others v. France, kohta 76.

⁷⁵ Trechsel 2006, s. 407.

⁷⁶ Nowak 2005, s. 212; Cooper 2007, s. 151-152.

⁷⁷ Human Rights Committee 2014, kohdat 5-6.

⁷⁸ Nowak 1993, s. 169.

⁷⁹ Human Rights Committee 2014, kohta 13; Nowak 1993, s. 169.

⁸⁰ Cassel 2009, s. 363-384. Katso aiheesta lisää International Committee of the the Red Cross 2010.

⁸¹ Macken 2011, s. 2-3.

⁸² Simpson 1996, s. 631.

vangitseminen ei ole myöskään seurausta rikoslain rikkomisesta, vaan siitä, että henkilöä pidetään ja vangitaan mahdollisena uhkana valtion turvallisuudelle. Tämän vuoksi sitä kutsutaan joskus myös hallinnolliseksi vangitsemiseksi.⁸³ Ennaltaehkäisevän vangitsemisen yhteydessä viitataan usein epätarkasti pidätetyn aikaisempaan toimintaan, jonka väitetään vahingoittavan yleistä etua ja mahdolliseen tulevaan toimintaan, johon hänen väitetään todennäköisesti osallistuvan, ellei häntä vangita. Joskus tällainen epäily perustuu vangitun aikaisempaan rikostaustaan tai rikollisiin yhteyksiin ja joskus se on puhtaasti tekaistu.⁸⁴

Eristysvankeuden aikana vangittu ei saa olla yhteydessä ulkomaailmaan ja yhteydenpito etenkin perheenjäseniin, asianajajaan tai lääkäriin on kielletty.⁸⁵ Eristysvankeus on eräänlainen sateenvarjotermi, jonka alle lukeutuu esimerkiksi salainen vangitseminen. Salaisessa vangitsemisessa vangittua pidetään yksityisasunnossa, salaisessa vankilassa, sotilasleirillä tai muussa paikassa, joka ei ole virallinen vangitsemispaikka. Tämän lisäksi vangitun sijaintia ei paljasteta ulkopuolisille tahoille. Salainen vangitseminen saattaaakin johtaa tahdonvastaisiin katoamisiin. Eristysvankeuden ja salaisen vangitsemisen katsotaankin usein olevan mielivaltaista toimintaa.⁸⁶ Näiden vangitsemismuotojen yhteydessä puhutaan myös sellaisesta vangitsemisesta, jossa hallitus pyrkii salaamaan henkilön vangitsemisen tai kieltäytyy paljastamasta vangitun olinpaikkaa hänen lähipiirilleen, asianajajalleen tai muulle taholle.⁸⁷

KP-sopimuksen 9 artikla käsittelee oikeuden vapauteen lisäksi myös oikeutta henkilökohtaiseen turvallisuuteen. Oikeus turvallisuuteen velvoittaa sopimusvaltiot ryhtymään tarvittaviin toimenpiteisiin, jotta yksilöitä voidaan suojella miltä tahansa julkisen tai yksityisen tahon aiheuttamalta uhalta. Tällaisen uhan tulee olla ennakoitavissa ja kohdistua yksilön elämään tai koskemattomuuteen. Oikeus turvallisuuteen suojaa siis yksilöä fyysisiltä ja henkisiltä vammoilta riippumatta siitä, pidetäänkö häntä pidätettynä vai ei. Tämä ei kuitenkaan

⁸³ Macken 1966, s.1.

⁸⁴ Macken 2011, s.2-3; Macken 1966, s. 1.

⁸⁵ Rodley 1987, s. 264.

⁸⁶ Working Group on Arbitrary Detention 2011, s. 18 ja s. 54; Amnesty International.

⁸⁷ Rodley 1987, s. 191-193; Association for the Prevention of Torture 2006, s. 2.

tarkoita sitä, että oikeus turvallisuuteen koskisi kaikkia fyysiseen tai henkiseen terveyteen liittyviä riskejä.⁸⁸

2.2 *Ihmisoikeuksista poikkeaminen hätätilan aikana*

Valtiot voivat rajoittaa monia oikeuksia, kuten sananvapautta sekä yhdistymis- ja kokoontumisvapautta, tiettyjen laillisten tarkoitusprien vuoksi. Tällaisia rajoituksia kutsutaan usein tavallisiksi rajoituksiksi, koska niitä voidaan tehdä valtioiden ollessa normaalitilassa. Niin sanottuihin poikkeuksiin voidaan taas vedota ainoastaan erityisen vakavissa kriisitilanteissa, jotka edellyttävät poikkeuksellisten toimenpiteiden käyttöönottoa. Tämän vuoksi poikkeuksia kutsutaan toisinaan myös erityisiksi rajoituksiksi ihmisoikeuksien noudattamisesta.⁸⁹ Ihmisoikeuksien erityiset rajoitukset ovat joskus perusteltuja, koska poikkeuksellisissa tilanteissa normaaliolojen lainsäädäntö voi osoittautua tehottomaksi.⁹⁰ Poikkeuksilla tarkoitetaan tässä tutkielmassa valtioiden poikkeuksellisissa olosuhteissa tekemiä toimenpiteitä, joilla joko rajoitetaan kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamista tai toimenpiteitä, joilla ne laiminlyödään kokonaan.⁹¹

Ihmis- ja perusoikeuksiin kohdistuvia poikkeuksia on kuvattu kansainvälisessä ihmisoikeussääntelyssä välttämättömiksi pahoiksi.⁹² Näitä poikkeuksia voidaan tarkastella kahdella eri tavalla. Ensinäkin poikkeussäännöksiä voidaan nähdä vahvistavan valtion edun etusijaa suhteessa ihmisoikeuksiin. Toisaalta poikkeussäännökset voidaan nähdä välttämättömänä edellytyksenä sille, että valtiot ylipäätänsä liittyisivät ihmisoikeussopimusten osapuoliksi, sillä on epätodennäköistä, että mikään valtio hyväksyisi toimiensa rajoittamisen kaikissa mahdollisissa olosuhteissa. Tämän näkemyksen mukaan poikkeussäännökset itseasiassa rajoittavat valtioiden toimivaltaa - vaikka poikkeussäännökset sallivat

⁸⁸ Human Rights Committee 2014, kohdat 3 ja 9.

⁸⁹ Burchill, s. 96; Tuori – Scheinin 1988, s. 105.

⁹⁰ Hossain 1982, s. 148-149.

⁹¹ Burchill, s. 96; Tuori – Scheinin 1988, s. 105.

⁹² Burchill, s. 96; Tuori – Scheinin 1988, s. 105.

ihmisoikeuksista poikkeamisen, valtion toimet säilyvät kansainvälisen kontrollijärjestelmän piirissä.⁹³

Ihmisoikeuksista voidaan poiketa hätätilassa poikkeussäännösten avulla. Ehkä yleisesti tunnetuin hätätila liittyy sotaan. Joskus valtiot julistavat hätätilan onnistuneen tai epäonnistuneen vallankaappausyrityksen vuoksi. Näin on tapahtunut viime vuosina monissa maissa, esimerkiksi Turkissa⁹⁴. Hätätilan voi laukaista myös luonnonkatastrofi, taloudellinen kriisi⁹⁵ tai laaja-alainen terveysuhka, kuten koronaviruksesta johtuvat viimeaikaiset tapahtumat osoittavat. Lisäksi viime vuosikymmenien aikana useat valtiot, kuten Yhdistynyt kuningaskunta ja Ranska, ovat julistaneet hätätiloja terrorismin aiheuttaman uhan vuoksi.

2.3 Hätätilan sääntely ja relevantit ihmisoikeussopimukset

Hätätilojen erityisellä sääntelyllä on pitkät juuret länsimaisessa oikeus- ja valtioteoriassa.⁹⁶ Hätätilojen sääntelyssä poiketaan normaalista lainsäädännöstä, minkä vuoksi se tarvitsee parikseen toimivan kontrollijärjestelmän. Tämä on erityisen tärkeää etenkin sen varmistamiseksi, että hätätilaa ei väärinkäytetä esimerkiksi demokratian kaventamiseksi tai uuden valtiosäännön voimaansaattamiseksi. Tällainen kontrolli on saanut myös kansainvälisen ulottuvuuden.⁹⁷ Ennen YK:ta kansainvälinen yhteisö ei juurikaan säännellyt hätätiloja ja niiden sääntely kuului pitkälti jokaisen valtion sisäiseen toimivaltaan.⁹⁸ Tilanne muuttui kuitenkin toisen maailman sodan jälkeen, kun KP-sopimus ja sen valinnainen pöytäkirja hyväksyttiin YK:n yleiskokouksessa vuonna 1966, ja ne tulivat voimaan 23. maaliskuuta 1976. Tuolloin KP-sopimukseen sisällytettiin säännös, jonka nojalla sopimusvaltiot voivat hätätilassa turvautua poikkeuksellisiin toimenpiteisiin tietyin KP-sopimuksessa kuvatuin ehdoin.

⁹³ Burchill, s. 96; Tuori 1990, s. 161 ja s. 163.

⁹⁴ Human Rights Watch 2016. Katso lisää vallankaappauksen, hätätilan ja ihmisoikeuksien suhteesta Nugraha 2018, s. 194-206.

⁹⁵ Tuori 1990, s. 151; Tuori – Scheinin 1988, s. 113-117.

⁹⁶ Tuori 1990, s. 151 ja 151.

⁹⁷ Tuori 1990, s. 161 ja 163.

⁹⁸ Tuori – Scheinin 1988, s. 103.

Poikkeussäännöksen sisällyttäminen KP-sopimukseen ei ollut kuitenkaan itsestäänselvyys. Yhdistynyt kuningaskunta ehdotti poikkeussäännöksen lisäämistä sopimukseen sopimuksen valmistelun yhteydessä kesäkuussa 1947. Se perusteli lisäystä muun muassa sillä, että ilman tällaista säännöstä, valtiot saattaisivat keskeyttää hätätilassa sopimuksen kaikkien määräysten noudattamisen.⁹⁹ Ehdotusta käsiteltiin monissa istunnoissa, joissa valtiot ilmaisivat tukensa poikkeussäännökselle¹⁰⁰, vastustivat sitä¹⁰¹, lausuiivat säännöstä koskevat mahdolliset huolenaiheet ja esittivät muutosversiot. KP-sopimuksen 4 artiklan synty ei siis ollut yksinkertainen prosessi ja se vaati laatijoiltaan tasapainottelua valtion edun ja yksilön oikeuksien välillä. Pelko hätätilan väärinkäytöstä oli kuitenkin suuri ja tämän seurauksena laadittiin artikla, joka asetti tiukat ehdot poikkeamisoikeuden käyttämiselle ja valvontamekanismit väärinkäytösten ehkäisemiseksi. Voidaankin todeta, että valtioiden puheenvuoroilla oli loppujen lopuksi positiivinen vaikutus yksilöiden oikeuksiin.¹⁰²

KP-sopimukseen sisällytettiin useita valvontamekanismeja. Yksi näistä on valtioiden ihmisoikeuskomitealle toimittamat raportit, jotka sisältävät tietoa mahdollisen hätätilan vaikutuksista KP-sopimuksen sääntelemiin oikeuksiin. Ihmisoikeuskomitean tehtävä onkin valvoa KP-sopimuksen täytäntöönpanoa ja käydä rakentavaa vuoropuhelua sopimusvaltioiden kanssa. Ihmisoikeuskomitea antaa myös KP-sopimuksesta yleiskommentteja, jotka tulkitsevat ja selittävät KP-sopimuksen velvoitteita. Ihmisoikeuskomitea on antanut kaksi hätätilaa koskevaa yleiskomenttia.¹⁰³ Toinen tärkeä valvontamekanismi perustettiin KP-sopimuksen ensimmäisen valinnaisen pöytäkirjan nojalla. Tässä mekanismissa sopimusvaltioiden tuomiovallan piiriin kuuluvat yksityiset henkilöt, joiden yleissopimuksessa suojeltua ihmisoikeutta on loukattu, voivat lähettää ilmoituksen ihmisoikeuskomitean käsiteltäväksi.

⁹⁹ Office Of The High Commissioner For Human Rights in Cooperation With The International Bar Association 2003, s. 817-818.

¹⁰⁰ Esimerkiksi Neuvostoliitto, Egypti, Intia. Ranska perusteli poikkeussäännöksen tarpeellisuutta huomauttaen, että vaikka ihmisoikeuksien rajoitukset ovat sallittuja sodan tai muun hätätilanteen aikana, tiettyjä oikeuksia ei voida rajoittaa missään olosuhteissa. Katso lisää Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuskomissio 1949.

¹⁰¹ Esimerkiksi Libanon, Chile, Yhdysvallat. Chile ehdotti kuudennessa istunnossa vuonna 1950 poikkeussäännöksen poistamista, koska ”sen käsitteet olivat väljiä ja ne saattaisivat johtaa säännöksen väärinkäyttöksiin”. Myös Libanon oli huolissaan siitä, että yleinen hätätila oli liian laaja käsite. Katso lisää Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuskomissio 1950.

¹⁰² Office Of The High Commissioner For Human Rights in Cooperation With The International Bar Association 2003, s. 819.

¹⁰³ Fitzpatrick, s. 204-205.

Ihmisoikeuskomitean päätökset eivät sinänsä ole valtioita sitovia, mutta ne määrittävät KP-sopimuksen velvoitteiden ulottuvuutta.¹⁰⁴ YK:lla on lisäksi muita erilaisia valvontamekanismeja, kuten erilaiset komiteat ja erityisraportoijat.¹⁰⁵

Ihmisoikeussopimuksia solmittiin myös alueellisesti toisen maailmansodan jälkeen. Näistä sopimuksista voidaan mainita AIS ja EIS, joihin sisällytettiin KP-sopimuksen 4 artiklan mukaiset poikkeussäännökset.¹⁰⁶ Euroopan neuvosto hyväksyi ihmisoikeuksia koskevan yleissopimuksen¹⁰⁷ vuonna 1950, ja se tuli voimaan 3. syyskuuta 1953. Yleissopimuksen suojaamien oikeuksien alaa on laajennettu lisäpöytäkirjoilla. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) on osa EIS:n valvontamekanismia. Amerikan mantereilla valtiot solmivat vuonna 1969 AIS:n¹⁰⁸, jota kutsutaan myös San Josén sopimukseksi. AIS tuli voimaan 18. heinäkuuta 1978. Amerikan ihmisoikeuskomitea tutkii ja ratkaisee tapaukset, jotka liittyvät AIS:n rikkomiseen ja pyytää neuvoa-antavia lausuntoja Amerikan ihmisoikeustuomioistuimelta (AIT). AIT puolestaan tulkitsee AIS:a ja ratkaisee ne valitukset, joita komitea ei pysty selvittämään.¹⁰⁹

2.4 *KP-sopimuksen tulkinta*

KP-sopimuksen tulkintaa sääntelee vuonna 1969 solmittu Wienin yleissopimus. Wienin yleissopimuksen 31 artiklassa määrätään seuraavaa: ”Valtiosopimusta on tulkittava vilpittömässä mielessä ja antamalla valtiosopimuksessa käytetyille sanonnoille niille kuuluvassa yhteydessä niiden tavallinen merkitys, sekä valtiosopimuksen tarkoituksen ja päämäärän valossa.”¹¹⁰ Wienin yleissopimuksen mukaan ihmisoikeussopimuksia tulkittaessa voidaan hyödyntää erilaisia tulkintatapoja ja usein niitä yhdistellään keskenään. KP-sopimusta

¹⁰⁴ Fitzpatrick, s. 204-205.

¹⁰⁵ Tällaisia menettelyjä ovat esimerkiksi the Special Rapporteur on Torture, the Working Group on Arbitrary Detention, the Special Rapporteur on States of Emergency ja Protection of Minorities.

¹⁰⁶ Tuori 1990, s. 161 ja s. 163; Office Of The High Commissioner For Human Rights in Cooperation With The International Bar Association 2003, s. 816.

¹⁰⁷ Tällä hetkellä 47 valtiota on EIS:n osapuolina (Council of Europe a).

¹⁰⁸ 25 valtiota ovat ratifioineet AIS:n (Organization of American States).

¹⁰⁹ Faulkner 1994, s. 659-661.

¹¹⁰ Macken 2011, s. 26-27.

voidaan tulkita esimerkiksi tarkastelemalla sen laatijoiden tarkoituksia sopimuksen laatimishistorian kontekstissa, systematisoimalla sanojen merkitystä ja hahmottamalla sopimuksen tarkoitusta ja päämäärää.¹¹¹

KP-sopimuksen tarkoitusta ja sisältöä voidaan hahmottaa sen laatimishistorian, ihmisoikeuskomitean ratkaisujen ja yleiskommenttien perusteella. Häätötilasääntelyn kannalta yksi merkittävimmistä tulkintavälineistä on ihmisoikeuskomitean vuonna 2001 laatima yleiskommentti numero 29 (yleiskommentti nro 29).¹¹² Yleiskommenttien lisäksi ihmisoikeuksia täytäntöönpanevat ja valvovat elimet ovat tarkentaneet KP-sopimuksen sisältöä ja esimerkiksi asiantuntijakokouksissa on kehitetty useita hätättilaa koskevia standardeja. Nämä kansallisille viranomaisille ja kansainvälisille valvontaelimille osoitetut tekstit eivät sinänsä ole valtioita sitovia, mutta ne tarjoavat tärkeitä suosituksia sopimusten tulkinnasta.¹¹³

Tässä tutkielmassa AIS:lla ja etenkin EIS:lla on merkittävä rooli KP-sopimuksen tulkinnassa. Jotta muiden ihmisoikeussopimusten merkittävyys KP-sopimuksen tulkinnassa voidaan osoittaa, on tarpeellista palata historiassa taaksepäin. Euroopan neuvosto aloitti EIS:n työstämisen vuonna 1950. Tässä yhteydessä sopimuksen laatijat ottivat pian käyttöön poikkeuksen käsitteen, jonka mukaan sopimusvaltiot voisivat laillisesti keskeyttää ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamisen hätättilan aikana. Osalle oikeuksista annettiin kuitenkin sellainen asema, että niiden noudattamisesta ei voida poiketa edes hätättilassa. Samanlainen lähestymistapa löytyy myös AIS:sta ja KP-sopimuksesta.¹¹⁴ Itseasiassa EIS:n laatijat lainasivat poikkeussäännöksen mallin vuoden 1949 KP-sopimusluonnoksesta. Tämän vuoksi kumpaankin sopimukseen sisältyvän lausekkeen sanamuoto on samantapainen.¹¹⁵ Myöhemmin samaa mallia hyödynnettiin AIS:n 27 artiklan laatimisessa San José-konferenssissa vuonna 1968.¹¹⁶

¹¹¹ Villiger 2009, s. 421-422.

¹¹² Karimova.

¹¹³ Karimova; Fitzpatrick, s. 204-205.

¹¹⁴ Office Of The High Commissioner For Human Rights in Cooperation With The International Bar Association 2003, s. 816.

¹¹⁵ Nowak 1993, s. 77; Oraá 1992, s. 8; El Zeidy 2003, s. 279; Higgings 2009, s. 460.

¹¹⁶ El Zeidy 2003, s. 270-280.

EIS:n, AIS:n ja KP-sopimuksen laatimishistorian valossa ei olekaan ihme, että niiden hätätilaa sääntelevien artiklojen rakenteesta muotoutui samanlainen: ensimmäiseksi avataan hätätilan määritelmää, toiseksi luetellaan ne oikeudet, joista ei saa poiketa edes hätätilan aikana, ja kolmanneksi säädetään valtion velvollisuudesta ilmoittaa poikkeamisesta kansainvälisestä valvonnasta vastuussa olevalle taholle.¹¹⁷ On myös syytä todeta, että 4 artiklan lisäksi KP-sopimuksen 9 artikla ja EIS:n vastaava 5 artikla muistuttavat toisiaan, sillä myös niiden laatimishistoriat ovat yhteydessä toisiinsa.¹¹⁸ KP-sopimuksen tulkinnassa onkin otettava huomioon ihmisoikeussopimuksista löytyvät yhtäläisyydet. Tällaisella tulkinnalla voi olla merkitystä myös käytännön kannalta etenkin silloin, kun samoja säännöksiä koskevat tulkinnat ovat hyväksytyt kaikkien kolmen suuren ihmisoikeussopimusten osalta.¹¹⁹

On toki tunnustettava, että EIS:n, AIS:n ja KP-sopimuksen hätätilasäännökset eivät ole täysin identtisiä. Suurimmat erot KP-sopimuksen ja alueellisten ihmisoikeussopimusten välillä liittyvät AIS:n hätätilaa koskevaan terminologiaan¹²⁰ ja siihen, että EIS ei sisällä syrjinnän kieltoa.¹²¹ On myös totta, että ehdottomien oikeuksien lukumäärä vaihtelee ihmisoikeussopimuksien välillä.¹²² Tämä ei ole kuitenkaan tutkielman kannalta merkittävää, sillä oikeus vapautteen ja turvallisuuteen ei lukeudu ehdottomiin oikeuksiin missään edellä mainituissa ihmisoikeussopimuksissa. Ihmisoikeussopimusten laatimishistoria ja -ajankohta, samanlainen sanamuoto ja etenkin se, että EIS:n poikkeussäännös on lainattu suoraan KP-sopimuksen sopimusluonnoksesta, vahvistavat käsitystä siitä, että EIS:n ja AIS:n merkittävyyttä KP-sopimuksen tulkinnassa ei voida täysin sivuuttaa.

KP-sopimuksen 4 artiklaan ja 9 artiklaan liittyvää ihmisoikeuskomitean ratkaisukäytäntöä ei löydy paljoa. Ihmisoikeuskomitean tulkinnallinen toimivalta on rajatumpi kuin AIT:n ja EIT:n

¹¹⁷ Tuori – Scheinin 1988, s. 105; Criddle 2014, s. 203.

¹¹⁸ Katso esimerkiksi Nowak 1993, s. 164-165.

¹¹⁹ Tuori – Scheinin 1988, s. 106.

¹²⁰ Criddle 2014, s. 201. AIS ja KP-sopimus käyttävät hieman erilaista terminologiaa kuvatessaan niitä kriisejä, jotka oikeuttavat poikkeamiseen. AIS:n mukaan poikkeamisen oikeuttavat "sota, yleinen vaara tai muu hätätila, joka uhkaa sopimusvaltion itsenäisyyttä tai turvallisuutta". KP-sopimuksessa poikkeamisen oikeuttaa puolestaan "kansakunnan olemassaoloa uhkaava hätätila".

¹²¹ Tuori – Scheinin 1988, s. 105; Nowak 1993, s. 74.

¹²² MacDonald 1998, s. 230.

toimivalta. Tämän vuoksi ihmisoikeuskomitealla on suppeampi mahdollisuus antaa ratkaisuja 4 artiklan luonteesta. Ihmisoikeuskomitean on esimerkiksi vaikea arvioida 9 artiklaan kohdistuvia rikkomuksia, koska sillä ei ole valtuuksia tutkia niinkään tapauksen tosiseikkoja, vaan se on riippuvainen kirjoittajien lausunnoista.¹²³ Ihmisoikeuskomitean ratkaisukäytännöstä onkin hankalaa tehdä yhteenvetoa, koska ihmisoikeuskomitealla on rajallinen mahdollisuus tutkia tapauksia.¹²⁴ Ihmisoikeuskomiteaa onkin joskus kritisoitu siitä, että se on laiminlyönyt asemaansa sopimuksen tulkitsijana.¹²⁵ Mikäli siis 4 artiklan ja 9 artiklan tulkinnassa halutaan hyödyntää soveltamiskäytäntöä, on tarpeellista tarkastella myös muiden ihmisoikeuksia täytäntöönpanevien ja valvovien elimien sovelluskäytäntöä. Esimerkiksi Nowak on todennut, että EIT:n käytäntöön tukeudutaan usein KP-sopimuksen 9 artiklaa tulkittaessa.¹²⁶

Tässä tutkielmassa keskitytään vahvasti EIT:n ratkaisukäytäntöön ensinnäkin sen vuoksi, että KP-sopimuksen ja EIS:n hätätilasäännökset ja niiden laatimishistoria ovat samankaltaisia edellä kuvatun mukaisesti. Lisäksi EIT:llä on yleisesti merkittävä ja laajalti arvostettu asema kansainvälisen ihmisoikeuden keskuudessa – EIT:hän oli ensimmäinen pysyvä ihmisoikeustuomioistuin, joka kokoontui täysipäiväisesti.¹²⁷ On myös syytä huomata, että hätätiloja koskeva oikeuskäytäntö liittyy eniten EIS:n soveltamiseen, minkä vuoksi EIS:llä ja sen soveltamiskäytännöllä on ollut huomattava vaikutus myös sen jälkeen syntyneiden kansainvälisten ihmisoikeussopimusten, kuten erityisesti AIS:n poikkeussäännöksen sisältöön.¹²⁸ Näin siis nämä kolme isoa ihmisoikeussopimusta eivät ole olleet täysin toisistaan erillisiä instrumentteja, vaan vuorovaikutuksessa keskenään.

Kun KP-sopimusta tulkitaan EIT:n ratkaisukäytännön avulla, törmätään kuitenkin toimivalta ongelmaan – EIS:n ratifioineet valtiot ovat myös KP-sopimuksen sopimusosapuolia, mutta jotkin KP-sopimuksen osapuolet ovat EIS:n soveltamisalan ulkopuolella.¹²⁹ Huomionarvoista

¹²³ Nowak 1993, s. 169-170.

¹²⁴ Gross- Ní Aoláin 2006, s. 297.

¹²⁵ Hartman 1981, s. 51.

¹²⁶ Nowak 1993, s. 161. Katso lisäksi esimerkiksi Gross – Ní Aoláin 2006, s. 293.

¹²⁷ Faulkner 1994, s. 674 ja s. 659-661.

¹²⁸ Seatzu 2011, s. 8.

¹²⁹ United Nations Treaty Collection; Council of Europe b.

on lisäksi se, että hätätilasäännösten samankaltaisuus ei automaattisesti johda siihen, että esimerkiksi ihmisoikeuskomitea tulkitsee KP-sopimuksen hätätilasäännöstä samalla tavalla, kuin EIT tulkitsee EIS:n hätätilasäännöstä – kyse on kuitenkin kahdesta eri ihmisoikeusinstrumentista. Esimerkiksi Strasbourgin tuomioistuin ja ihmisoikeuskomitea ovat molemmat soveltaneet hätätilasäännösten suhteellisuusperiaatetta hieman eri tavoin.¹³⁰ Onkin syytä pitää mielessä, että EIS:ä ja AIS:a valvovat ja täytäntöönpanevat tahot tulkitsevat omia instrumenttejaan eri tavoin, mahdollisesti omaan historiaansa ja käytäntöönsä peilaten. Siten on selvää, että esimerkiksi EIT:n ratkaisut eivät ole sellaisenaan suoraan sovellettavissa KP-sopimukseen.

Kuten jo todettu, ihmisoikeuskomitea ei ole kuitenkaan erityisen aktiivisesti tutkinut ratkaisukäytännössään 9 artiklan suhdetta 4 artiklaan.¹³¹ Mikäli siis tätä tutkittaisiin puhtaasti KP-sopimukseen liittyvän aineiston perusteella, jäisi lähdemateriaali kovin suppeaksi. Eriävistä tulkinnoista huolimatta erityisesti EIT:n ratkaisukäytännöstä voidaan etsiä suuntaviivoja KP-sopimuksen tulkitsemiseksi, sillä esimerkiksi jo KP-sopimuksen 4 ja 9 artiklojen laatimisvaiheessa on viitattu EIS:n.¹³² Lisäksi YK:n eri toimijat ja ihmisoikeuskomitea ovat KP-sopimusta koskevassa ratkaisukäytännössään viittaneet EIT:n tuomioihin. Myös YK:n ihmisoikeusneuvoston laatimassa raportissa, jossa käsitellään KP-sopimuksen 4 artiklaa, viitataan esimerkiksi EIT:n tapaukseen *Ireland v. the United Kingdom*.¹³³ Raportissa todetaan lisäksi, että sen päälähteinä on käytetty EIT:n ratkaisuja, Euroopan ihmisoikeuskomitean lausuntoja sekä Amerikan ihmisoikeuskomitean suosituksia.¹³⁴

Myös EIT on viitannut EIS:ä käsittelevissä tuomioissaan niin YK:n toimielinten laatimiin asiakirjoihin kuin myös KP-sopimukseen.¹³⁵ Esimerkiksi tämän tutkielman kannalta

¹³⁰ Eissen 1993, s. 125-137; Michaelsen 2005, s. 140.

¹³¹ Mullerson, Rein 1993, s. 25.

¹³² Bossuyt 1987, s. 87; Nowak 1993, s. 176.

¹³³ Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusneuvosto 1982, kohdat 56 ja 190; Working Group on Arbitrary Detention 2017, kohta 88. Katso myös Rodley 1987, s. 268.

¹³⁴ Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusneuvosto 1982, kohta 20. Lisäksi esimerkiksi Working Group on Arbitrary Detention 2008, kohta 68 viitataan EIT:n käytäntöön.

¹³⁵ Katso esimerkiksi *Aksoy v. Turkey*, kohdat 46, 80 ja 98; *Branningan and McBride v. the United Kingdom*, kohta 167.

relevantissa tapauksessa *Ireland v. the United Kingdom*, EIT:n tuomari viittaa nimenomaisesti EIS:n tulkinnassa KP-sopimukseen ja muihin YK:n asiakirjoihin.¹³⁶ Tapauksessa *Marshall v. the United Kingdom* EIT puolestaan viittasi KP-sopimukseen huomauttamalla, ettei asiassa rikottu KP-sopimuksen asettamia velvoitteita.¹³⁷ Molempiin tapauksiin palataan jäljempänä luvussa 4. EIS:n lisäksi ihmisoikeuskomitean ratkaisuihin ja YK:n toimielinten raporteissa viitataan AIS:n ja AIT:n ratkaisuihin.¹³⁸ Toisaalta taas AIT:n käytännössä viitataan usein EIT:n tuomioihin.¹³⁹ Tuomioistuimet näyttävätkin tukeutuvan ainakin joltain osin toisten ihmisoikeustoimijoiden tulkintoihin. Näin tehdään myös hätätilaa ja oikeutta vapauteen ja turvallisuuteen käsittelevässä oikeuskirjallisuudessa ilman suurempia perusteluja.¹⁴⁰

On myös hyvä pitää mielessä, että ihmisoikeussopimuksia yksityiskohtaisemmat kansainväliset standardit ja ohjeet¹⁴¹ ovat tärkeitä, elleivät välttämättömiä lähteitä ihmisoikeussopimusten tulkinnalle.¹⁴² Vaikka tällainen hätätilaa ja ihmisoikeuksia koskeva ”soft law” ei olekaan oikeudellisesti sitovaa, voidaan sitä käyttää tulkinta-apuna, sillä sen yksi päätarkoitus on helpottaa ehdottomien oikeuksien tunnistamista. Suuntaviivat, standardit ja yleiset periaatteet voivat auttaa myös tuomioistuimia määrittelemään poikkeussäännösten nojalla sallittuja ja ei sallittuja toimenpiteitä. Esimerkiksi *Seatzun* mukaan KP-sopimuksen 4 artiklan tulkinnan tulisi perustua soft law -sääntöjen johdonmukaiselle ja järjestelmälliselle käytölle.¹⁴³ Lisäksi AIT on

¹³⁶ *Branningan and McBride v. the United Kingdom*, kohta 167; tapauksen *Ireland v. the United Kingdom* tuomari Zekian eriyvä mielipide, jossa hän käyttää KP-sopimusta EIS:n 3 artiklan termin ”kidutus” tulkinnassa. Katso myös tuomari Evrigenisin ja Matscherin lausunnot.

¹³⁷ *Marshall v. the United Kingdom*, s. 14.

¹³⁸ Esimerkiksi *Alegre v. Peru*, kohta 5.5; *Working Group on Arbitrary Detention 2008*, kohta 16 ja kohdat 38-39.

¹³⁹ *Petruzzi et al. v. Peru*, kohdat 108 ja 154; *Abella v. Argentina*, kohta 259.

¹⁴⁰ Esimerkiksi Tuori – Scheinin 1988, s. 106; *Seatzu* 2011, s. 14; Cooper 2007, s. 147; Office Of The High Commissioner For Human Rights in Cooperation With The International Bar Association 2003, s. 821.

¹⁴¹ Tällaisia ei-velvoittavia oikeuslähteitä ovat esimerkiksi the Paris Minimum Standards, Siracusa principles, The Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment, the Oslo Statement on Norms and Procedures in Times of Public Emergency or Internal Violence ja The Ottawa Principles on Human Rights and Anti-terrorism.

¹⁴² Tuori – Scheinin 1988, s. 132.

¹⁴³ *Seatzu* 2011, s. 9 ja s. 14.

todennut, että soft law -instrumentteja, jotka koskevat ihmisoikeuksien suojelemista hätätilassa, voidaan käyttää apuna 27 artiklan tulkinnassa.¹⁴⁴

Ensimmäiset oikeudellisesti sitomattomat kansainväliset standardit, jotka koskevat ehdottomien oikeuksien suojelua hätätilan aikana, hyväksyttiin International Law Association:n (ILA) 61. konferenssissa vuonna 1984. Nämä niin kutsutut Pariisin vähimmäistandardit¹⁴⁵ ovat tällä hetkellä kaikkein kattavin ja kenties jopa laajinten hyväksytyt ihmisoikeuksia ja hätätiloja käsittelevä soft law -instrumentti. Kyseiset standardit on osoitettu kansallisille viranomaisille ja ihmisoikeustuomioistuimille. Niiden huomionarvoisin osa on kohta C, jossa luetellaan ne oikeudet ja vapaudet, joihin ei voida myöntää poikkeuksia edes hätätilan aikana. Samantapainen ehdottomien oikeuksien listaa laajentava lähestymistapa löytyy myös muista hätätilaa ja ihmisoikeuksia käsittelevistä soft law -instrumenteista, kuten the International Commission of Jurists (ICJ) laatimasta States of Emergency and their Impact on Human Rights¹⁴⁶ ja Turku Declaration of Minimum Humanitarian Standards (Turku Declaration¹⁴⁷).¹⁴⁸

KP-sopimuksen 4 artiklan ja 9 artiklan välistä suhdetta tarkasteltaessa voidaan siis hakea tulkinta-apua YK:n piirissä syntyneiden puheenvuorojen lisäksi myös EIS:stä tai AIS:sta.¹⁴⁹ Näiden kolmen ihmisoikeussopimuksen, etenkin EIS:n 15 artiklan ja KP-sopimuksen 4 artiklan, väliset keskinäiset vastaavuudet¹⁵⁰ osoittavat, että alueellisia ihmisoikeussopimuksia voidaan käyttää KP-sopimuksen tulkinta-apuna. Myös EIT:n, AIT:n ja ihmisoikeuskomitean viittaukset näihin sopimuksiin ja ennen kaikkea hätätilaan liittyvän yhtenäisen oikeuskäytännön

¹⁴⁴ Seatzu 2011, s. 17.

¹⁴⁵ The Paris Minimum Standards of human Rights Norms in a State of Emergency. Nämä Pariisin vähimmäistandardit ovat pääosin Chowdhury'n työn tulosta ja ne oli alun perin tarkoitettu tutkijoille ja tärkeimpien kansainvälisten ihmisoikeussopimusten valvontaelimissä toimiville henkilöille. Katso lisää Lillich 1985.

¹⁴⁶ International Commission of Jurists 1983; Hossain 1982, s. 153.

¹⁴⁷ Joulukuussa 1990 Turussa hyväksyttiin Rosasin, Eiden ja Meronin valmistelutyöhön perustuva Turku Declaration of Minimum Humanitarian Standards (myö. Turku declaration).

¹⁴⁸ Scheinin, s. 5.

¹⁴⁹ Katso esimerkiksi Tuori – Scheinin 1988, s. 106; Seatzu 2011, s. 14; Cooper 2007, s. 147; Rodley 1987, s. 268; Office Of The High Commissioner For Human Rights in Cooperation With The International Bar Association 2003, s. 821.

¹⁵⁰ De Zayas 1997; Hartman 1981, s. 3.

tarve tukevat tätä näkemystä.¹⁵¹ Lisäksi soft law -instrumentit tarjoavat suuntaviivoja KP-sopimuksen tulkinnalle. Nämä kaikki kansainvälisen oikeuden välineet toimivatkin KP-sopimuksen säännösten tulkinta-apuna myös tässä tutkielmassa. Seuraavaksi siirrytään tarkastelemaan lähemmin KP-sopimuksen poikkeussäännöstä.

¹⁵¹ Seatzu 2011, s. 14; Cooper 2007, s. 147.

3 KP-SOPIMUKSEN 4 ARTIKLA

3.1 Ensimmäinen kohta

”**Yleisen hätätilan** aikana, joka uhkaa kansakunnan olemassaoloa ja joka on **virallisesti sellaiseksi julistettu**, sopimusvaltiot voivat ryhtyä toimenpiteisiin, jotka merkitsevät poikkeamista niille tämän yleissopimuksen mukaan kuuluvista velvoituksista **siinä laajuudessa kuin tilanne välttämättä vaatii**, edellyttäen, että tällaiset **toimenpiteet eivät ole ristiriidassa valtion muiden kansainvälisen oikeuden mukaisten velvoitusten kanssa** eivätkä merkitse pelkästään rotuun, ihonväriin, sukupuoleen, kieleen, uskontoon tai yhteiskunnalliseen syntyperään perustuvaa syrjintää.”

Kansakunnan olemassaoloa uhkaavassa hätätilassa valtiot voivat ryhtyä toimenpiteisiin poiketakseen tietyistä KP-sopimuksen mukaisista ihmisoikeussäännöksistä. KP-sopimuksen 4 artikla asettaa poikkeamiselle ehtoja, jotka sopimusvaltion on täytettävä voidakseen poiketa laillisesti tietyistä yleissopimuksen mukaisista velvoitteista. Hätätilan johdosta toteutettavien toimenpiteiden on oltava luonteeltaan täysin poikkeuksellisia ja väliaikaisia, ja niihin voidaan turvautua vain, jos kansakunnan olemassaolo on uhattuna. Tämän lisäksi hätätilassa laaditun kansallisen lainsäädännön ja suoritettujen toimenpiteiden on oltava kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden mukaisia eivätkä ne saa olla syrjiviä.¹⁵² Ennen kuin valtio voi vedota 4 artiklaan, sopimusvaltion on virallisesti julistettava hätätila.¹⁵³

Kansakunnan olemassaoloa uhkaavan yleisen hätätilan olemassaolo on perusedellytys, jonka on täytyttävä, jotta valtio voi vedota 4 artiklaan. Vaikka ihmisoikeuskomitea ei ole määritellyt hätätilan käsitettä tarkemmin, se on todennut, että jokaisessa katastrofissa ei ole kyse hätätilasta.¹⁵⁴ EIT on tarkentanut tätä määritelmää. EIT:n mukaan kansakunnan elämää uhkaavalla hätätilalla tarkoitetaan poikkeuksellista kriisi- tai hätätilannetta, joka vaikuttaa koko väestöön ja uhkaa yhteiskunnan järjestäytyntä elämää.¹⁵⁵ Lisäksi esimerkiksi Nowak toteaa KP-sopimusta koskevassa kommentaarissa, että poikkeukseen oikeuttavan uhan on oltava todellinen ja sen on kosketettava koko kansakuntaa.¹⁵⁶ KP-sopimuksen mukaan hätätilan olemassaolo pitää julistaa virallisesti. Tämä on toinen perusedellytys, jonka on täytyttävä,

¹⁵² Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusasioiden korkean edustajan toimisto 2008, s. 26.

¹⁵³ Human Rights Committee 2001, kohta 2.

¹⁵⁴ De Zayas 1997.

¹⁵⁵ Lawless v. Ireland, kohta 28.

¹⁵⁶ Nowak 2005, s. 78; Hartman 1981, s. 16.

ennen kuin 4 artiklaan voidaan vedota. Tämän edellytyksen mukaan sopimusvaltioiden on perusteltava ihmisoikeuskomitealle huolellisesti paitsi hätätilan julistamis päätös myös kaikki julistukseen perustuvat toimenpiteet.¹⁵⁷ Julistamisvaatimus tukee laillisuus- ja oikeusvaltioperiaatteita ja sen tarkoitus on estää mielivaltaiset poikkeamiset ja perusteettomat hätätilat.¹⁵⁸

Ihmisoikeussopimusten hätätilasäännökset sisältävät välttämättömyys- ja suhteellisuusperiaatteen. Hätätilatoimenpiteiden on oltava välttämättömiä poikkeuksellisista olosuhteista selviytymiseksi.¹⁵⁹ Kaikki EIS:stä tai KP-sopimuksesta poikkeavat toimenpiteet on toteutettava ”siinä laajuudessa kuin tilanne välttämättä vaatii”. Toisin sanoen poikkeustoimenpiteiden on oltava tiukasti oikeasuhtaisia. Suhteellisuusperiaate on yleinen kansainvälisen oikeuden periaate ja sen kolme elementtiä ovat vakavuus, kesto ja laajuus. Periaatteen mukaan sopimusvaltion on pystyttävä perustelemaan jokainen rajoitus ja osoittamaan, että sitä lievemmat rajoitukset tai muut keinot eivät ole mahdollisia ja tehokkaita hätätilan vallitessa.¹⁶⁰ Suhteellisuusperiaatetta on käsitelty ihmisoikeussopimusten täytäntöönpanosta ja suojelusta vastaavien tahojen oikeuskäytännössä. Hätätilassa suoritettujen toimenpiteiden suhteellisuusarvioinnin tulee pohjautua riittäviin tietoihin. Tämän vuoksi myös KP-sopimus edellyttää poikkeavalta valtiolta hätätilan virallista julistamista.¹⁶¹ Käytännössä suhteellisuusarvioinnin suorittaminen on kuitenkin hankalaa, sillä valtiot käyttävät usein liian voimakkaita rajoituksia ja rikkovat näin välttämättömyys- ja suhteellisuusperiaatetta.¹⁶²

Suhteellisuusperiaatteen lisäksi ihmisoikeussopimuksien hätätilaa koskevassa oikeuskäytännössä on painotettu johdonmukaisuusperiaatetta^{163, 164} KP-sopimuksen 4 artiklan 1 kohdan, AIS:n 27 artiklan 1 kohdan ja EIS:n 15 artiklan 1 kohdan mukaan valtio voi poiketa

¹⁵⁷ Hossain 1982, s. 148-149.

¹⁵⁸ Human Rights Committee 2001, kohta 5; Tuori – Scheinin 1988, s. 120.

¹⁵⁹ Hartman 1981, s. 17; Hossain 1982, s. 148-149; Hartman 1985, s. 99; Crysler 1994, s. 613.

¹⁶⁰ Siracusa principles, kohta 64; Tuori – Scheinin 1988, s. 122.

¹⁶¹ Hossain 1982, s. 148-149.

¹⁶² O’Donnel, s. 55-56; Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusneuvosto 1982, kohdat 96-145.

¹⁶³ Enlganniksi principle of consistency.

¹⁶⁴ Cooper 2007, s. 88-89.

ihmisoikeussopimuksen säännöksistä vain siltä osin kuin valtion toimenpiteet ovat sen muiden kansainvälisestä oikeudesta johtuvien velvoitteiden mukaisia. Toisin sanoen johdonmukaisuusperiaate kieltää poikkeustoimenpiteet, jotka ovat ristiriidassa sopimusvaltion muiden kansainvälisen oikeuden velvoitteiden kanssa.¹⁶⁵ Tästä velvoitteesta seuraa myös se, että valtion ollessa useamman ihmisoikeussopimuksen osapuoli, täytyy sen noudattaa ratifioidusta sopimuksista tiukimpia hätätilavelvoitteita sisältävää sopimusta.¹⁶⁶ Ensimmäinen viittaus johdonmukaisuusperiaatteeseen löytyy KP-sopimuksen valmisteluasiakirjoista. Vuonna 1949 komission viidennessä istunnossa maailman Juutalaiskongressi huomautti, että sopimuksen sallimat poikkeukset eivät saisi mitätöidä muista kansainvälisistä sopimuksista tai ennakkotapauksista johtuvia velvoitteita.¹⁶⁷ Lopulta johdonmukaisuusperiaate sisällytettiin KP-sopimuksen 4 artiklaan.¹⁶⁸ Ihmisoikeuskomitean on siten otettava huomioon sopimusvaltion muut kansainväliset velvoitteet, kun se harkitsee, voiko sopimusvaltio poiketa KP-sopimuksen määräyksistä. Sopimusvaltioiden on tämän vuoksi esitettävä tiedot myös muista kansainvälisistä velvoitteistaan, kun ne vetoavat 4 artiklan 1 kohtaan.¹⁶⁹

Käsite ”muut kansainvälisen oikeuden mukaiset velvoitteet” on laaja ja sen sisältö vaihtelee jokaisen valtion kohdalla.¹⁷⁰ Sitä voidaan tulkita kahdella tavalla. Sen voidaan katsoa ensinnäkin viittaavan ainoastaan ”hard law” -instrumentteihin, kuten valtioiden välisiin sopimuksiin, tapaoikeuteen ja YK:n julistuksiin. Toisaalta se voi tarkoittaa edellä mainittujen lisäksi myös ”soft law” -instrumentteja, kuten yleisiä periaatteita, suuntaviivoja ja standardeja. Yleensä muilla kansainvälisen oikeuden mukaisilla velvoitteilla viitataan etenkin ihmisoikeussopimukseen ja humanitaariseen oikeuteen, mutta myös kansainväliseen tapaoikeuteen ja kansainväliseen sopimusoikeuteen. Lisäksi kansainvälisen oikeuden yleiset

¹⁶⁵ Schmid 2009, s. 30.

¹⁶⁶ Tuori – Scheinin 1988, s. 125.

¹⁶⁷ Svensson-McCarthy 1998, s. 624-625.

¹⁶⁸ Office Of The High Commissioner For Human Rights in Cooperation With The International Bar Association 2003, s. 877.

¹⁶⁹ Tuori – Scheinin 1988, s. 125.

¹⁷⁰ Tuori – Scheinin 1988, s. 125; McGoldrick 2004, s. 411–412.

periaatteet on otettava huomioon.¹⁷¹ Kansainvälisen tapaoikeuden tarkastelu 9 artiklan yhteydessä voikin olla merkittävää, koska ihmisoikeussopimukset eivät näytä määrittelevän kaikkia ehdottomia oikeuksia. Onkin tärkeää selvittää, voidaanko kansainvälisestä tapaoikeudesta löytää oikeuksia, joista ei voida myöntää poikkeuksia edes hätätilassa.¹⁷² Vaikka ehdottomien oikeuksien ja jus cogens -normien suhde ei ole selvä, näyttää siltä, että hätätila ei voisi oikeuttaa jus cogens -normin rikkomista.¹⁷³

On ainakin selvää, että humanitaarinen oikeus velvoittaa valtioita niiden ollessa hätätilassa.¹⁷⁴ Siten myös tässä tutkielmassa sivutaan humanitaarisen oikeuden merkitystä KP-sopimukselle. Humanitaarisella oikeudella tarkoitetaan lähinnä kansainvälisiä säännöksiä, jotka ovat voimassa aseellisten selkkausten aikana ja jotka sääntelevät pääasiassa aseellisen selkkauksen rajoja, menetelmiä ja kohteita.¹⁷⁵ Humanitaarisessa oikeudessa määritellään yleensä sen nojalla kielletyt toimenpiteet tai laiminlyönnit.¹⁷⁶ On syytä huomata, että humanitaarinen oikeus ei tunne ”poikkeamista”, koska kansainvälinen humanitaarinen oikeus on jo alun perin suunniteltu toimimaan valtioiden ollessa hätätilassa. Niinpä siis humanitaarisen oikeuden sopimuksista johtuvista velvoitteista ei yleensä voida poiketa.¹⁷⁷ Humanitaarinen oikeus ei sovellu jokaiseen KP-sopimuksen 4 artiklan mukaiseen hätätilaan. Aseelliset selkkaukset voivat kuitenkin laukaista myös KP-sopimuksen mukaisen hätätilan, minkä vuoksi humanitaarista oikeutta sovelletaan joskus kansainvälisen ihmisoikeuden rinnalla.¹⁷⁸ Myös kansainväliset

¹⁷¹ Nowak 1993, s. 85; El Zeidy 2003, s. 291; McGoldrick 2004, s. 411-412; Office Of The High Commissioner For Human Rights in Cooperation With The International Bar Association 2003, s. 877.

¹⁷² Fitzpatrick, s. 209.

¹⁷³ Fitzpatrick, s. 210.

¹⁷⁴ Tuori – Scheinin 1988, s. 126; Human Rights Committee 2001, kohta 2.

¹⁷⁵ Kolb 2014, s. 22; Greenwood 1995, s. 10.

¹⁷⁶ Kolb 2014, s. 17.

¹⁷⁷ Karimova.

¹⁷⁸ Working Group on Arbitrary Detention 2011, kohta 51; Gross – Ní Aoláin 2006, s. 361-362; Bedi 2007, s. 321 ja 340-346. Katso Advisory Opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons 1996, kohta 25, jossa Kansainvälinen tuomioistuin vahvisti KP-sopimuksen olevan voimassa humanitaarisen oikeuden nojalla aseellisessa selkkauksessa. Katso myös Advisory Opinion on the Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory 2004, kohta 106, jossa todetaan, että kansainvälistä ihmisoikeutta ja humanitaarinen oikeutta voidaan soveltaa samanaikaisesti. Katso vielä Democratic Republic of the Congo v. Uganda, kohta 216, jossa Kansainvälisen tuomioistuimen mukaan tapauksessa oli sovellettava sekä kansainvälistä ihmisoikeutta että humanitaarista oikeutta.

ihmisoikeustahot ovat useaan otteeseen vahvistaneet humanitaarisen oikeuden olevan voimassa hätätilassa johdonmukaisuusperiaatteen ansiosta.¹⁷⁹

Ihmisoikeuskomitea ja AIT ovat korostaneet humanitaarisen oikeuden sääntöjen noudattamista johdonmukaisuusperiaatteen nojalla.¹⁸⁰ AIT on jopa vaatinut soft law -instrumenttien huomioon ottamista.¹⁸¹ EIS:n kohdalla tähän periaatteeseen viitataan kuitenkin harvoin, ja EIT hylkää melkein systemaattisesti muut kansainväliset normit EIS:n 15 artiklan tulkintavälineinä. EIT:n oikeuskäytännöstä onkin vaikeaa, ellei mahdotonta, löytää muuta kuin yleisiä lausuntoja tuomioistuimen velvollisuudesta varmistaa tämän velvoitteen noudattaminen.¹⁸² EIT on kylläkin huomauttanut, että sen tehtäviin kuuluu tutkia poikkeavan sopimusvaltion toimenpiteiden johdonmukaisuus muiden kansainvälisen oikeuden mukaisten velvoitteiden kanssa. Näyttää kuitenkin siltä, että vaikka EIT:llä olisi tällainen velvollisuus, se tukeutuu vahvasti osapuolten esittämiin väitteisiin asian oma-aloitteisen tutkimisen sijaan.¹⁸³ Lisäksi EIT ei tukeudu käytännössään juurikaan soft law -instrumentteihin. Tämä johtuneekin siitä, että useat tällaiset instrumentit on laadittu helpottamaan muiden ihmisoikeussopimusten poikkeussäännösten tulkittamista.¹⁸⁴ Ihmisoikeuskomitean, EIT:n ja AIT:n näkemykset johdonmukaisuusperiaatteesta ovat siis jokseenkin erilaiset. Vaikka humanitaarinen oikeus velvoittaa sopimusvaltioita KP-sopimuksen 4 artiklan kautta, on sen merkitys

¹⁷⁹ McGoldrick 2004, s.411-412. Lisäksi esimerkiksi tapauksessa *Abella v. Argentiina*, kohdat 168-170, Amerikan ihmisoikeuskomitea katsoi, että sekä AIS että humanitaarinen oikeus soveltuvat tapaukseen. Tässä tapauksessa Amerikan ihmisoikeuskomitea totesi, että tarkistaessaan hätätilanteessa annettujen poikkeuslakien laillisuutta ”...komitean pitää tarkistaa, että poikkeustoimenpiteet eivät ole ristiriidassa sopimusvaltioiden niiden kansainvälisten velvoitteiden kanssa, jotka johtuvat sekä AIS:sta että humanitaarisen oikeuden sopimuksista. Komission on tutkittava ja sovellettava humanitaarisen oikeuden standardeja ja asiaankuuluvia sääntöjä lähtienä...”. Toisaalta joskus komitea on päätenyt päinvastaiseen ratkaisuun. Katso lisää esimerkiksi *Neira-Algería v. Peru*, jossa Amerikan ihmisoikeuskomitea ei viitannut kansainvälisen oikeuden lähteisiin, mutta ei myöskään todennut, että ne eivät sovellu tapaukseen.

¹⁸⁰ Office Of The High Commissioner For Human Rights in Cooperation With The International Bar Association 2003, s. 858.

¹⁸¹ Katso esimerkiksi *Vélez et al. v. Ecuadore* kohta 51, jossa Amerikan ihmisoikeuskomitean mukaan Turku declaration 1990 on keskeinen osa koko normatiivista kehystä, jonka avulla arvioidaan valtioiden toimintaa 27 artiklaan liittyen. Tämä siitä huolimatta, ettei julistus ole osa hard law -instrumentteja.

¹⁸² MacDonald 1998, s. 232; Seatzu 2011, s. 13-14.

¹⁸³ Tapauksissa *Lawless ja Irlanti v. Yhdistynyt kuningaskunta* tuomioistuimelle ei ollut annettu tietoa siitä, että poikkeava valtio ei olisi ottanut huomioon kansainvälisen oikeuden velvoitteita. Se totesi, että Irlannin hallitus ei ole koskaan toimittanut komissiolle tai tuomioistuimelle tarkkoja yksityiskohtia väitteestä. Katso myös tapaukset *Branningan ja McBride* sekä *Marshall v. the United Kingdom*.

¹⁸⁴ Seatzu 2011, s. 13-14.

oikeuskäytännössä ollut vähäinen.¹⁸⁵ Voikin olla, että johdonmukaisuusperiaate on jäämässä vain teoreettiseksi vaatimukseksi eikä siirry tehokkaasti käytäntöön.

3.2 Toinen kohta

”Mitään rajoitusta ei voida tämän määräyksen nojalla tehdä 6, 7, 8 (1 ja 2 kappale), 11, 15, 16 ja 18 artiklaan.”

KP-sopimuksen, EIS:n ja AIS:n mukaan on olemassa tiettyjä ihmisoikeuksia, joiden noudattamista ei voida keskeyttää hätätilassa. Ihmisoikeuksien suojelun kannalta ehkä tärkein ihmisoikeussopimuksia yhdistävä tekijä on juuri näiden ehdottomien oikeuksien listaaminen. Nämä oikeudet ovat niin perustavanlaatuisia, että niiden lakkauttaminen tuhoaisi modernin oikeusvaltion perustan.¹⁸⁶ KP-sopimus, EIS ja AIS sisältävät neljä keskeistä oikeutta, joista ei voida myöntää poikkeusta: oikeus elämään, kidutuksen sekä julman, epäinhimillisen taikka halventavan kohtelun tai rangaistuksen kielto, orjuuden kielto sekä taannehtivien rikoslakien kielto. KP-sopimuksen 4 artikla ja AIS:n 27 artikla lisäävät tähän listaan velvollisuuden tunnustaa jokainen ihminen kaikkialla henkilöksi oikeudellisessa mielessä ja velvollisuuden kunnioittaa jokaisen ihmisen oikeutta omantunnon ja uskonnon vapauteen. Lisäksi KP-sopimuksen 4 artiklan 2 kohdan mukaan ketään ihmistä ei saa vangita sillä perusteella, että hän ei kykene täyttämään sopimusvelvoitteitaan. AIS:n 27 artikla puolestaan lisää ehdottomien oikeuksien listaan oikeuden nimeen, perheen perusoikeudet, lapsen oikeuden suojeluun, oikeuden kansalaisuuteen ja kansalaisten oikeuden osallistua yleisten asioiden hoitoon.¹⁸⁷

Vaikka jotkin poikkeusoloihin liittyvät periaatteet ovat vakiinnuttaneet asemaansa viime vuosina, tiettyihin seikkoihin liittyy edelleen epäselvyyksiä. KP-sopimuksen täytäntöönpanoelimet kohtaavat jatkuvasti haasteita tulkitessaan poikkeussäännöksiä ja pyrkiessään soveltamaan niitä oikea-aikaisesti ja tehokkaasti.¹⁸⁸ Lisäksi ehdottomia oikeuksia koskeva keskustelu on ollut ristiriitaista. Ehdottomien oikeuksien luettelon laajentamisesta tai näiden oikeuksien sisällöstä ei vallitse yksimielisyyttä.¹⁸⁹ Poikkeussäännösten rakenne johtaa

¹⁸⁵ El Zeidy 2003, s. 291.

¹⁸⁶ Seatzu 2011, s. 8.

¹⁸⁷ Hossain 1982, s. 148-149; Tuori – Scheinin 1988, s. 126-127; Fitzpatrick 1994a, s. 209.

¹⁸⁸ Fitzpatrick 1994a, s. 205.

¹⁸⁹ Neumayer 2013, s. 6.

helposti siihen käsitykseen, että ainoat oikeudet, joista ei voida poiketa, ovat ne, jotka on lueteltu KP-sopimuksen 4 artiklan 2 kohdassa, AIS:n 27 artiklan 2 kohdassa ja EIS:n 15 artiklan 2 kohdassa. Neumayerin mukaan ehdottomien oikeuksien alan laajentaminen on todella kiistanalaista¹⁹⁰ ja KP-sopimuksen luettelo oikeuksista, joihin ei voida myöntää poikkeuksia, onkin yleensä riittävä käsittelemään vakavimpia hätätilanteiden aiheuttamia riskejä.¹⁹¹

On kuitenkin tärkeää käydä keskustelua myös mahdollisista 4 artiklan ulkopuolisista ehdottomista oikeuksista tai ainakin näiden oikeuksien ehdottomista elementeistä. Vallitseva oikeudellinen tilanne ei ole yksioikoinen ja ehdottomien oikeuksien kentän voidaan nähdä laajentuneen ja kattavan myös esimerkiksi sellaiset oikeudet ja velvoitteet, jotka taataan kansainvälisen humanitaarisen oikeuden nojalla.¹⁹² Huomionarvoista on myös se, että joidenkin 4 artiklan luettelemien ehdottomien oikeuksien suojeleminen vaatii muiden oikeuksien kunnioittamista.¹⁹³ Myös tämän tutkielman keskiössä oleva 9 artikla on yhteydessä 4 artiklan ehdottomiin oikeuksiin. Jo KP-sopimuksen laatimisvaiheessa harkittiin 9 artiklan sisällyttämistä ehdottomien oikeuksien listaan.¹⁹⁴ Myöhemmin kansainvälinen ihmisoikeusyhteisö on käynyt vilkasta keskustelua etenkin KP-sopimuksen 9 artiklan ehdottomasta luonteesta. Seuraavaksi siirrytäänkin tarkastelemaan 9 artiklaa ja sen mahdollisia ehdottomia elementtejä.

¹⁹⁰ Neumayer 2013, s. 6.

¹⁹¹ Hartman 1985, s. 112.

¹⁹² Office Of The High Commissioner For Human Rights in Cooperation With The International Bar Association 2003, s. 877-878.

¹⁹³ Neumayer 2013, s. 4; Joseph – Schultz – Castan 2005, s. 829-831.

¹⁹⁴ Bossuyt 1987, s. 91-92.

4 KP-SOPIMUKSEN 9 ARTIKLAN EHDOTTOMAT ELEMENTIT JA VÄHIMMÄISTAKEET

4.1 Ensimmäinen kohta

”Jokaisella on oikeus vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen. Ketään ei saa **mielivaltaisesti** pidättää tai vangita. Keneltäkään ei saa riistää hänen vapauttaan paitsi **laissa säädetyillä perusteilla ja sen määräämässä järjestyksessä.**”

Oikeus vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen ei ole ehdoton. Vapaudenriistäminen ei kuitenkaan saa olla mielivaltaista tai oikeusvaltioperiaatteiden vastaista.¹⁹⁵ 9 artiklan 1 kohdan toisessa virkkeessä kielletään mielivaltainen pidättäminen ja vangitseminen ja kolmannessa virkkeessä kielletään vapauden riistäminen, mikäli se tapahtuu lainvastaisesti. Vapaudenriisto¹⁹⁶ on lainvastaista, mikäli sitä ei tehdä laissa säädettyjen perusteiden ja menettelyiden mukaisesti. Pidättämisen ja vangitsemisen perusteet onkin siis määriteltävä laissa riittävän tarkasti. On myös hyvä pitää mielessä, että alun perin laillinen vangitseminen voi muuttua lainvastaiseksi.¹⁹⁷ Artiklan 1 kohdan sisältämät kaksi kieltoa ovatkin usein päällekkäisiä. Esimerkiksi pidättäminen tai vangitseminen ilman laista löytyvää perustaa on myös mielivaltaista. Lisäksi vangitseminen on sekä laitonta että mielivaltaista, mikäli vankeja pidetään vangittuna pidemmän aikaa kuin tuomioistuin on alun perin määrännyt tai mikäli vangitsemista jatketaan oikeusviranomaisen antamasta vapauttamismääräyksestä huolimatta.¹⁹⁸ Pidätykset tai vangitsemiset saattavat siis rikkoa sovellettavaa lakia olematta kuitenkaan mielivaltaisia, olla laillisesti sallittuja mutta samalla mielivaltaisia tai olla molempia eli sekä mielivaltaisia että laittomia.¹⁹⁹

KP-sopimus ja sen valmisteluasiakirjat eivät kerro sen tarkemmin termin ”mielivaltainen” merkitystä. Sen on toisaalta ehdotettu tarkoittavan pidättämistä tai vangitsemista ilman laillista

¹⁹⁵ Human Rights Committee 2014, kohta 10.

¹⁹⁶ Tässä tutkielmassa keskitytään henkilöihin, joilta on riistetty vapaus pidättämällä tai vangitsemalla. On kuitenkin syytä huomata, että 9 artiklan 1,4 ja 5 kohdat koskevat myös henkilöitä, joilta on riistetty vapaus muunlaisin keinoin, esimerkiksi huumeriippuvuuden tai mielisairauden vuoksi (Nowak 1993, s. 169).

¹⁹⁷ Human Rights Committee 2014, kohta 43. Katso Esimerkiksi Rameka v. New Zealand, kohdat 7.3 ja 7.4.

¹⁹⁸ Human Rights Committee 2014, kohta 11. Katso esimerkiksi Obodzinsky v. Canada, kohta 8.5, 414/1990; Miha v. Equatorial Guinea, kohta 6.5 ja Chambala v. Zambia, kohta. 7.3.

¹⁹⁹ Human Rights Committee 2014, kohta 11. Katso esimerkiksi Obodzinsky v. Canada, kohta 8.5, 414/1990; Miha v. Equatorial Guinea, kohta 6.5 ja Chambala v. Zambia, kohta. 7.3.

perustetta ja toisaalta sisältävän laittomien toimenpiteiden lisäksi myös epäoikeudenmukaiset, arvaamattomat ja kontrolloimattomat toimenpiteet, jotka johtavat ihmisten vangitsemiseen. Oikeuskirjallisuudessa on esitetty, että mielivaltaisuuden käsitettä pitäisi tulkita laajasti.²⁰⁰ Myös ihmisoikeuskomitea on todennut vastaavaa. Esimerkiksi tapauksessa *Albert Mukong v. Cameroon* ihmisoikeuskomitean mukaan termiä ”mielivaltainen” tulkitaan laajasti: mielivaltaiseen toimintaan sisältyy sopimattomuuden ja epäoikeudenmukaisuuden elementtejä, siitä puuttuu ennakoitavuus ja toiminta ei takaa oikeusturvaa.²⁰¹ Mielivaltaisuus liittyykin jokaiseen sellaiseen vangitsemiseen, jota ei voida objektiivisesti perustella tai jonka laillisuutta ei voida saattaa tuomioistuimen arvioitavaksi. Esimerkiksi tapauksessa *A v. Australia* kirjoittajaa pidettiin vangittuna koko hänen turvapaikkahakemuksensa käsittelyn ajan eli yhteensä 4 vuotta. Ihmisoikeuskomitean mukaan tämä vangitseminen oli mielivaltaista ja rikkoi 9 artiklan 1 kohtaa.²⁰²

4.1.1 Mielivaltainen pidättäminen ja vangitseminen hätätilan aikana

KP-sopimuksen luonnosteluvaiheessa Ranska ja Yhdysvallat ehdottivat, että mielivaltaisen pidättämisen ja vangitsemisen kieltä lisättäisiin 4 artiklan ehdottomien oikeuksien listaan. Yhdistynyt kuningaskunta kuitenkin vastusti ehdotusta, koska kieltä olisi mahdotonta noudattaa sota-aikana.²⁰³ Mielivaltaisen pidättämisen kiellon ehdottomasta luonteesta onkin keskusteltu paljon. Esimerkiksi De Londras toteaa, että mielivaltainen pidättäminen on sallittua hätätilassa.²⁰⁴ Ihmisoikeuskomitea on asiasta kuitenkin eri mieltä. Yleiskommentissa nro 29 todetaan, että ehdottomien oikeuksien lista ei ole täydellinen ja että sopimusvaltiot eivät saa missään olosuhteissa vedota yleissopimuksen 4 artiklaan poiketakseen esimerkiksi humanitaarisesta oikeudesta tai kansainvälisen oikeuden ehdottomista normeista. Ihmisoikeuskomitea onkin todennut mielivaltaisen pidättämisen ja vangitsemisen kiellon

²⁰⁰ Bossuyt 1987, s. 201; Nowak 1993, s. 172-173.

²⁰¹ De Zayas 1997; *Albert Mukong v. Cameroon*, kohta 9.8. Tapauksessa henkilö vangittiin useiksi kuukausiksi. Sopimusvaltion mukaan vangitseminen ja tuomareiden tekemä alustava tutkinta olivat 9 artiklan mukaisia, koska tekijä pidätettiin ja vangittiin voimassa olevien rikosprosessisääntöjen mukaisesti. Ihmisoikeuskomitean mukaan vangitseminen oli kuitenkin mielivaltaista ja KP-sopimuksen vastaista.

²⁰² *A v. Australia*, kohdat 9.2-9.4.

²⁰³ Hartman 1985, s. 116-117.

²⁰⁴ De Londras 2011, s. 60.

olevan ehdoton normi ja näin myös osa KP-sopimuksen suojaamia ehdottomia oikeuksia.²⁰⁵ YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimisto on vahvistanut tämän kannan hiljattain COVID-19 liittyvässä ohjeistuksessa todeten, että mielivaltaisen pidättämisen ja vangitsemisen kieltäminen on ehdoton normi, eivätkä valtiot saa poiketa siitä COVID-19 aiheuttamassa hätätilassa.²⁰⁶

Eristysvankeus näyttää olevan kiellettyä myös hätätilan aikana.²⁰⁷ Tätä on perusteltu sillä, että eristysvankeus ei voi koskaan olla välttämätön toimenpide hätätilan aikana ja täyttää siten 4 artiklan edellytyksiä.²⁰⁸ Lisäksi pitkään jatkunut eristysvankeus voi rikkoa 7 artiklaa, joka puolestaan on 4 artiklan mukainen ehdoton oikeus.²⁰⁹ Myös salaisen vangitsemisen nähdään loukkaavan oikeutta vapauteen ja rikkovan kansainvälistä humanitaarista oikeutta. Salaisesta vangitsemisesta voi myös tulla mielivaltaista – mielivaltaisen pidättämisen ja vangitsemisen riski kasvaa salaisen vangitsemisen kohdalla, sillä vangituilla ei ole kontakteja ulkomaailmaan eikä heillä ole mahdollisuutta tarkistaa vangitsemisensä laillisuutta.²¹⁰ Ihmisoikeuskomitean mukaan vangitseminen, jossa hallitus pyrkii salaamaan henkilön vangitsemisen tai kieltäytyy paljastamasta vangitun olinpaikkaa hänen lähipiirilleen, asianajajalleen tai muulle taholle, on kiellettyä kansainvälisen tapaoikeuden nojalla.²¹¹ Koska kansainvälisen tapaoikeuden voidaan nähdä kuuluvan 4 artiklassa mainittuihin muihin kansainvälisen oikeuden velvoitteisiin, edellä mainittu vangitseminen voi olla KP-sopimuksen vastaista myös hätätilassa.

Myös WGA ja ihmisoikeusasioiden korkean edustajan toimisto ovat tuominneet hätätilassa tapahtuvan mielivaltaisen pidättämisen ja vangitsemisen.²¹² Esimerkiksi WGA piti Ahmad Mubarakin sekä 13 Myanmarin kansalaisen pidätyksiä mielivaltaisina ja siten kiellettyinä myös

²⁰⁵ Human Rights Committee 1994a, kohta 8; Human Rights Committee 2014, kohta 68; Joseph 2002, s. 91; Human Rights Committee 2001, kohta 2.

²⁰⁶ Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusasioiden korkean edustajan toimisto 2020, kohta 3.

²⁰⁷ Rodley 1987, s. 270; International Commission of Jurists 2009, s.170; Human Rights Committee kohta, 13b.

²⁰⁸ Katso esimerkiksi Rodley 1987, s. 274.

²⁰⁹ Rodley 1987, s. 277. 7 artikla on KP-sopimuksen ehdoton oikeus ja sen mukaan: “Ketään ei saa kiduttaa eikä kohdella tai rangaista julmalla, epäinhimillisellä tai halventavalla tavalla. Erityisesti ei ketään saa alistaa ilman hänen vapaata suostumustaan lääketieteelliseen tai tieteelliseen kokeiluun.”

²¹⁰ Human Rights Committee 2001, kohta 13b; International Commission of Jurists 2009, s. 170.

²¹¹ Criddle 2014, s. 203; Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusasioiden korkean edustajan toimisto 2008, s. 27-28. Myös soft law kieltää tällaisen vangitsemisen, katso esimerkiksi Turku Declaration 1990 3 artikla.

²¹² Alegre v. Peru, kohta 7.3.

hätätilassa.²¹³ WGA:n mukaan mielivaltainen vapaudenriistäminen ei täytä välttämättömyys- ja suhteellisuusvaatimusten edellytyksiä.²¹⁴ Tämä näkemys on linjassa edellä mainitun ihmisoikeuskomitean päätelmän kanssa.²¹⁵ Mielivaltaisesta vangitsemista voidaan mainita esimerkkinä myös 11 Cumhuriyet-sanomalehden journalistin vangitseminen kuudeksi kuukaudeksi Turkin hätätilan aikana. Ihmisoikeusasioiden korkean edustajan toimisto tuomitsi vangitsemiset mielivaltaiseksi muun muassa siitä syystä, että vangitut eivät olleet tietoisia pidätyksen ja vangitsemisen tarkoista syistä.²¹⁶

Myös EIT on käsitellyt hätätilan aikana tapahtuvaa mielivaltaista pidättämistä ja vangitsemista. EIT on kiinnittänyt huomiota pidättämiseen tai vangitsemiseen liitettyihin takeisiin tutkiessaan, onko pidättäminen tai vangitseminen ollut mielivaltaista. Tapauksessa *Branningan and McBride v. the United Kingdom* EIT salli hallinnollisen vangitsemisen hätätilassa, sillä siihen oli liitetty takeita, jotka tarjosivat suojaa mielivaltaista käyttäytymistä ja eristysvankeutta vastaan.²¹⁷ Lisäksi tapauksessa *Brogan and Others v. The United Kingdom* EIT totesi, että oikeudelliset takeet minimoivat mielivaltaisen pidättämisen riskiä.²¹⁸ EIT:n ratkaisukäytännön perusteella voidaankin todeta, että hätätilassa on tärkeää taata erityisiä takeita, jotka estävät mielivaltaisen vapaudenriiston tai ainakin vähentävät sen todennäköisyyttä.

Tapauksessa *Aksoy v. Turkey* kantajaa pidettiin vangittuna Turkissa ainakin neljäntoista päivän ajan epäiltynä osallisuudesta terroristien toimintaan. Tapauksessa vangitsemiseen ei liitetty erityisiä takeita, ja Turkin hallitus perusteli pitkään kestänyttä vangitsemista erityisellä tutkinnalla. Poliisien suorittamaa tutkintaa vaikeutti sen ulottuminen laajoille alueille, jolla terroristijärjestöt saivat ulkopuolista tukea.²¹⁹ Ratkaisussaan EIT kylläkin myönsi tutkinnan

²¹³ Working Group on Arbitrary Detention 1999, kohta 70.

²¹⁴ Working Group on Arbitrary Detention 2012, kohta 48.

²¹⁵ Working Group on Arbitrary Detention 2012, kohta 45.

²¹⁶ Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusasioiden korkean edustajan toimisto 2018, kohta 91; Working Group on Arbitrary Detention 2017, kohdat 43 ja 100.

²¹⁷ *Branningan and McBride v. the United Kingdom*, kohdat 61-65. Katso lisää tapauksesta esimerkiksi *Gross – Ní Aoláin* 2006, s. 281.

²¹⁸ *Brogan and Others v. The United Kingdom*, kohta 58. Katso lisää tapauksesta esimerkiksi *Gross – Ní Aoláin* 2006, s. 278-280.

²¹⁹ *Aksoy v. Turkey*, kohta 77. Katso lisää tapauksesta esimerkiksi *Gross – Ní Aoláin* 2006, s. 285.

aiheuttaneen viranomaisille erityisiä haasteita, mutta ei katsonut sen oikeuttavan epäillyn vangitsemista 14 päiväksi. EIT totesi, että vangitsemisen poikkeuksellisen pitkä kesto nosti mielivaltaisen vapaudenriistämisen ja kidutuksen riskiä.²²⁰ Turkin katsottiin siten rikkoneen EIS:n 5 artiklan 3 kohtaa, eikä tätä rikkomusta voitu perustella hätätilaa sääntelevän 15 artiklan 1 kohdan nojalla.

EIT:n ratkaisukäytännöstä voittanee päätellä, että tuomioistuin katsoo mielivaltaisen vangitsemisen olevan kiellettyä hätätilassa. Ainakaan EIT ei suhtaudu mielivaltaisen vangitsemiseen suotuisasti, koska valtioiden tulee estää tai ainakin vähentää sen todennäköisyyttä asettamalla tiettyjä takeita. Myös oikeuskirjallisuudessa on painotettu takeiden merkitystä. Esimerkiksi Macovei toteaa, että mielivaltaisen kohtelun riski kasvaa sitä suuremmaksi, mitä kauemmin oikeusviranomaisten tarkastusta (tae) lykätään. Samalla kasvaa todennäköisyys siitä, ettei tällainen vangitseminen ole hätätilasta johtuva välttämätön toimenpide.²²¹

Mielivaltaisen pidättämisen ja vangitsemisen kiellon asemasta jus cogens -normina ja osana tapaoikeutta on käyty myös vilkasta keskustelua. Tämän kiellon tapaoikeudellista asemaa puoltaa se, että kielto sisältyy moniin kansallisiin ja kansainvälisiin lainsäädäntöinstrumentteihin.²²² Esimerkiksi Yhdysvaltojen the Restatement (Third) of the Foreign Relations Law 702 pykälän²²³ mukaan pitkittyneen mielivaltaisen pidättämisen ja vangitsemisen kielto on osa tapaoikeutta ja jus cogens -normi.²²⁴ Myös ihmisoikeuskomitea pitää mielivaltaisen pidättämisen ja vangitsemisen kielloa osana kansainvälistä tapaoikeutta, eivätkä valtiot saisi tehdä siihen kohdistuvia varauksia.²²⁵ Vaikuttaa siis siltä, että myöskään kansainvälisessä tapaoikeudessa ei sallita poikkeamista tästä kiellosta.²²⁶

²²⁰ Aksoy v. Turkey, kohta 78.

²²¹ Macovei 2004, s. 57.

²²² Working Group on Arbitrary Detention 2012, kohdat 45-46.

²²³ Restatement (Third) of the Foreign Relations Law of The United States, pykälä 702.

²²⁴ Fitzpatrick, s. 209.

²²⁵ Human Rights Committee 1994a, kohta 8; Human Rights Committee 2014, kohta 68.

²²⁶ Working Group on Arbitrary Detention 2012, kohdat 43, 47-48 ja 50-51. Katso lisää aiheesta Working Group on Arbitrary Detention 2012, kohta 50.

Ainakin soft law -instrumentit kieltävät mielivaltaisen pidättämisen ja vangitsemisen hätätilan aikana. Esimerkiksi Ottawa -periaatteiden mukaan KP-sopimus ei salli mielivaltaista vapaudenriistoa hätätilassa.²²⁷ Myös kansalaisjärjestöt, kuten Amnesty, ovat kritisoineet esimerkiksi Etiopian hätätilan aikana vuonna 2018 tapahtuneita mielivaltaisia pidätyksiä ja vangitsemisia.²²⁸ Lisäksi kansainvälinen humanitaarinen oikeus on voimassa aseellisen selkkauksen aikana ja pienentää siten mielivaltaisen vangitsemisen todennäköisyyttä.²²⁹ Vaikuttaakin siltä, että 9 artiklan yhtenä ehdottomana elementtinä voitaisiin nähdä mielivaltaisen vapaudenriiston kiello.

4.1.2 Hätätilan aikana tapahtuva muu pidättäminen ja vangitseminen

KP-sopimus sallii muun kuin mielivaltaisen ja lainvastaisen pidättämisen ja vangitsemisen normaalitilassa.²³⁰ Kuitenkin normaalitilassa hallinnollisen tai ennaltaehkäisevän vangitsemisen on katsottu olevan KP-sopimuksen vastaista.²³¹ Hallinnollisen pidättämisen ja mielivaltaisen pidättämisen raja on kuitenkin häilyvä. Tämän vuoksi hätätilan aikana hallinnolliseen pidättämiseen vaaditaan usein liitettäväksi takeita.²³² Näin on usein myös ennaltaehkäisevän vangitsemisen kohdalla. Ihmisoikeuskomitean mukaan ennaltaehkäisevä vangitseminen voi olla sallittua kansallisen turvallisuuden takaamiseksi, mikäli se ei ole mielivaltaista ja vangitulla on mahdollisuus saattaa vangitsemisen lainmukaisuus tutkittavaksi tuomioistuimessa.²³³ Questiaux on ehdottanut seuraavia takeita ennaltaehkäisevälle vangitsemiselle: 1) kaikki pidätykset on julkistettava tai ne on ainakin merkittävä viralliseen rekisteriin; 2) eristysvankeutta ei saa käyttää tai sen tulee olla kestoaltaan lyhyt; 3) hallinnollinen

²²⁷ The Ottawa Principles on Human Rights and Anti-terrorism 2007, kohdat 5 ja 2.4.6 kohta f.

²²⁸ Amnesty International 2018, s. 2.

²²⁹ Human Rights Committee 2014, kohta 66.

²³⁰ Nowak 1993, s. 171.

²³¹ International Commission of Jurists 1983, s. 430; International Commission of Jurists 2009, s. 170; Human Rights Committee 2014, kohta 64.

²³² International Commission of Jurists 1983, s.430; International Commission of Jurists 2009, s. 170; Human Rights Committee 2014, kohta 64; Pariisin vähimmäisstandardit, 5 artikla 2 kohta.

²³³ Human Rights Committee 1982.

vangitseminen ei saa kestää loputtomiin; ja 4) takeiden sisällön tulee olla tiukasti rajattu.²³⁴ Myös EIT:n oikeuskäytännön mukaan tietyillä vangitsemiseen ja pidättämiseen liitettävillä takeilla pyritään varmistamaan se, että pidättäminen tai vangitseminen ei ole, eikä siitä tule, mielivaltaista. Näyttääkin siltä, että hallinnolliselle vangitsemiselle tulisi hätätilassa asettaa tiettyjä takeita, jotta se olisi myös KP-sopimuksen mukainen.²³⁵

Tapauksessa *Lawless v. Ireland* EIT katsoi hallinnollisen vangitsemisen olevan poikkeuksellisten olosuhteiden vaatima toimenpide.²³⁶ Tätä kantaa puolsi se, että *State Amendment Act of 1940* (vuoden 1940 laki), jonka perusteella Mr. Lawless oli vangittu, sisälsi useita takeita, joiden tarkoituksena oli estää hallinnollisen vangitsemisen väärinkäytökset. Nämä takeet olivat: parlamentin suorittama jatkuva valvonta, vangitsemiskomitea, vuoden 1940 lain nojalla pidätetyn henkilön oikeus saattaa asiansa edellä mainitun komitean käsiteltäväksi ja se, että tämän komitean vapauttamismääräys satoi hallitusta. Lisäksi hallitus oli julkisesti ilmoittanut vapauttavansa kaikki vuoden 1940 lain nojalla vangitut henkilöt, mikäli he sitoutuivat noudattamaan Irlannin lakeja ja lopettamaan laittoman toiminnan.²³⁷ EIT:n enemmistö katsoi, että lain sisältämät takeet huomioiden laissa säädetty vangitseminen ilman oikeudenkäyntiä oli toimenpide, jota tilanteen välttämättömyys vaatii EIS:n 15 artiklassa tarkoitetulla tavalla. Toisaalta eriävien mielipiteiden mukaan vangitseminen ilman oikeudenkäyntiä ei ollut välttämätöntä, sillä hätätilaan olisi pystytty vastaamaan myös sellaisilla keinoilla, jotka olisivat rajoittaneet vähemmän yksilön oikeuksia.

Tapauksessa *Brannigan and McBride v. the United Kingdom*²³⁸ oli kyse terroristiksi epäiltyjen henkilöiden seitsemän päivää kestäneestä hallinnollisesta vangitsemisesta. Tapauksessa käsiteltiin vangitsemisen kestoja ja oikeudellisen valvonnan puuttumista. EIT:n mukaan hallituksen tekemä poikkeus oli välttämätön. Tätä puolsi muun muassa terroriuhan luonne,

²³⁴ Hartman 1981, s. 109; Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusneuvosto 1982, kohdat 186-190.

²³⁵ Eissen 1993, s. 140.

²³⁶ *Lawless v. Ireland* tapauksessa oli kyse Mr. Lawlessin viisi kuukautta kestäneestä hallinnollisesta pidättämisestä.

²³⁷ *Lawless v. Ireland*, kohta 37.

²³⁸ Katso tapauksesta lisää *Commonwealth Law Bulletin*, s. 118 ja *Crysler* 1994, s. 618.

poikkeuksen rajoitettu soveltamisala ja takeiden olemassaolo.²³⁹ Lisäksi monet selvitykset tukivat näkemystä siitä, että terroririkosten tutkinta ja mahdollisten terroristien syytteeseen asettaminen olisi vaikeaa, mikäli vangitsemiseen pitäisi liittää oikeudellista valvontaa. Takeet, jotka puolsivat asiassa hallinnollisen vangitsemisen sallittavuutta, olivat habeas corpus, vangitun mahdollisuus pitää yhteyttä lähipiiriinsä, oikeus lääkärintarkastukseen, vangitun oikeus kääntyä asianajajan puoleen 48 tunnin kuluttua pidätyksestä ja se, että edellä mainittua oikeutta voitiin lykätä ainoastaan perustellusta syystä tuomioistuimen valvonnassa.²⁴⁰ EIT on toisinaan kuitenkin pitänyt sopimusvaltion tarjoamia takeita riittämättöminä. Esimerkiksi tapauksessa *Aksoy v. Turkki* EIT lausui, että pitkän aikaa vangittuna pidetyn kantajan saatavilla ei ollut riittäviä takeita. EIT:n mukaan vangittu oli jätetty täysin vangitsijoiden armoille, koska hän ei saanut ottaa yhteyttä asianajajaan, lääkäriin, sukulaisiin tai ystäviin, eikä hänellä ollut mahdollisuutta saattaa vangitsemisen laillisuutta tutkittavaksi. Turkin katsottiin näin rikkoneen EIS:n 5 artiklan 3 kohtaa, eikä tätä rikkomusta voitu perustella 15 artiklan 1 kohdan nojalla.²⁴¹

Tapauksessa *Ireland v. the United Kingdom* oli kyse Yhdistyneen kuningaskunnan Pohjois-Irlannissa käyttämistä monimutkaisista vapaudenriistovaltuuksista. Toimet perustuivat seuraaviin säännöksiin: Regulation 10, Terrorists Order ja the Emergency Provisions Act. Tapauksessa tarkasteltiin ensinnäkin sitä, oliko vapauden riistäminen välttämätöntä ja toiseksi, täyttivätkö takeet EIS:n 5 artiklan 2-4 kohtien sisältämät vaatimukset. EIT totesi säännösten rikkovan 5 artiklaa. EIT mukaan Yhdistynyt kuningaskunta ei kuitenkaan ollut ylittänyt harkintavaltansa rajoja. Ilman tuomioistuinkäsittelyä tapahtunutta vapaudenriistoa voitiin pitää siten välttämättömänä elokuusta 1971 maaliskuuhun 1975.²⁴² Erityisvaltuuksien käyttäminen oli kohdistunut pääasiassa IRA:n²⁴³ jäseniin, jotka olivat aiheuttaneet erityisen laajalle ulottuvaa ja välitöntä vaaraa vuodesta 1971 lähtien. Pohjois-Irlannin ja Yhdistyneen kuningaskunnan mukaan normaali lainsäädäntö ei tarjonnut enää riittäviä keinoja terrorismin

²³⁹ *Branningan and McBride v. the United Kingdom*, kohta 66.

²⁴⁰ *Branningan and McBride v. the United Kingdom*, kohdat 58-60 ja 62-64. Katso kuitenkin myös tuomari de Mayerin eriyvä mielipide, jonka mukaan epäillyn pidättäminen seitsemäksi päiväksi ilman oikeudellista valvontaa ei ollut sallittua. Katso lisäksi tuomari Pettitin ja tuomari Walsin eriyvät mielipiteet, joiden mukaan tarjolla olevat takeet eivät olleet riittäviä.

²⁴¹ *Aksoy v. Turkey*, kohdat 81 ja 83.

²⁴² Katso lisää tapauksesta esimerkiksi Gross – *Ní Aoláin* 2006, s. 276-277.

²⁴³ Irlannin tasavaltalaisarmeija eli IRA on lyhenne Irish Republican Army:sta. IRA on irlantilaisten vasemmistonationalistien terroristijärjestö.

vastaiseen taisteluun. Tämän vuoksi oli tarpeellista turvautua tavallisen lain ulkopuolisiin toimenpiteisiin, kuten ilman tuomioistuinkäsittelyä tapahtuvaan vapaudenriistoon. EIT:n mukaan Pohjois-Irlanti ja Yhdistynyt kuningaskunta ei ollut toiminut EIS:n vastaisesti.²⁴⁴ Hallinnollinen vangitseminen voi siis olla välttämätön ja oikeutettu toimenpide hätätilan aikana, mikäli se on oikeassa suhteessa vallitseviin olosuhteisiin.²⁴⁵

Tapauksessa EIT kuitenkin totesi Regulation 10 -säännöksen ongelmalliseksi, sillä se salli vangitsemisen ilman todennäköistä syytä tai epäilyä – vangitseminen oikeutettiin siis rauhan ja yleisen järjestyksen ylläpitämiseksi. Ongelmallista oli, että tätä valtuutusta käytettiin myös sellaisten henkilöiden kohdalla, joiden ei nähty aiheuttavan haittaa yleiselle turvallisuudelle, mutta joita haluttiin kuulustella muita henkilöitä koskevista asioista. EIT:n mukaan tällainen vapaudenriisto oli perusteltua vain hyvin poikkeuksellisissa tilanteissa, eivätkä Pohjois-Irlannissa vallinneet olosuhteet lukeutuneet näihin tilanteisiin.²⁴⁶ Tapaus onkin hyvä esimerkki siitä, miten häilyvä hallinnollisen ja mielivaltaisen pidättämisen raja on. Koska Regulation 10 mukaisen vangitsemisen voidaan nähdä olevan myös mielivaltaista (vangitseminen tapahtuu ilman epäilyä ja todennäköistä syytä), voidaan tämän tuomion nähdä tukevan myös hätätilan aikana tapahtuvan mielivaltaisen pidättämisen ja vangitsemisen kieltoa.

Hallinnollisen pidättämisen ja vangitsemisen onkin hankalaa säilyä vakavuudeltaan, kestoaltaan ja laajuudeltaan suhteellisuusperiaatteen mukaisena. Jotta pidättäminen ilman oikeudenkäyntiä olisi suhteellisuusperiaatteen mukaista, sopimusvaltion on kyettävä osoittamaan, että tilanteen pakottava tarve esti todisteiden keräämisen ja niiden esittämisen tuomioistuimessa. Toisaalta voidaan kysyä, onko olemassa mitään niin pakottavaa tilannetta, että vangitsemisesta ei voitaisi päättää tuomioistuimessa? Esimerkiksi Hartmanin mukaan todistusaineiston hankkimiseen ja todistajien turvallisuuteen liittyvät haasteet voitaisiin kiertää hätätilassa yksilön oikeuksiin vähemmän puuttuvilla toimenpiteillä. Tällaisia ovat esimerkiksi suljetuin ovin käytävä oikeudenkäynti, oikeudenkäynnin viivästymisen sallittavuus ja todistaminen, joka ei vaadi läsnäoloa oikeudenkäynnissä.²⁴⁷ Hallinnolliseen pidättämiseen liittyvistä riskeistä huolimatta

²⁴⁴ Ireland v. the United Kingdom, kohdat 196 ja 220.

²⁴⁵ Katso myös International Commission of Jurists 1983, s. 431.

²⁴⁶ Ireland v. the United Kingdom, kohdat 80-81, 196 ja 212.

²⁴⁷ Hartman 1985, s. 108.

hallinnollinen ja ennaltaehkäisevä vangitseminen lienee kuitenkin sallittua myös hätätilassa edellyttäen, että sopimusvaltion toimenpiteet ovat oikeasuhtaisia ja ne eivät ole mielivaltaisia. Hallinnolliseen vangitsemiseen tulisi myös liittää jonkinlaisia takeita.²⁴⁸

4.1.3 Ensimmäisen kohdan yhteys KP-sopimuksen muihin oikeuksiin

Hätätilan aikana tapahtuva pidättäminen ja vangitseminen on usein yhteydessä KP-sopimuksen 4 artiklan ehdottomiin oikeuksiin.²⁴⁹ Myös sopimuksen 6 artiklan oikeus elämään on osittain päällekkäinen 9 artiklan 1 kohdan kanssa, sillä mielivaltaisen vangitsemisen äärimmäiset hengenvaaralliset muodot loukkaavat oikeutta elämän suojeluun.²⁵⁰ Esimerkiksi Nepalissa koskevassa tapauksessa todettiin, että hallinnollinen vangitseminen oli johtanut lukuisiin ihmisoikeusloukkauksiin, kuten kidutukseen ja epäinhimilliseen kohteluun.²⁵¹ Myös Turkin hätätilan aikana tutkintavankeuden yhteydessä esiintyi kidutusta ja pelkästään vuoden 2017 ensimmäisen neljänneksen aikana listattiin 263 kidutustapausta, jotka tapahtuivat vangitsemisen yhteydessä.²⁵²

Eristysvankeudelle ja salaiselle vangitsemiselle on ominaista se, että kukaan ei tarkista tai valvo vangittujen vointia. Tämän vuoksi niiden avulla voidaan kiertää ehdottomien oikeuksien suoja esimerkiksi kiduttamalla vankeja.²⁵³ Salainen vangitseminen saattaa lisäksi nostaa kidutuksen tai muun pahoinpitelyn avulla hankittujen tunnustuksien määrää.²⁵⁴ Ihmisoikeuskomitean mukaan pitkäaikaista eristysvankeutta pidetäänkin yleisesti myös 7 artiklan rikkomuksena, sillä se johtaa helposti kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai

²⁴⁸ Tuori – Scheinin 1988, s. 122; Human Rights Committee 2014, kohta 68; International Commission of Jurists 1983, s. 427.

²⁴⁹ Nowak 1993, s.161; Crysler 1994, s. 628.

²⁵⁰ Human Rights Committee 2014, kohta 55.

²⁵¹ International Commission of Jurists 2009, s. 109.

²⁵² Katso Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusasioiden korkean edustajan toimisto 2018, kohdat 15, 83 ja 109.

²⁵³ Rodley 1987, s. 266-267.

²⁵⁴ Rodley 2000, s. 344.

halventavan kohtelun tai rangaistuksen toteuttamiseen ja se voi jo itsessään muodostaa tällaisen kohtelun.²⁵⁵

Onkin tärkeää tarkastella 9 artiklan 1 kohdan yhteyksiä muihin ehdottomiin oikeuksiin, sillä poikkeamalla 9 artiklasta voidaan loukata myös KP-sopimuksen ehdottomia oikeuksia. Sopimusvaltioiden tulisikin ottaa huomioon, että KP-sopimuksesta poikkeaminen ei ole 4 artiklan mukaista, jos sillä kierretään ehdottomien oikeuksien suoja. Lisäksi kansainvälisen oikeuskäytännön mukaan tietyillä takeilla pyritään ensinnäkin varmistamaan, ettei pidättäminen tai vangitseminen ole mielivaltaista, minkä lisäksi niillä pyritään myös estämään ehdottomien oikeuksien loukkaaminen. Tällaiset takeet suojaavat vangittuja esimerkiksi kidutukselta. Sopimusvaltioiden tuleekin taata riittävät takeet sen varmistamiseksi, ettei hallinnollinen vangitseminen vaaranna tai rikkoa KP-sopimuksen 4 artiklan ehdottomien oikeuksien suoja.

4.2 Toinen kohta

”Jokaiselle pidätetylle on pidättämishetkellä ilmoitettava **toimenpiteen syyt** sekä välittömästi saatettava tietoon jokainen häneen kohdistuva **syyte**.”

KP-sopimuksen 9 artiklan 2 kohdan mukaan pidätetylle on pidätyksen yhteydessä ilmoitettava pidätyksen syyt. Pidätetylle on myös ilmoitettava viipymättä häntä koskevista syyteistä. Ensimmäinen vaatimus koskee näin vapauden riistämisen syytä, kun taas toinen vaatimus pitää sisällään rikossyytteitä koskevat tiedot.²⁵⁶ Pidätyksen syiden on koskettava pidättämisen virallista perustetta, ei pidättäjän subjektiivisia motiiveja. Syiden tulee avata myös riittävästi pidätykseen johtaneita tosiseikkoja ja oikeudellisia perusteita.²⁵⁷ Pidätetty voi vaatia vapautusta, mikäli hän pitää pidätyksen syytä virheellisinä tai perusteettomina. Sopimuksen 9 artiklan 2 kohta liittyykin erottamattomasti 9 artikla 4 kohtaan, jonka mukaan pidätetyllä ja vangitulla henkilöllä tulee olla oikeus saattaa pidätyksen tai vangitsemisen lainmukaisuus tuomioistuimen tutkittavaksi. Myös EIT on korostanut näiden kahden oikeuden yhteyttä.²⁵⁸

²⁵⁵ Human Rights Committee 2014, kohta 56; Working Group on Arbitrary Detention 2011, kohdat 18 ja 54; International Commission of Jurists 2009, s. 109; Rodley 2000, s. 344.

²⁵⁶ Human Rights Committee 2014, kohta 24.

²⁵⁷ Human Rights Committee 2014, kohta 25.

²⁵⁸ X. v. the United Kingdom, kohta 66; De Jong, Baljet and Van den Brink v. the Netherlands, kohta 58.

Pidättämisen syyt voidaan kertoa suullisesti ja ne on ilmaistava kielellä, jota pidätetty ymmärtää.²⁵⁹ Nämä tiedot on annettava heti pidätyksen jälkeen. Välitön kommunikointi ei ole aina mahdollista, mutta siinä aiheutuva viive on pidettävä välttämättömässä minimissä.²⁶⁰ Esimerkiksi tapauksessa Griffin v. Spain kirjoittaja ei puhunut espanjaa ja väitti 9 artiklan 2 kohtaa rikotun, koska tulkki ei ollut läsnä pidättämishetkellä. Tapauksessa tekijä oli pidätetty koska, hänen leiristään oli löytynyt huumeita. Pidätyksen yhteydessä pidätetylle ilmoitettiin viipymättä syytteet hänen äidinkielellään, mutta pidätyksen syyt esitettiin hänelle tulkin avulla vasta seuraavana päivänä. Ihmisoikeuskomitean mukaan oli kohtuutonta väittää, ettei tekijä ollut tietoinen pidätyksen syistä, vaikka tulkki ei ollut läsnä pidätyksen aikana.²⁶¹

Humanitaarisen oikeuden mukaan henkilölle, joka aseelliseen selkkaukseen liittyvästä teosta pidätetään, vangitaan tai internoidaan, on heti ilmoitettava hänen ymmärtämällään kielellä, miksi toimenpiteisiin on ryhdytty.²⁶² KP-sopimuksen 4 artiklan mukaan sopimusvaltio ei voi poiketa sopimusvelvoitteistaan, jos ne ovat kansainvälisen oikeuden velvoitteiden vastaisia. Kuten edellä on jo käsitelty, tämä kohta sisältää etenkin humanitaarisesta oikeudesta johtuvat velvoitteet. Näyttää siis siltä, että ainakin aseellisen selkkauksen aikana sopimusvaltioiden tulisi kertoa pidätetylle pidättämisen syyt. Siinä tapauksessa, että humanitaarinen oikeus ei sovellu hätätilaan, 9 artiklan 2 kohdan ehdottomasta luonteesta on hankalaa tehdä selkeää johtopäätöstä. Jotakin osviittaa vallitsevasta tilasta on kuitenkin mahdollista löytää ihmisoikeuskomitean soveltamiskäytännöstä. Ihmisoikeuskomitea on esimerkiksi kritisoinut Sri Lankaa siitä, että terrorismin estämistä koskevan lain mukaan valtiolla ei ole velvollisuutta ilmoittaa vangitulle pidättämisen syistä.²⁶³ Lisäksi useat soft law -instrumentit, kuten Turku declaration ja ICJ, puoltavat valtion velvollisuutta kertoa pidätetylle henkilölle pidätyksen syyt myös hätätilan aikana.²⁶⁴ Pariisin vähimmäisstandardien mukaan sellaisen lain, joka sallii hallinnollisen tai ennaltaehkäisevän vangitsemisen, tulee taata vangitulle tietyt

²⁵⁹ Human Rights Committee 2014, kohta 26.

²⁶⁰ Human Rights Committee 2014, kohta 27.

²⁶¹ Griffin v. Spain, kohdat 2.3 ja 9.2.

²⁶² Genève'n yleissopimusten lisäpöytäkirja I kansainvälisten aseellisten selkkausten uhrien suojelemisesta, 75 artikla 3 kohta.

²⁶³ Cooper 2007, s. 162-163.

²⁶⁴ International Commission of Jurists 2009, s. 170; Turku declaration 1990, 9 artikla a kohta.

vähimmäistakeet. Näihin kuuluu oikeus saada tietoa vangitsemisen syistä seitsemän päivän kuluessa pidättämisestä - syytä ei kuitenkaan tarvitse ilmoittaa, mikäli se on välttämätöntä yleisen edun suojelemiseksi.²⁶⁵

Näyttää siis siltä, että edes soft law -instrumenttien keskuudessa ei vallitse yksimielisyyttä siitä, pitääkö valtion kertoa pidätetylle pidätyksen syyt myös hätätilan aikana. Tämän vuoksi 9 artiklan 2 kohdan ensimmäinen vaatimus tuskin on sellainen, että sopimusvaltioiden tulisi noudattaa sitä myös hätätilassa. Sopimusvaltioiden tulisi kuitenkin tarkastella kyseisen kohdan suhdetta muihin 9 artiklan kohdissa taattuihin oikeuksiin. Voi näet olla, että pidätyksen syiden ilmoittamatta jättäminen yhdistettynä johonkin muuhun toimintaan voi tehdä vangitsemistoimenpiteestä mielivaltaisen ja näin myös kielletyn. Esimerkiksi ihmisoikeusvaltuutetun toimisto tuomitsi journalistien vangitsemisen hätätilassa mielivaltaiseksi muun muassa sen vuoksi, että vangitut eivät olleet tietoisia pidätyksen ja vangitsemisen tarkoista syistä.²⁶⁶ Lisäksi 9 artiklan 4 kohdan sisältämää oikeutta habeas corpukseen on vaikea taata, jos pidättämisen syitä ei kerrota.

2 kohdan toinen vaatimus koskee rikossyytteistä ilmoittamista. Tieto syytteistä tulee antaa viipymättä, mutta ei välttämättä pidätyshetkellä. Vaatimuksen tarkoitus on helpottaa tutkintavankeuden tarkoituksenmukaisuuden määrittämistä. Tämän vuoksi pidätetylle ei tarvitse esittää niin yksityiskohtaisia tietoja kuin olisi tarpeen oikeudenkäyntiin valmistautumiseksi.²⁶⁷ Humanitaarisen oikeuden mukaan kansallisen ja kansainvälisen aseellisen konfliktin aikana rikoksista syytetyllä on oikeus saada viipymättä yksityiskohtaista tietoa niistä teoista, joista häntä syytetään.²⁶⁸ Johdonmukaisuusperiaatteen vuoksi

²⁶⁵ Pariisin vähimmäistandardit, 5.2 artikla a kohta.

²⁶⁶ Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusasioiden korkean edustajan toimisto 2018, kohta 91. Sekä Working Group on Arbitrary Detention 2017, kohta 76.

²⁶⁷ Human Rights Committee 2014, kohdat 29 ja 30.

²⁶⁸ Genèven sopimus sotavankien kohtelusta 1949, 96 artikla; Genèven sopimus siviilihenkilöiden suojelemisesta sodan aikana 1949 123 artikla; Genèven yleissopimusten lisäpöytäkirja II kansainvälistä luonnetta vailla olevien aseellisten selkkausten uhrien suojelemisesta 6 artikla ja Genèven yleissopimusten lisäpöytäkirja I kansainvälisten aseellisten selkkausten uhrien suojelemisesta 7 artikla.

sopimusvaltiot eivät siis voisi poiketa tästä ilmoitusvelvollisuudesta, mikäli kyseessä on hätätila, johon humanitaarinen oikeus soveltuu.²⁶⁹

Vaikka humanitaarisen oikeuden säännöt eivät soveltuisi hätätilaan, on tuskin välttämätöntä, että valtio rajoittaisi syytetyn oikeutta tietää, mistä häntä syytetään. Tätä päätelmää tukee tosin ainoastaan soft law. Esimerkiksi Pariisin vähimmäisstandardien 7 artiklan mukaan jokaiselle rikoksesta syytetylle tulee taata tietyt oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeet, joihin kuuluu myös oikeus saada yksityiskohtaista tietoa syytteistä.²⁷⁰ Myös Turku declarationin ja ICJ:n mukaan kaikille vangituille tulee ilmoittaa heitä vastaan esitetyt syytökset.²⁷¹ Sitovuuden kannalta heikoimmassa asemassa olevia oikeuslähteitä eli soft law -instrumentteja lukuun ottamatta 9 artiklan 2 kohdan toisen edellytyksen mahdollinen ehdoton asema ei ole herättänyt paljoa keskustelua. Vaikuttaakin siltä, että 2 kohdan ehdottomalle luonteelle ei löydy riittävästi perusteluja, ellei kyse ole aseellisesta selkkauksesta.

4.3 Kolmas kohta

”Jokainen rikoksesta epäiltynä pidätetty tai vangittu on **viipymättä saatettava tuomarin tai muun lain nojalla tuomiovaltaa käyttävän viranomaisen eteen ja hänellä on oikeus oikeudenkäyntiin kohtuullisen ajan kuluessa tai oikeus tulla vapautetuksi**. Yleisenä sääntönä ei ole pidettävä, että oikeudenkäyntiä odottavat henkilöt pidetään tutkintovankeudessa, mutta vapaaksi laskemisen ehdoksi voidaan asettaa takeet siitä, että asianomainen saapuu paikalle oikeudenkäyntiin samoin kuin jokaisessa muussakin vaiheessa käsittelyn aikana, ja tarvittaessa tuomion täytäntöön panemiseksi.”

KP-sopimuksen 9 artikla 3 kohdan ensimmäistä virkettä sovelletaan rikoksesta syytettyyn, joka on pidätetty tai vangittu, kun taas toinen virke koskee rikoksesta syytettyä, joka odottaa oikeudenkäyntiä.²⁷² 3 kohdassa edellytetään, että jokainen rikoksesta pidätetty tai vangittu henkilö on saatettava viipymättä tuomarin tai muun lain nojalla tuomiovaltaa käyttävän viranomaisen eteen. Tätä vaatimusta sovelletaan kaikissa tapauksissa, eikä sen soveltaminen riipu vangitun valinnasta tai kyvystä vaatia sitä. Vaatimuksen soveltaminen alkaa jo ennen virallisen syytteen nostamista, mikäli henkilö pidätetään tai vangitaan epäiltynä rikollisesta

²⁶⁹ Human Rights Committee 2001, kohta 2; Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusasioiden korkean edustajan toimisto 2008, s. 27-28.

²⁷⁰ Pariisin vähimmäisstandardit, 7.1 artikla; Tuori – Scheinin 1988, s. 134.

²⁷¹ International Commission of Jurists 2009, s. 170; Turku declaration, 9 artikla a kohta.

²⁷² Human Rights Committee 2014, kohta 31.

toiminnasta. Sopimusvaltion tulee siten tuoda henkilö, jolta on riistetty vapaus, tuomiovaltaa käyttävän viranomaisen eteen, jotta tämä taho voi päättää vangitaanko henkilö vai vapautetaanko hänet.²⁷³ Vaatimuksen tarkoituksena on toisin sanoen saattaa rikoksesta syytetyn vangitseminen oikeudellisen valvonnan piiriin.²⁷⁴

Termin ”viipymättä” merkitys määritetään tapauskohtaisesti, mutta ihmisoikeuskomitea on todennut 9 artiklaa koskevassa yleiskommentissaan ja oikeuskäytännössään, että viivästykset eivät saisi ylittää muutamaa päivää. Esimerkiksi tapauksessa *Koné v. Senegal* kirjoittaja pidätettiin 15. tammikuuta 1982 ja vapautettiin 9. toukokuuta 1986. Hänelle ei määrätty oikeudenkäyntipäivää tämän ajanjakson sisällä. Ihmisoikeuskomitean mukaan neljä vuotta ja neljä kuukautta kestänyt vangitseminen oli ristiriidassa 9 artiklan 3 kohdan määräysten kanssa.²⁷⁵ Vastaavasti tapauksessa *Stephens v. Jamaika*, ihmisoikeuskomitea katsoi 9 artiklan 3 kohdan vastaiseksi sen, ettei kirjoittajaa tuotu tuomioistuimen eteen kahdeksan päivän kuluessa hänen kiinniotostaan.²⁷⁶ Ihmisoikeuskomitea on myös kritisoinut sitä, että Sri Lankan terrorismin vastaisen lain mukaan henkilö voidaan vangita 72 tunnin ajaksi ilman tuomioistuinkontrollia.²⁷⁷

9 artikla 3 kohdan toisen virkkeen mukaan oikeudenkäyntiä odottavien henkilöiden tutkintavankeus ei saisi olla yleinen käytäntö. Tuomioistuimien onkin tutkittava, onko tutkintavankeuden toteuttamiseksi olemassa muita vaihtoehtoja vangitsemisen sijaan, kuten vapautus takeita vastaan tai sähköisen rannekkeen käyttäminen. Lisäksi tutkintavankeuden perusteita ja mahdollisten muiden vaihtoehtojen käyttämistä tulee säännöllisesti seurata ja tarkastaa.²⁷⁸ Ihmisoikeuskomitean useiden lausuntojen perusteella näyttää olevan selvää, että 9 artiklan 3 kohdan sisältämät takeet on oltava voimassa myös hätätilan aikana.²⁷⁹ Esimerkiksi

²⁷³ De Jong, Baljet and Van den Brink v. the Netherlands, kohta 82.

²⁷⁴ Human Rights Committee 2014, kohta 32.

²⁷⁵ *Koné v. Senegal*, kohdat 8.6 ja 8.7.

²⁷⁶ *Stephens v. Jamaica*, kohta 9.6.

²⁷⁷ Cooper 2007, s. 162-163.

²⁷⁸ Human Rights Committee 2014, kohta 38.

²⁷⁹ Office Of The High Commissioner For Human Rights in Cooperation With The International Bar Association 2003, s. 858.

ihmisoikeusvaltuutetun mukaan 14 päivää kestänyt vangitseminen, johon ei kuulunut oikeudellista valvontaa, rikkoi Turkin ihmisoikeusvelvoitteita.²⁸⁰ ICJ on puolestaan todennut, että valtiot ovat velvollisia varmistamaan, että kaikki vangitut saatetaan viipymättä tuomioistuimen eteen.²⁸¹ Tapauksessa *Fals Borda v. Colombia* ihmisoikeuskomitea piti yli vuoden kestänyttä hätätilalainsäädäntöön perustunutta vangitsemista 9 artiklan vastaisena, sillä vangittuja ei tuotu tänä aikana oikeudellisen valvonnan piiriin.²⁸²

EIT:n mukaan oikeudellisen valvonnan tarve syntyy vain, jos viranomaiset jatkavat vangitsemista. Vangitsemisesta vastaavien viranomaisten on kuitenkin saatettava henkilö tuomioistuimen eteen niin pian kuin se on olosuhteisiin nähden mahdollista. Tapauksessa *Brogan and Others v. the United Kingdom* EIT korosti, että valtiolla oli velvollisuus joko varmistaa vangitun nopea vapauttaminen tai asian käsittely viipymättä oikeusviranomaisessa. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että vangitsemisviranomaisilla on jatkuva velvollisuus seurata tilannetta ja punnita, onko vangitsemisen jatkamiselle enää perusteita. Mikäli perusteita ei enää ole, vangittu on vapautettava.²⁸³ 9 artiklan 3 kohta liittyy läheisesti saman artiklan 4 kohtaan, minkä vuoksi tässä käsiteltäviä EIT:n tapauksia oikeudellisesta valvonnasta käsitellään myös seuraavassa alaluvussa.

Lawless v. Ireland -tapauksessa EIT katsoi, että the State Amendment Act of 1940 (vuoden 1940 laki) nojalla valtionministereille annetut erityiset vangitsemisvaltuudet olivat ristiriidassa EIS:n 5 artiklan 1 ja 3 kohtien kanssa, koska Mr. Lawlessin viiden kuukauden vankeuden aikana häntä ei ollut tarkoitus tuoda, eikä häntä myöskään tuotu, toimivaltaisen oikeusviranomaisen eteen. EIT:n mukaan 5 artiklan 1 ja 3 kohtien sanamuodon mukaan valtioiden on saatettava kaikki pidätetyt tai vangitut tuomarin eteen.²⁸⁴ Tämän jälkeen EIT siirtyi tarkastelemaan, voitiinko 5 artiklan rikkomusta oikeuttaa sillä perusteella, että se oli 15 artiklan mukaan välttämätöntä. Tältä osin EIT totesi muun muassa, että tavallisen lain soveltamisella ei olisi kyetty vastaamaan terrorismin aiheuttamaan uhkaan ja että IRA:n toimintaan osallistuvien

²⁸⁰ Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusasioiden korkean edustajan toimisto 2018, kohta 83.

²⁸¹ International Commission of Jurists 2009, s. 170.

²⁸² *Fals Borda et al. v. Colombia*, kohdat 9.2 ja 14.

²⁸³ *Brogan and Others v. the United Kingdom*, kohdat 58-59; Macovei 2004, s. 57-58.

²⁸⁴ *Lawless v. Ireland*, kohdat 14-15.

henkilöiden tuomitsemista varten tarvittavien todisteiden hankkiminen olisi ollut vaikeaa. Tämän vuoksi terroristitoiminnasta epäiltyjen henkilöiden hallinnollinen vangitseminen oli vakavuudestaan huolimatta olosuhteiden vaatima toimenpide.²⁸⁵

Tapauksessa *Brannigan and McBride v. the United Kingdom* vangitsemisen ja oikeusviranomaisten suorittaman valvonnan välinen aika vaihteli neljästä päivästä kuuteen päivään. EIT totesi, että jopa seitsemän päivää kestänyt vangitseminen ilman oikeusviranomaisen valvontaa voisi olla hyväksyttävää vallinneen hätätilan nojalla. Tätä puolsivat monet EIT:lle annetut selvitykset. Näiden selvitysten mukaan vangitseminen ilman oikeusviranomaisia oli tarpeellista, koska terroririkosten tutkinta ja epäiltyjen syytteesen asettaminen olisi ollut muuten vaikeaa. Yhdistynyt kuningaskunta oli huolissaan siitä, että oikeusviranomaisten valvonnan yhteydessä jouduttaisiin paljastamaan arkaluontoisia tietoja. EIT totesikin vangitsemisen olleen välttämätöntä. EIT perusteli tätä sillä, että common law -järjestelmässä oikeuslaitoksen riippumattomuus vaarantuisi, mikäli tuomarit tai muut virkamiehet osallistuisivat vangitsemisten pidennysten myöntämiseen tai hyväksymiseen.²⁸⁶

Edellä kuvattu päätös ei ollut yksimielinen, vaan neljä EIT:n tuomaria vastusti vangitsemista ilman oikeudellista valvontaa. Päätöksen perusteella voidaan kuitenkin todeta, että tiettyjen olosuhteiden vallitessa vangitsemisten oikeudellista valvontaa voidaan lykätä. Tällaisessa tilanteessa valtion täytyy kuitenkin pystyä osoittamaan, että hätätila on todella olemassa ja että vangitsemiseen kohdistuvat väärinkäytökset estetään toimeenpanemalla tietyt takeet. On syytä painottaa, että tapauksessa ei sallittu oikeudellisen valvonnan rajoittamatonta keskeyttämistä - seitsemän päivää oli pisin sallittu aika vangitsemiselle, johon ei kohdistunut oikeudellista valvontaa.

Seitsemän päivää kestänyttä vangitsemista käsiteltiin myös tapauksessa *Marshall v. the United Kingdom*, jossa kantaja oli vangittuna seitsemän päivää, eikä häntä saatettu tuomioistuimen eteen tuona aikana. Kantajan mielestä menettely rikkoi EIS:n 5 artiklan 3 kohtaa, eikä rikkomusta voitu perustella 15 artiklan nojalla. Lisäksi kantaja kyseenalaisti käytettävissä olleiden takeiden riittävyyden. Yhdistynyt kuningaskunta vetosi tapauksessa samoihin perusteluihin kuin tapauksessa *Brannigan and McBride v. the United Kingdom*. EIT hylkäsi

²⁸⁵ *Lawless v. Ireland*, kohdat 35-36.

²⁸⁶ *Brannigan and McBride v. the United Kingdom*, kohdat 36, 48-51 ja 58-59.

kantajan väitteen takeista vedoten Pohjois-Irlannissa esiintyneeseen poikkeukselliseen väkivaltaan ja hätätilan taustalla oleviin poliittisiin ja historiallisiin näkökohtiin.²⁸⁷ EIT katsoi, ettei sopimusvaltio ollut ylittänyt 15 artiklan sisältämää harkintavaltaa vangitessaan kantajan seitsemäksi päiväksi. Terroristien aiheuttama vakava uhka oli edelleen todellinen ja siten *Brannigan and McBride v. the United Kingdom* -tapauksessa annetut perustelut olivat vieläkin relevantteja ja riittäviä.²⁸⁸

Tapauksessa *Aksoy v. Turkey* kantajaa pidettiin vangittuna Turkissa ainakin neljäntoista päivän ajan epäiltynä osallisuudesta terroristien toimintaan. Vangitsemisen perusteita ei saatettu missään vaiheessa tuomarin tai muun virkamiehen käsiteltäväksi. EIT:n mukaan vangitsemisen oikeudellinen valvonta oli olennainen osa 5 artiklan 3 kohdan takeita. Turkin hallitus perusteli pitkään kestänyttä vangitsemista ja oikeudellisen valvonnan puuttumista erityisellä poliisien suorittamalla tutkinnalla.²⁸⁹ Turkki ei kuitenkaan esittänyt EIT:lle yksityiskohtaisia perusteluja siitä, miksi terrorismin torjunta Kaakkois-Turkkissa teki oikeudellisen valvonnan käytännössä mahdottomaksi. EIT:n mukaan terroritekojen tutkiminen oli haastavaa, mutta se ei oikeuttanut neljätoista päivää kestänyttä vangitsemista. Turkin katsottiin siten rikkoneen EIS:n 5 artiklan 3 kohtaa, eikä tätä rikkomusta voitu perustella 15 artiklan 1 kohdan nojalla. Pidättäminen ja vangitseminen ei ollut EIS:n mukaista, koska Turkki ei tarjonnut takeita, jotka olisivat suojanneet vangittua mielivaltaiselta vapaudenriistämiseltä.²⁹⁰ Macovein mukaan on kuitenkin erittäin epätodennäköistä, että *Brannigan and McBride v. the United Kingdom* -tapauksessa mainittujen takeiden olemassaolo tässä tapauksessa olisi muuttanut EIT:n näkemystä asiasta.²⁹¹

Myös AIT on käsitellyt tapauskäytännössään vangitsemisen kestoa hätätilan aikana. Esimerkiksi tapauksessa *Petruzzi et al.* hätätilan aikana tapahtunut viisitoista päivää kestänyt vangitseminen oli AIS:n vastaista.²⁹² Toisin kuin EIT, ihmisoikeuskomitea ja AIT eivät ole käytännössään suhtautuneet myönteisesti ilman oikeudellista valvontaa tapahtuvaan

²⁸⁷ *Marshall v. the United Kingdom*, s. 10.

²⁸⁸ *Marshall v. the United Kingdom*, s. 7-8 ja 10.

²⁸⁹ *Aksoy v. Turkey*, kohdat 76 ja 77.

²⁹⁰ *Aksoy v. Turkey*, kohta 78 ja 84.

²⁹¹ Macovei 2004, s. 57.

²⁹² *Petruzzi et al.* kohdat 109 ja 204. Katso myös Gross – *Ní Aoláin* 2006, s. 295.

vangitsemiseen. On kuitenkin syytä huomata, että EIT ei salli oikeudellisen valvonnan rajoittamatonta keskeyttämistä - kuten jo todettu, seitsemän päivää on pisin sallittu aika sellaiselle vangitsemiselle, joka ei ole oikeudellisen valvonnan piirissä.²⁹³ EIT osoitti tämän rajanvedon merkityksen myöhemmissä tapauksissa, joissa terrorismin uhan luonne ja laajuus eivät riittäneet perustelemaan 14-30 päivää kestäneitä vangitsemisiä, joihin ei liittynyt oikeudellista valvontaa.²⁹⁴

4.4 Neljäs kohta

”Jokaisella, jolta on riistetty hänen vapautensa pidättämällä tai vangitsemalla, on **oikeus tuomioistuimessa vaatia, että hänen vapaudenriistämisensä laillisuus viipymättä tutkitaan** ja että hänet vapautetaan, mikäli toimenpide ei ole laillinen.”

Jokaisen oikeus saada vapaudenriistämisen laillisuus tutkittavaksi tuomioistuimessa on yksi kansainvälisen ihmisoikeuden kulmakivistä. Tämä oikeus on sisällytetty KP-sopimuksen 9 artiklaan, EIS:n 5 artiklaan ja AIS:n 7 artiklaan ja se on *lex specialis* suhteessa tehokkaita oikeussuojakeinoja²⁹⁵ koskevaan oikeuteen.²⁹⁶ KP-sopimuksen 9 artiklan 4 kohta koskee kaikkia pidätettyjä tai vangittuja henkilöitä, ei vain rikoksesta syytettyjä,²⁹⁷ ja sen soveltamisala kattaa kaikki viranomaisten toimenpiteet, jotka johtavat vapaudenmenetykseen.²⁹⁸ Oikeus saattaa vapaudenriistäminen tuomioistuimen tutkittavaksi alkaa pidättämishetkellä. Vangilla on yleensä myös oikeus olla henkilökohtaisesti läsnä tuomioistuimessa. Tämä oikeus vangilla on etenkin silloin, kun läsnäolo on tärkeää vangitsemisen laillisuuden tutkimiseksi tai jos epäillään, että vankia pahoinpidellään. Tuomioistuimella on oltava valtuudet määrätä vangittu saapumaan paikalle riippumatta siitä, onko vangittu itse pyytänyt sitä.²⁹⁹ Tuomioistuimen on annettava viipymättä päätös asiasta. Mikäli asiassa annetaan 4 kohdan mukainen vapauttamismääräys,

²⁹³ Branningan and McBride v. the United Kingdom, kohta 58.

²⁹⁴ Katso lisää tapauksista Aksoy v. Turkey ja Demir and Others v. Turkey.

²⁹⁵ KP-sopimuksen 2 artikla, EIS:n 13 artikla ja AIS:n 25 artikla.

²⁹⁶ Katso lisää esimerkiksi De Jong, Baljet and Van den Brink v Netherlands, kohta 60.

²⁹⁷ Macken 2011, s. 26-27.

²⁹⁸ Human Rights Committee 2014, kohta. 40; Nowak 2005, s. 235; Möller & de Zayas, 2009, s. 199.

²⁹⁹ Human Rights Committee 2014, kohta 42.

sitä on noudatettava välittömästi. Muuten vangitsemisesta tulee mielivaltaista, mikä puolestaan rikkoo 9 artiklan 1 kohtaa.³⁰⁰

Toisin kuin 9 artiklan 3 kohta, 4 kohta ei edellytä henkilön pidättämisestä vastaavien viranomaisten aloitetta laillisuuden tarkastamiseksi. Toisin sanoen 4 kohdassa annetaan vangitulle tai hänen puolestaan toimiville henkilöille mahdollisuus ryhtyä toimenpiteisiin vangitsemisen laillisuuden tutkimiseksi. Tämän vuoksi onkin tarpeellista, että vangitulle annetaan viipymättä mahdollisuus käyttää oikeusavustajaa.³⁰¹ Esimerkiksi tapauksessa *Berry v. Jamaica* kantelijaa pidettiin kaksi ja puoli kuukautta vangittuna ennen kuin hänet saatettiin tuomarin eteen. Tämän ajanjakson aikana hänellä ei myöskään ollut oikeusavustajaa. Ihmisoikeuskomitea totesi, että tällainen menettely rikkoi 9 artiklan 3 ja 4 kohtia.³⁰²

9 artiklan 4 kohdan mukainen oikeus saada vapaudenriistämisen laillisuus tutkittavaksi tuomioistuimessa voidaan tiivistää seuraavasti: 1) se koskee kaikkia henkilöitä, joilta on riistetty vapaus, ei vaan henkilöitä, joita epäillään rikoksen tekemisestä; 2) viranomaisen, jossa vangitsemisen laillisuus riitautetaan, on oltava muodollisesti perustettu tuomioistuin, jolla on myös valtuudet määrätä vangitun vapauttamisesta; 3) tuomioistuimen on oltava puolueeton ja riippumaton vangitsemisen suorittaneesta tahosta; 4) päätös on annettava viipymättä. Kaiken kaikkeaan voidaan todeta, että 4 kohdalla on merkittävä rooli jokaisen elämän ja fyysisen koskemattomuuden kunnioittamisessa.³⁰³

4.4.1 Neljännen kohdan ehdoton luonne ja habeas corpus

KP-sopimuksen 9 artiklan 4 kohdasta löytyy habeas corpusena tunnettu oikeus. Habeas corpus on yksi henkilövapauden keskeisimmistä takeista ja sen nähdään suojaavan muun muassa mielivaltaiselta pidätykseltä, kidutukselta ja laittomalta murhalta.³⁰⁴ Habeas corpusin juuret

³⁰⁰ Human Rights Committee 2014, kohdat 41 ja 47.

³⁰¹ Human Rights Committee 2014, kohta 46.

³⁰² *Berry v. Jamaica*, kohta 3.2 ja kohta 11.1.

³⁰³ Cooper 2007, s. 160–161.

³⁰⁴ Farrell 2010a, s. 74. Habeas Corpus, latinasta suoraan suomeksi käännettynä ”sinulla on ruumis”, antaa pidätetylle tai vangitulle mahdollisuuden riitauttaa vangitsemisen perusteet tuomioistuimessa, jossa riippumaton ja puolueeton tuomari tarkistaa henkilön vangitsemisen perusteet ja määrää vangitun vapauttamisen, mikäli vangitsemisen perusteet ovat lainvastaisia.

juontavat normannivalloituksen aikaiseen Englantiin, mistä se levisi ympäri maailmaa angloamerikkalaisen oikeusjärjestelmän mukana. Toisen maailmansodan jälkeen habeas corpus löysi tiensä myös kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin.³⁰⁵ Tämä oikeus onkin nykyään suojattu laajasti kansallisessa ja kansainvälisessä oikeudessa. Myös KP-sopimuksen 9 artikla³⁰⁶, EIS:n 5 artikla ja AIS:n 7 artikla takaavat jokaiselle, jolta on riistetty vapaus pidättämällä tai vangitsemalla, oikeuden saattaa asia tuomioistuimen tutkittavaksi, jotta tuomioistuin voi viipymättä päättää vangitsemisen laillisuudesta ja määrätä henkilön vapauttamisesta, jos vapaudenriisto ei ole laillinen.³⁰⁷

Habeas corpus on ollut esillä 2000-luvulla useaan otteeseen eikä ole ihme, että 9 artikla 4 kohdan ehdottomasta luonteesta käydään laajaa keskustelua. Esimerkiksi Yhdysvallat vangitsi vuoden 2001 terrori-iskujen jälkeen julistamansa ”terrorismin vastaisen sodan” verukkeella satoja ihmisiä Guantánamo Bayn ja Bagram Air-fieldin vankileireille. Suurin osa vangeista vangittiin toistaiseksi: heitä ei ole syytetty rikoksesta eivätkä he omaa sotavankien asemaa. Monet vankileirien vangit ovatkin yrittäneet vedota habeas corpukseen, tosin huonolla menestyksellä.³⁰⁸ Toinen esimerkki viimeaikaisista tapahtumista liittyy Yhdysvalloissa kesällä 2020 järjestettyihin lukuisiin ja mittaviin ”Black Lives Matter”³⁰⁹ -mielenosoituksiin, joiden seurauksena monia satoja ihmisiä pidettiin vangittuina yli 24 tuntia. Pidätysten seurauksena New Yorkin Oikeusapuyhdistys haastoi New Yorkin poliisilaitoksen oikeuteen ja vetosi 108 vangitun puolesta habeas corpukseen.³¹⁰ Korkeimman oikeuden tuomari James Burke lausui kuitenkin, että New Yorkissa vallitseva hätätila ja Black Lives Matter -mielenosoituksista

³⁰⁵ Van Dijk – Van Hoof 1990, s. 284; Nowak 1993, s. 178; Palomares 2002, s. 105; Farrell 2010a, s. 77 ja s. 80.

³⁰⁶ Kirjaimellista viittausta habeas corpukseen ei sisällytetty 9 artiklaan, koska valtiot halusivat sisällyttää muutoksenhakuoikeuden omaan oikeusjärjestelmäänsä (katso aiheesta lisää Macken 2011, s. 24). Esimerkiksi Amparo -käsitettä käytetään etenkin Amerikan mantereen ihmisoikeuskysymysten yhteydessä. Amparo menee kuitenkin habeas corpusta pidemmälle suoden selkeästi vapautensa menettäneelle henkilölle oikeuden myös hätätilan aikana saada valitus perustavanlaatuisen oikeuksien loukkaamisesta tuomioistuimen tutkittavaksi (katso lisää esimerkiksi Tuori – Scheinin 1988, s. 132; Palomares 2002, s. 104).

³⁰⁷ Human Rights Committee 2014, kohta 39.

³⁰⁸ Farrell 2010a, s. 74.

³⁰⁹ Black Lives Matter on Yhdysvalloissa vuonna 2013 perustettu liike, joka vastustaa mustiin ihmisiin kohdistuvaa syrjintää ja poliisiväkivaltaa.

³¹⁰ People of the State Of New York: Ex Rel. Corey Stoughton on Behalf of Lazeme Harris et al. v. Dermot Shea, Commissioner, New York City Police Department; or Anyone Having Custody of Petitioners; the Legal Aid Society 2020.

johtuva kriisi³¹¹ oikeuttivat habeas corpuksen epäämisen.³¹² Päätös sai osakseen huomattavasti kritiikkiä ja sen sanottiin olevan Yhdysvaltojen perustuslain vastainen ja rikkovan kansainvälisten ihmisoikeussopimusten velvoitteita.³¹³

James Burken määräystä kritisoivat henkilöt ja järjestöt eivät ole väärässä - monien eri tahojen mukaan oikeus riitauttaa pidätyksen tai vangitsemisen laillisuus tuomioistuimessa on ehdoton.³¹⁴ Esimerkiksi Tuorin mukaan henkilön pitäminen pidätettynä ilman tuomioistuinkontrollia ei täytä hätätilan suhteellisuusvaatimusta.³¹⁵ Voidaan myös väittää, että habeas corpuksen epääminen ei ole mahdollista hätätilassa, koska sen ei voida katso koskaan olevan tilanteelle välttämätöntä eikä siten täyttävän 4 artiklan edellytyksiä.³¹⁶ Vaikuttaa siltä, että ihmisoikeuskomitea ei halua antaa valtioille mahdollisuutta poiketa 9 artiklan keskeisistä elementeistä, kuten habeas corpuksesta, vaikka se on sinänsä mahdollista.³¹⁷ Ihmisoikeuskomitean käytäntö näyttääkin vahvistavan 9 artiklan 4 kohdan ehdottoman luonteen. Esimerkiksi jo edellä mainitussa tapauksessa *Fals Borda et al. v. Colombia* ihmisoikeuskomitea katsoi sopimusvaltion rikkoneen 9 artiklan 4 kohtaa, kun vangituilla ei ollut yli vuoden kestäneen eristysvankeuden aikana mahdollisuutta saattaa vangitsemisensa laillisuutta tutkittavaksi.³¹⁸ Lisäksi ihmisoikeuskomitea on lausunut esimerkiksi tapauksessa *Alegre v. Peru*, että kirjoittajan seitsemän päivää kestänyt vangitseminen ja habeas corpuksen epääminen rikkoivat KP-sopimusta.³¹⁹ Myös WGA:n mukaan yksilöllä ei ole käytössä tehokasta puolustuskeinoa mielivaltaisista pidätyksistä vastaan, mikäli oikeus habeas corpuksen evätään hätätilan aikana.³²⁰

³¹¹ Governor of the State of New York 2020.

³¹² DeGregory 2020; Xerxes 2020; Ransom 2020; Plummer 2020.

³¹³ Katso esimerkiksi Krueger 2020.

³¹⁴ Gross 2001, s. 769; Olivier 2004, s. 419; Hanski – Schein 2007, s. 126; De Londras 2011, s. 64.

³¹⁵ Tuori – Scheinin 1988, s. 123.

³¹⁶ Katso esimerkiksi Rodley 1987, s. 274.

³¹⁷ De Zayas 1997.

³¹⁸ *Fals Borda et al. v. Colombia*, kohdat 1.3, 3.2, 9.2, 12.3 ja 14.

³¹⁹ *Alegre v. Peru*, kohdat 7.3 ja 9-10.

³²⁰ Working Group on Arbitrary Detention 2003, kohdat 59-63.

Vuonna 1987 Amerikan ihmisoikeuskomitea esitti AIT:lle seuraavan kysymyksen: Onko habeas corpus, joka löytyy AIS:n 7 artiklan 6 kohdasta ja 25 artiklan 1 kohdasta, yksi niistä oikeudellisista takeista, joista valtio ei voi poiketa AIS:n 27 artiklan 2 kohdan nojalla?³²¹ Vastatessaan ihmisoikeuskomitean kysymykseen AIT antoi oikeudellisia takeita koskevan lausunnon, jonka mukaan laillisuusperiaate ja habeas corpus ovat voimassa hätätilan aikana.³²² Lausuntoon viitataan usein niin YK:n kuin myös EIT:n käytännössä, mikä kuvaa sen merkittävyyttä. Lausunnosta selviää, että AIT:n mukaan habeas corpus tarkoitus on suojata henkilökohtaista vapautta ja fyysistä koskemattomuutta mielivaltaiselta vangitsemiselta.³²³ Lisäksi AIT totesi habeas corpusin olevan oikeussuojakeino, joka on välttämätön niiden oikeuksien suojaamiseksi, joista poikkeaminen on kielletty 27 artiklan 2 kohdassa. Oikeusjärjestelmä ei siten ole AIS:n mukainen, mikäli se sallii joko nimenomaisesti tai välillisesti habeas corpusin keskeyttämisen.³²⁴

Puoli vuotta myöhemmin lausunnon antamisesta AIT vahvisti uudelleen habeas corpusin aseman ehdottomana oikeutena toteamalla, että habeas corpusin avulla voidaan kontrolloida hätätilassa tehtyjen toimenpiteiden tarpeellisuutta ja oikeasuhtaisuutta.³²⁵ Tämä AIT:n kanta löytyy myös tuomioistuimen oikeuskäytännöstä. Esimerkiksi *Neira-Algeria v. Peru* tapauksessa AIT totesi, että myös implisiittinen habeas corpusin keskeyttäminen hätätilan aikana teki kyseisestä oikeussuojakeinosta tehottoman ja siten AIS:n vastaisen.³²⁶ Myös tapauksessa

³²¹ Inter-American Court of Human Rights 1987, kohta 11.

³²² Tuori – Scheinin 1988, s. 132; Faulkner 1994, s. 659-661. Amerikan ihmisoikeuskomitea pyysi AIT:lta tulkintakannanottoa AIS:n 27 artiklan soveltamisalasta. Amerikan ihmisoikeuskomitea katsoi, että habeas corpusta ei voitaisi keskeyttää tai tehdä tehottomaksi hätätilassa, sillä tällainen toiminta saattaisi loukata vallanjaon periaatetta, joka on puolestansa elintärkeä demokraattiselle järjestelmälle ja osa oikeusvalioperiaatetta. Amerikan ihmisoikeuskomitea ei kuitenkaan ollut varma siitä, oliko habeas corpus 27 artiklassa mainittu oikeudellinen tae, jota ei saa keskeyttää edes hätätilassa (Inter-American Court of Human Rights 1987, kohdat 1 ja 42). Katso aiheesta lisää esimerkiksi Gross – Ní Aoláin 2006, s. 290.

³²³ Inter-American Court of Human Rights 1987, kohta 35-36.

³²⁴ Inter-American Court of Human Rights 1987, kohta 43. Katso lisää Office Of The High Commissioner For Human Rights in Cooperation With The International Bar Association 2003, s. 851.

³²⁵ Farrell 2010b, s. 223-224.

³²⁶ *Neira-Algeria v. Peru*, kohdat 57-66 ja 85; Farrell 2010b, s. 224; Office Of The High Commissioner For Human Rights in Cooperation With The International Bar Association 2003, s. 851. Katso tapauksesta lisää esimerkiksi Gross – Ní Aoláin 2006, s. 293.

Loayza Tamayo v. Peru AIT:n katsoi, että habeas corpusin epääminen hätätilan aikana oli AIS:n vastaista.³²⁷

EIT ei ole nimenomaisesti todennut, että habeas corpus olisi ehdoton oikeus. EIT on kuitenkin ottanut habeas corpusin huomioon tutkiessaan valtion toimenpiteiden oikeasuhtaisuutta EIS:n 15 artiklan kanssa.³²⁸ EIT saattaakin edellyttää habeas corpusin pysyttämistä, mikäli valtio haluaa poiketa muista 5 artiklan kohdista EIS:n mukaisesti. Esimerkiksi *Branningan and McBride v. the United Kingdom* -tapauksessa EIT perusteli Yhdistyneen kuningaskunnan tekemän poikkeuksen hyväksyttävyyttä muun muassa habeas corpusilla ja vangitun mahdollisuudella käyttää asianajajaa.³²⁹ Tapauksessa *Aksoy v. Turkey* EIT puolestaan katsoi Turkin rikkoneen EIS:n 5 artiklan 3 kohtaa, eikä rikkomusta voitu oikeuttaa 15 artiklan 1 kohdan nojalla. EIT perusteli kantaansa muun muassa sillä, että pitkän aikaa vangittuna pidetyllä kantajalla ei ollut tosiasiallista mahdollisuutta saattaa vangitsemisen laillisuutta tuomioistuimen tutkittavaksi.³³⁰ Joidenkin tahojen mukaan EIT:n käytännöstä olisi johdettavissa habeas corpusin ehdoton luonne: EIT on esimerkiksi todennut tapauksessa *Al-Moayad v. Germany* habeas corpusin epäämisen heikentävän oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin.³³¹ Lehmanin mukaan tämä tapaus tunnustaakin habeas corpusin ehdottoman luonteen.³³²

Lehmanin kanta voidaan kuitenkin kyseenalaistaa tarkastelemalla tapausta *Ireland v. the United Kingdom*, jossa sopimusvaltion tekemä poikkeaminen oli EIS:n mukainen, vaikka 5 artiklan 2-4 kohtien oikeudelliset ja hallinnolliset oikeussuojakeinot puuttuivat. Tapauksessa EIT:lle riitti, että jonkinlainen muutoksenhakukeino³³³ oli olemassa. EIT on kuitenkin painottanut, että

³²⁷ Loayza Tamayo v. Peru, kohdat 50-55.

³²⁸ De Londras 2011, s. 66; *Aksoy v. Turkey*, kohta 82. Katso kuitenkin myös tuomari Gölcüklü:n eriävä mielipide kohdat 7-9, jossa hän kyseenalaistaa oikeussuojakeinon puuttellisuuden. Katso myös tuomari Walsh eriävä mielipide tapauksessa *Branningan & McBride*, kohta 7, jossa hän pohtii habeas corpusin tosiasiallista tehokkuutta hätätilan aikana.

³²⁹ *Branningan and McBride v. the United Kingdom*, kohta 63; Macovei 2004, s. 56.

³³⁰ *Aksoy v. Turkey*, kohta 81 ja kohdat 85-87.

³³¹ *Al-Moayad v. Germany*, kohta 101; Lehmann 2011, s. 119.

³³² Lehmann 2011, s. 119.

³³³ Englanniksi advisory comitea oli perustettu lailla, mutta ei lukeutunut oikeusviranomaisiin.

toimeenpanoviranomaisesta riippumattoman elimen on arvioitava vangitsemisen laillisuus.³³⁴ Tapauksessa *Ireland v. the United Kingdom* pohdittiin osaksi myös habeas corpusin sisältövaatimuksia. EIT katsoi, että tapauksessa kyseessä ollut laki oli riittävä, vaikka sen perusteella ei ollut mahdollista tutkia pidätyksen suorittaneen poliisin tarkoituksien lainmukaisuutta.³³⁵ EIT näyttääkin vaativan jonkin tasoisen oikeussuojakeinon luomista, mutta ei kiinnitä sen enempää huomiota sen muotovaatimukseen.³³⁶

KP-sopimuksena 9 artiklan 4 kohdassa tarkoitetun ”tuomioistuimen” tulisi olla oikeuslaitoksen tuomioistuin.³³⁷ Joidenkin vangitsemismuotojen kohdalla voidaan kuitenkin poikkeuksellisesti säätää lailla menettelystä erityistuomioistuimessa. Erityistuomioistuimen on oltava lailla perustettu ja sen on oltava joko riippumaton toimeenpanoviranomaisista ja lainsäädäntöelimistä tai muuten oikeudellisesti riippumaton.³³⁸ Tapauksessa *Ireland v. the United Kingdom* perustettu muutoksenhakukomitea tuskin täyttäisi tätä määritelmää. EIS:n mukainen tulkinta habeas corpusesta näyttää siis olevan löysempi verrattuna KP-sopimukseen. EIS:ä onkin kritisoitu etenkin siitä, että sen joustava tulkinta voi johtaa poikkeavien toimenpiteiden sallittavuuteen.³³⁹

On myös syytä pitää mielessä, että kaikki EIS:n sopimusvaltiot ovat sitoutuneet noudattamaan KP-sopimusta. Vaikka valtioiden takaamaa habeas corpus -oikeutta voitaisiinkin pitää EIS:n mukaisena, se ei välttämättä täyttäisi KP-sopimuksen habeas corpuselle asettamaa muotovaatimusta. EIS:n piirissä olevien valtioiden tulisikin huomioida, että johdonmukaisuusperiaatteen vuoksi valtioiden tulee soveltaa sitä kansainvälistä ihmisoikeussopimusta, joka sääntelee asiasta tiukemmin. Siten valtioiden olisi noudatettava tiukempaa KP-sopimuksen vaatimusta siitä, että vangitsemisen laillisuus tulee tarkastetuksi nimenomaan ”oikeuslaitoksen tuomioistuimessa”.

³³⁴ Working Group on Arbitrary Detention 2008, kohta 68.

³³⁵ Crysler 1994, s. 609; De Londras 2011, s. 67.

³³⁶ De Londras 2011, s. 68.

³³⁷ Nowak 1993, s. 179.

³³⁸ Human Rights Committee 2014, kohdat 35 ja 51-68.

³³⁹ De Londras 2011, s. 61; Fitzpatrick 1994b, s. 197.

Myös humanitaarinen oikeus takaa kaikille aseellisen selkkauksen tai muun hätätilan aikana vangituille henkilöille oikeuden saada vapaudenriiston laillisuus viipymättä tutkittavaksi tuomioistuimessa. KP-sopimuksen 4 artiklan mukaan valtion toimenpiteet eivät saa olla ristiriidassa valtion muiden kansainvälisen oikeuden mukaisten velvoitteiden kanssa. Tämän velvoitteen nähdään sisältävän ainakin kansainvälisen humanitaarisen oikeuden ja kansainvälisen tapaoikeuden säännökset.³⁴⁰ 4 artiklasta löytyvän johdonmukaisuusperiaatteen avulla humanitaarisen oikeuden säännökset ja tapaoikeus velvoittavat sopimusvaltioita myös KP-sopimuksen mukaisen poikkeamisen aikana.³⁴¹

Siviilihenkilöiden suojelemista sodan aikana koskevan Genèven sopimuksen 43 ja 78 artiklat koskevat siviilien pidättämistä tai vangitsemista sopimuksen määrittelemän konfliktin aikana. Artiklojen mukainen menettely sisältää asianomaisille kuuluvan valitusoikeuden. Mahdolliset valitukset on ratkaistava mahdollisimman lyhyessä ajassa. Kyseisissä artikloissa säädetään myös muutoksenhakumenettelystä, joka antaa eristettyyn tai määrättyyn asuinpaikkaan sijoitetulle siviilille oikeuden vaatia, että tuomioistuin tai hallintokollegio ottaa vapaudenriistoa koskevan päätöksen mahdollisimman lyhyen ajan kuluessa uudelleen käsiteltäväksi. Esimerkiksi tapauksessa *Coard et al. v. the United States* 6-8 päivän ajaksi evätty oikeus saattaa vangitsemisen laillisuus tutkittavaksi rikkoi Genèven sopimuksen 78 artiklaa.³⁴² Mikäli päätös eristämisestä tai pakolliseen oleskelupaikkaan määrittämisestä pysytetään voimassa, tuomioistuimen tai hallintokollegion on tarkistettava asia 6-24 kuukauden välein. Siviilien lisäksi sotavangeilla on oikeus nostaa kanne tuomioistuimessa vapaudenmenetyksen lainmukaisuuden riitauttamiseksi. Heille on myös taattava asianmukaiset

³⁴⁰ Tuori – Scheinin 1988, s. 126; Human Rights Committee 2001, kohta 2.

³⁴¹ Aseelliset selkkaukset voivat muodostaa myös KP-sopimuksen mukaisen hätätilan, minkä vuoksi humanitaarista oikeutta voidaan soveltaa kansainvälisen ihmisoikeuden rinnalla. Katso lisää edellä alaluku 3.1; Working Group on Arbitrary Detention 2011, kohta 51; Gross – Ní Aoláin 2006, s. 361-362 ja Bedi 2007, s. 321 ja 340-346. Katso myös Advisory Opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons 1996, kohta 25, jossa Kansainvälinen tuomioistuin vahvisti KP-sopimuksen olevan voimassa humanitaarisen oikeuden nojalla aseellisessa selkkauksessa. Katso lisäksi Advisory Opinion on the Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory 2004, kohta 106, jossa todettiin, että kansainvälistä ihmisoikeutta ja humanitaarista oikeutta voidaan soveltaa samanaikaisesti. Katso vielä *Democratic Republic of the Congo v. Uganda*, kohta 216, jossa Kansainvälisen tuomioistuimen mukaan tapauksessa oli sovellettava sekä kansainvälistä ihmisoikeutta että humanitaarista oikeutta.

³⁴² *Coard et Al. v. United States*, kohdat 55-58.

muutoksenhakukeinot.³⁴³ Edellä mainitut artiklat heijastavat myös ICRC:n kansainvälisen humanitaarisen tapaoikeuden sääntöjen 128 B kohdan taustalla olevaa periaatetta. Tämän periaatteen mukaan siviiliväestö on vapautettava heti, kun vangitsemiselle ei ole enää olemassa perustetta ja viimeistään niin pian kuin mahdollista sotatoimien päättymisen jälkeen.³⁴⁴

Johdonmukaisuusperiaatteen mukaisesti valtioiden on myös noudatettava kansainvälistä tapaoikeutta. Habeas corpusin asema jus cogens -normina ei ole kuitenkaan yksiselkoinen. Esimerkiksi De Londraksen mukaan habeas corpus ei ollut saavuttanut jus cogensin asemaa vuoteen 2001 mennessä.³⁴⁵ Ihmisoikeuskomitea on toisaalta eri mieltä asiasta.³⁴⁶ Myös WGA on lausunut, että oikeus saada vangitsemisen laillisuus tutkittavaksi tuomioistuimessa on kansainvälisen tapaoikeuden ehdoton normi, joka sitoo myös valtioita, jotka eivät ole liittyneet yleissopimukseen.³⁴⁷ Tässä yhteydessä WGA viittasi ihmisoikeuskomitean esittämään analyysiin ehdottomien oikeuksien alan laajentamisesta. WGA:n mukaan voidaan väittää, että habeas corpusesta on tulossa jus cogens -normi, koska KP-sopimuksen 2 artiklan mukaan on välttämätöntä varmistaa, että 4 artiklassa taatut ehdottomat oikeudet säilyvät voimassa myös hätätilassa. Näyttääkin siltä, että nykyään myös kansainvälinen tapaoikeus vahvistaa habeas corpusin ehdotonta luonnetta.

Myös soft law -instrumenteissa käsitellään habeas corpusin asemaa hätätilassa. Esimerkiksi Siracuse -periaatteet korostavat toiminnallisten oikeuksien, kuten KP-sopimuksen 9 artiklan 4 kohdan ehdotonta luonnetta.³⁴⁸ Vastaavasti Ottawa -periaatteet eivät mahdollista poikkeamista habeas corpusesta.³⁴⁹ Myös muiden soft law -instrumenttien, kuten ICJ:n ja Turku declaration,

³⁴³ Genève'n sopimus sotavankien kohtelusta 1949, 4, 21, 109 ja 118 artiklat; Genève'n yleissopimusten lisäpöytäkirja kansainvälisten aseellisten selkkausten uhrien suojelemisesta (I pöytäkirja) 1980, 75 artikla; Henckaerts - Doswald-Beck 2005, sääntö 128.a.

³⁴⁴ Henckaerts - Doswald-Beck 2005, s. 453–456.

³⁴⁵ De Londras 2011, s. 64.

³⁴⁶ Ihmisoikeuskomitean mukaan habeas corpus on saavuttanut jus cogensin aseman (Human Rights Committee 2014, kohta 39. Katso lisää Genser 2020, s. 266.

³⁴⁷ Working Group on Arbitrary Detention 2008, kohta 67.

³⁴⁸ Joseph 2002, s. 94-95.

³⁴⁹ The Ottawa Principles on Human Rights and Anti-terrorism 2007, kohta 5.1.1.

mukaan oikeus habeas corpukseen on taattava hätätilassa.³⁵⁰ Lisäksi Pariisin vähimmäistandardien mukaan vangitulla tulee olla mahdollisuus käyttää habeas corpusta valtion ollessa hätätilassa, mikäli vangitseminen on tapahtunut ilman oikeudenkäyntiä.³⁵¹

4.4.2 Neljännen kohdan merkitys KP-sopimuksen oikeuksille

Kuten jo edellä on todettu, 9 artiklan 4 kohdan sisältämä habeas corpus on vuorovaikutuksessa 9 artiklan 3 kohdan kanssa, minkä lisäksi 4 kohta on tärkeä myös 9 artikla muiden kohtien kannalta. WGA:n ja Amerikan ihmisoikeuskomitean mukaan habeas corpus on yksi tehokkaimmista keinoista estää 9 artiklan 1 kohdassa kielletty mielivaltainen pidättäminen. Tämän vuoksi habeas corpuksen tulisi olla voimassa myös hätätilan aikana.³⁵² 9 artiklan 1 kohdan lisäksi 4 kohdalla on liittämistä myös 9 artiklan 2 kohdan kanssa – vangitulle on annettava tarpeeksi tietoa vangitsemisensä syistä, jotta hän voi saattaa asian tuomioistuimen käsiteltäväksi, ja jotta tuomioistuin voi tarkistaa vangitsemispäätöksen perusteet, arvioida vangitsemisen syyt ja päättää onko vangitseminen perusteltua.³⁵³ Lisäksi on tärkeää huomata, että KP-sopimuksen 9 artiklan 4 kohdalla ei ole merkitystä vain 9 artiklan kannalta.³⁵⁴

Ehdottomien oikeuksien suojele oli KP-sopimuksen laatijoiden yksi tärkeimmistä päämääristä, sillä ehdottomat oikeudet ovat merkittävä osa demokraattista järjestelmää. Esimerkiksi Ranska lausui KP-sopimuksen laatimista koskevassa kuudennessa istunnossa, että ehdottomien oikeuksien listaaminen on välttämätöntä, jotta diktatuureja voidaan estää käyttämästä hätätilaa väärin tarkoitukseen.³⁵⁵ Mikäli ehdottomien oikeuksien noudattamista ei voida turvata hätätilassa, hätätila voi vaikuttaa negatiivisesti valtion demokratiaan ja oikeusvaltioperiaatteen

³⁵⁰ Turku declaration 1990, 4 artikla; International Commission of Jurists 1983, s. 430; The Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment.

³⁵¹ Pariisin vähimmäistandardit, 5.3 artikla; Hossain 1982, s. 152-153.

³⁵² Working Group on Arbitrary Detention 2008, kohta 64; Cooper 2007, s. 162-163; Lehmann 2011, s. 119; Inter-American Court of Human Rights 1987, kohta 36.

³⁵³ De Zayas 1997; International Commission of Jurists 2009, s. 145.

³⁵⁴ Faulkner 1994, s. 656.

³⁵⁵ Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuskomissio 1950, kohta 69.

kunnioittamiseen.³⁵⁶ Oikeuden määrittelemisen ehdottomaksi oikeudeksi ei vielä takaa sen toteutumista ja suojelua – sen lisäksi on taattava tehokkaat oikeussuojakeinot.³⁵⁷ AIT:n ja soft law:n mukaan oikeussuojakeinojen tarkoituksena on suojata ja taata ehdottomien oikeuksien voimassaolo ja toteutuminen. Sopimusvaltioilla ei siis ole vain velvollisuus tunnustaa ja kunnioittaa henkilöiden oikeuksia, vaan myös velvollisuus suojata ja varmistaa ehdottomien oikeuksien tehokas toteutuminen oikeussuojakeinojen avulla.³⁵⁸

AIT on esimerkiksi todennut, että habeas corpus on välttämätön oikeussuojakeino ehdottomien oikeuksien suojelemiseksi.³⁵⁹ Myös ihmisoikeuskomiteassa vallitsee yksimielisyys siitä, että valtio ei saa poiketa oikeudellisista takeista, jotka ovat tarpeen ehdottomien oikeuksien suojelemiseksi.³⁶⁰ Ihmisoikeuskomitean mukaan sopimusvaltiot eivät voi heikentää ehdottomien oikeuksien suojan tasoa sellaisella päätöksellä, jolla poiketaan esimerkiksi oikeudesta saattaa vangitsemisen laillisuus viipymättä tuomioistuimen tutkittavaksi.³⁶¹ Henkilöiden vapautta suojelevista menettelyllisistä takeista ei siten saisi poiketa toimenpiteillä, joilla kierretään ehdottomien oikeuksien noudattamista.³⁶² 9 artiklan 4 kohdassa taatut menettelylliset elementit voidaankin nähdä ehdottomiksi oikeuksiksi, koska ne ovat välttämättömiä sen varmistamiseksi, että valtio ei väärinkäytä oikeutta poiketa KP-sopimuksesta. Siten habeas corpus tulisi taata jokaiselle, jolta on riistetty vapaus hätätilassa.³⁶³

³⁵⁶ International Commission of Jurists 2009, s. 167; Working Group on Arbitrary Detention 2010, kohta 78; Working Group on Arbitrary Detention 2008, kohta 64.

³⁵⁷ Office Of The High Commissioner For Human Rights in Cooperation With The International Bar Association 2003, s. 849 ja s. 858; Human Rights Committee 2001, kohta 2; the Ottawa Principles on Human Rights and Anti-terrorism 2007, kohta 5.

³⁵⁸ Office Of The High Commissioner For Human Rights in Cooperation With The International Bar Association 2003, s. 848; Inter-American Court of Human Rights 1987, kohta 25; the Ottawa Principles on Human Rights and Anti-terrorism 2007, kohta 5.

³⁵⁹ Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusasioiden korkean edustajan toimisto 2008, s. 27-28; Faulkner 1994, s. 670.

³⁶⁰ De Zayas 1997.

³⁶¹ Joseph 2002, s. 94; Karimova; the Siracusa Principles; Pariisin vähimmäistandardit.

³⁶² Human Rights Committee 2014, kohta 67.

³⁶³ International Commission of Jurists 2009, s. 167; Working Group on Arbitrary Detention 2010, kohta 78; Working Group on Arbitrary Detention 2008, kohta 64; Joseph 2002, s. 94; Karimova; the Siracusa Principles; Pariisin vähimmäistandardit.

Habeas corpusin välitön tavoite on saattaa vangittu tuomarin eteen, jotta voidaan tarkistaa, onko hän elossa ja onko häntä vahingoitettu fyysisesti tai henkisesti.³⁶⁴ Habeas corpus edellyttää vangitsijaa tuomaan vangitun määrättyyn paikkaan määrättyä aikana ja ilmoittamaan vangitun vangitsemispäivämäärän sekä kiinniottamisen ja vangitsemisen syyt. Lisäksi habeas corpus velvoittaa vangitsijaa noudattamaan tuomarin ratkaisua.³⁶⁵ Habeas corpusilla voidaan lisäksi estää vankien katoamiset ja heidän olinpaikkansa salaaminen.³⁶⁶ Tämä habeas corpusesta seuraava kontrolli onkin elintärkeä esimerkiksi sen varmistamiseksi, että vankien elämää ja fyysistä koskemattomuutta kunnioitetaan ja että heitä suojataan kidutukselta tai muulta julmalta, epäinhimilliseltä tai halventavalta kohtelulta.

Habeas corpus suojaa siis vangitun henkeä ja terveyttä muun muassa kidutukselta ja epäinhimilliseltä kohtelulta.³⁶⁷ Habeas corpusin ja kidutuskiellon³⁶⁸ välinen yhteys voidaan todeta esimerkiksi tarkastelemalla Etiopiassa vuosina 2016-2017 vallinnutta hätätilaa. Tällöin vangituilla ei ollut mahdollisuutta käyttää habeas corpusia, ja vangitsemisen yhteydessä Etiopia syyllistyi vankien kiduttamiseen ja muihin pahoinpitelyn muotoihin.³⁶⁹ Myös EIT on todennut kidutuksen ja habeas corpusin välisen yhteyden esimerkiksi tapauksessa *Aksoy v. Turkki*. Tapauksessa terroristiepäilyyn vangitseminen 14 vuorokaudeksi ilman oikeussuojakeinoja ja tuomioistuimen suorittamaa valvontaa altisti vangitun kidutukselle.³⁷⁰ Niin ikään ihmisoikeuskomitean ja AIT:n mukaan oikeus habeas corpusin muodostaa erottamattoman osan oikeudesta inhimilliseen kohteluun.³⁷¹ Myös Siracusa -periaatteiden mukaan valtioiden on varmistettava, että vangittuja suojataan kidutukselta ja muulta julmalta, epäinhimilliseltä ja halventavalta kohtelulta.

³⁶⁴ Faulkner 1994, s. 668-669.

³⁶⁵ Palomares 2002, s. 105.

³⁶⁶ Office Of The High Commissioner For Human Rights in Cooperation With The International Bar Association 2003, s. 850.

³⁶⁷ Tuori – Scheinin 1988, s. 133.

³⁶⁸ On syytä muistaa, että kidutuskiellon sisältävästä 7 artiklasta ei voida poiketa edes hätätilassa.

³⁶⁹ Amnesty International 2018, s. 8.

³⁷⁰ Lehmann 2011, s. 119.

³⁷¹ Faulkner 1994, s. 668-669.

Tämän alaluvun lopuksi voidaan todeta, että oikeus riitauttaa vangitsemisen laillisuus tuomioistuimessa on itsenäinen ihmisoikeus, jonka epääminen on myös hätätilassa ihmisoikeusrikkomus. Se on oikeussuojakeino, jonka tarkoitus on suojella vapautta ja fyysistä koskemattomuutta mielivaltaiselta pidätykseltä ja vangitsemiselta, kidutukselta ja muulta julmalta, epäinhimilliseltä tai halventavalta kohtelulta. Sen avulla voidaan myös selvittää pidätettyjen sijainti ja terveydentila sekä tunnistaa viranomaisen, joka on määrännyt tai suorittanut vapaudenriiston. Viime vuosikymmenien tapahtumat ovat toistuvasti osoittaneet, että muiden ehdottomien oikeuksien suoja heikkenee aina, kun oikeus habeas corpus keskeytetään joko osittain tai kokonaan.³⁷² 9 artikla 4 kohta näyttääkin olevan kansainvälisen ihmisoikeusyhteisön mukaan välttämätön KP-sopimuksen ehdottomien oikeuksien suojelemiseksi ja näin myös itsessään ehdoton oikeus, joka tulee turvata myös valtion ollessa hätätilassa. Edellä esitetyn mukaisesti tämä on todettu niin yleiskommentissa nro 29, ihmisoikeussopimuksia koskevassa oikeuskäytännössä, humanitaarisen oikeuden säännöksissä, kansainvälisessä tapaoikeudessa, soft law -instrumenteissa ja oikeuskirjallisuudessa.³⁷³

4.5 Viides kohta

”Jokaisella, joka on laittomasti pidätetty tai vangittu, on oikeus vahingonkorvaukseen.”

KP-sopimuksen 9 artikla 5 kohdan mukaan jokaisella, joka on laittomasti pidätetty tai vangittu on oikeus vahingonkorvaukseen. Tämä kohta on KP-sopimuksen 2 artiklassa tarkoitettu kansallinen oikeussuojakeino, jolla pyritään estämään ihmisoikeusloukkaukset.³⁷⁴ 5 kohdan nähdään yleensä tarkoittavan sopimusvaltion velvoitetta maksaa taloudellinen korvaus. Ihmisoikeuskomitea on useissa tapauksissa kehottanut esimerkiksi laittomiin pidätyksiin ja vangitsemisiin syyllistyneitä valtioita maksamaan korvauksia.³⁷⁵

Näyttää kuitenkin siltä, että vahingonkorvauksien maksaminen ei olisi yhtä tärkeä ja tehokas keino suojella ihmisoikeuksia kuin esimerkiksi edellä käsitelty habeas corpus. Lisäksi vahingonkorvauksien maksamista ei yleensä käsitellä hätätilassa tapahtuneiden

³⁷² Inter-American Court of Human Rights 1987, kohdat 35-36.

³⁷³ Katso esimerkiksi De Londras 2011, s. 64 ja Working Group on Arbitrary Detention 2012, kohta 49.

³⁷⁴ Human Rights Committee 2014, kohta 49; Nowak 1993, s. 180.

³⁷⁵ De Zayas 1997; Lehmann 2011, s. 119.

ihmisoikeusrikkomusten yhteydessä. Tämä voi johtua esimerkiksi siitä, että hätätilassa valtion resurssit jakaantuvat eri tavoin kuin normaalioloissa. Lisäksi hätätilassa valtioiden taloudellinen kasvu yleensä taantuu tai jopa lakkaa joksikin aikaa poikkeuksellisten olosuhteiden seurauksena.³⁷⁶ Tämä voi vaikeuttaa 5 kohdan pitämistä ehdottomana oikeutena. Vahingonkorvauksien maksamiselle ei löydy tukea myöskään humanitaarisesta oikeudesta eikä useimmista soft law -instrumenteista. Tämän vuoksi näyttää siltä, että 9 artiklan 5 kohtaa ei voida pitää KP-sopimuksen 9 artiklan ehdottomana elementtinä. Valtiot voivat siten poiketa siitä hätätilan aikana.

4.6 Vähimmäistakeet

Käytännössä sopimusvaltiot rikkovat hätätilassa niin 4 artiklan listaamia ehdottomia oikeuksia kuin myös muita oikeuksia, jotka kansainvälinen yhteisö on tunnustanut ehdottomiksi oikeuksiksi. Tämän vuoksi voikin olla mielekkäämpää yrittää tunnistaa kansainvälisellä tasolla sellaisia eri oikeuksiin liittyviä vähimmäistakeita, jotka sopimusvaltioiden tulisi taata hätätilassa. Takeilla tarkoitetaan lisätoimenpiteitä, jotka edesauttavat ehkäisemään, tässä tapauksessa 9 artiklaan liittyvien väärinkäytösten riskiä. Esimerkiksi, kun vangituille annetaan mahdollisuus habeas corpukseen (tae), mielivaltaisen pidättämisen ja vangitsemisen (9 artiklaan liittyvä väärinkäytös) riski laskee.

Takeilla on yhteys myös ehdottomiin oikeuksiin - useat takeet, jotka ovat tärkeitä 9 artiklan kannalta, ovat myös tärkeitä ehdottomien oikeuksien suojelemiseksi. Tällaisten takeiden voidaankin nähdä muodostavan jonkinasteisen minimitason, jota tulee noudattaa 9 artiklasta poiketessa. Takeita voidaan hahmottaa ihmisoikeussopimuksia koskevan oikeuskäytännön, humanitaarisen oikeuden ja soft law -instrumenttien avulla. Esimerkiksi EIT:n mukaan joistakin oikeuksista poikkeaminen saattaa edellyttää tiettyjen takeiden asettamista. Hätätilassa tehtyjen toimenpiteiden suhteellisuusarviointi ei riipukaan ainoastaan hätätilan olemassaolosta, vaan myös valtion pyrkimyksistä varmistaa, että hätätilatoimenpiteet eivät mene liian pitkälle eikä niitä käytetä väärin tarkoitukseen.³⁷⁷

³⁷⁶ Katso esimerkiksi the World Bank 2020.

³⁷⁷ Ireland v. the United Kingdom, etenkin kohdat 154 ja 220.

Keskeiset aseellisia selkkauksia sääntelevät yleissopimukset määräävät pidätettyjen, vangittujen ja rikoksesta syytettyjen henkilöiden kohtelua koskevat takeet ehdottomiksi.³⁷⁸ Esimerkiksi Genèven vuoden 1949 yleissopimusten yhteinen 3 artikla, sotavankien kohtelua³⁷⁹ ja siviilihenkilöiden suojelua³⁸⁰ koskevat yleissopimukset sekä Genèven yleissopimusten lisäpöytäkirjat I³⁸¹ ja II³⁸² sisältävät tällaisen määräyksen. Myös useat soft law -instrumentit puoltavat riittävien takeiden asettamista, jotta poikkeaminen oikeudesta vapauteen ja turvallisuuteen olisi sallittua. Vaikka soft law ei sido valtioita, kansainväliset tuomioistuimet ovat vedonneet siihen, ja muun muassa yleiskommentissa nro 29 painotetaan, että 4 artiklan ehdottomien oikeuksien tulkinnan tulisi perustua myös soft law -instrumenttien johdonmukaiselle ja järjestelmälliselle käytölle.

Vankien olosuhteisiin ja vangitsemispaikkoihin liittyy monenlaisia takeita. Vankeja on esimerkiksi pidettävä virallisessa vangitsemispaikassa.³⁸³ Lisäksi rekisteriä tulee pitää paikoista, joissa vankeja ja pidätettyjä pidetään, vankien saapumis- ja lähtöajoista sekä vangitsemisesta vastuussa olevien henkilöiden nimistä.³⁸⁴ Vangitsemispaikkojen tarkistamista varten on luotava riippumattomat ja puolueettomat mekanismit.³⁸⁵ Humanitaarisen oikeuden, ICJ:n ja yleiskommentin nro 35 mukaan Punaisen Ristin kansainvälisen komitean edustajat tulee päästää vangitsemispaikoille, jotta esimerkiksi hallinnollisen vangitsemisen yhteydessä tapahtuvat väärinkäytökset voidaan havaita.³⁸⁶ Edellä mainittujen takeiden lisäksi on tärkeää,

³⁷⁸ Tuori – Scheinin 1988, s. 131-132.

³⁷⁹ Genèven sopimus sotavankien kohtelusta 1949, 82-108 ja 130 artiklat.

³⁸⁰ Genèven sopimus siviilihenkilöiden suojelemisesta sodan aikana 1949, 27, 31-33, 64-78, 117-1126 ja 147 artiklat.

³⁸¹ Genèven yleissopimusten lisäpöytäkirja kansainvälisten aseellisten selkkausten uhrien suojelemisesta (I pöytäkirja) 1980, 75-77 artiklat.

³⁸² Genèven yleissopimusten lisäpöytäkirja kansainvälistä luonnetta vailla olevien aseellisten selkkausten uhrien suojelemisesta (II pöytäkirja) 1980, 5-6 artiklat.

³⁸³ Human Rights Committee 2014, kohta 58; Turku declaration 1990, 4 artikla.

³⁸⁴ Rodley 1987, s. 261; Human Rights Committee 2014, kohta 58; Pariisin vähimmäistandardit, 5.2 artikla h kohta; International Commission of Jurists 2009, s.170; Siracusa principle, kohta 70 a; Body principlet, kohta 12.

³⁸⁵ Human Rights Committee 2014, kohta 58.

³⁸⁶ Genèven sopimus siviilihenkilöiden suojelemisesta sodan aikana 12 päivältä elokuuta 1949, 76 artikla; Hossain 1982, s. 153; Human Rights Committee 2014, kohta 64.

että vangeille tiedotetaan heti heidän oikeuksistaan heidän ymmärtämällään kielellä ja että ulkomaalaisille vangeille kerrotaan heidän oikeudestaan olla yhteydessä konsuliviranomaisiin tai YK:n pakolaisasiain päävaltuutetun toimistoon.³⁸⁷

Humanitaarinen oikeus sisältää useita vankien kohtelemiseen liittyviä takeita: vankeja ei saa sulkea sellaisiin paikkoihin, joihin päivänvalo ei pääse³⁸⁸, naiset ja miehet on sijoitettava eri huoneisiin³⁸⁹, kurinpitorangeistukseen tuomituilla eristetyillä ja sotavangeilla tulee olla oikeus ruumiinliikuntaan³⁹⁰ ja henkilöille, jotka ovat menettäneet vapautensa, tulee tarjota ruokaa, juomavettä, turvaa terveydelle ja sen hoidolle sekä suojaa ankaralta ilmastolta³⁹¹. Lisäksi humanitaarisen oikeuden, ihmisoikeuskomitean, Pariisin vähimmäisstandardien³⁹² ja ICJ:n³⁹³ mukaan kaikkia henkilöitä, joilta on riistetty vapaus, on kohdeltava inhimillisesti. Tämä vaatimus löytyy myös KP-sopimuksen 10 artiklasta. Vaikka se ei ole ehdoton oikeus, ihmisoikeuskomitean mukaan siinä ilmaistaan yleinen kansainvälisen oikeuden normi, josta ei voida poiketa edes hätätilassa. Tätä tukee KP-sopimuksen johdanto-osasta löytyvä viittaus ihmisen luontaisen ihmisarvon ja 7-10 artiklojen välisestä yhteydestä.³⁹⁴

Takeilla pyritään turvaamaan myös vangitun yhteydenpitoa ulkomaailmaan.³⁹⁵ Esimerkiksi Hannikaisen mukaan sellaista menettelyä ei voida pitää välttämättömänä, jolla vangitulta

³⁸⁷ Human Rights Committee 2014, kohta 58.

³⁸⁸ Genèven sopimus siviilihenkilöiden suojelemisesta sodan aikana 1949, 118 artikla.

³⁸⁹ Genèven sopimus siviilihenkilöiden suojelemisesta sodan aikana 1949, 76 artikla; Genèven yleissopimusten lisäpöytäkirja kansainvälistä luonnetta vailla olevien aseellisten selkkausten uhrien suojelemisesta (II pöytäkirja) 1980, 5.2 artikla; International Commission of Jurists 1983, s. 431.

³⁹⁰ Genèven sopimus sotavankien kohtelusta 1949, 98 artikla; Genèven sopimus siviilihenkilöiden suojelemisesta sodan aikana 1949, 125 artikla; Genèven yleissopimusten lisäpöytäkirja kansainvälistä luonnetta vailla olevien aseellisten selkkausten uhrien suojelemisesta (II pöytäkirja) 1980, 5.2 artikla b kohta.

³⁹¹ Genèven yleissopimusten lisäpöytäkirja kansainvälistä luonnetta vailla olevien aseellisten selkkausten uhrien suojelemisesta (II pöytäkirja), 5.1 artikla.

³⁹² Genèven yleissopimusten lisäpöytäkirja kansainvälisten aseellisten selkkausten uhrien suojelemisesta (I pöytäkirja), 75 artikla; Genèven sopimus siviilihenkilöiden suojelemisesta sodan aikana 1949, 34 artikla; Genèven sopimus sotavankien kohtelusta 1949, 13 artikla; Pariisin vähimmäisstandardit, 5.2 artiklan g kohta.

³⁹³ International Commission of Jurists 1983, s. 442 ja s. 429.

³⁹⁴ Human Rights Committee 2001, kohta 2.

³⁹⁵ Turku declaration 1990, 4.2 artikla.

evätään jatkuvasti yhteydenpito ulkomaailmaan.³⁹⁶ Yhteydenpidon turvaamiseen liittyvät oleellisesti myös sellaiset takeet, joilla taataan vangitun säännöllinen pääsy lääkäreiden³⁹⁷, asianajajien³⁹⁸ ja perheenjäsenten³⁹⁹ luokse.⁴⁰⁰ Humanitaarisen oikeuden mukaan vangitulla on oikeus lukea, kirjoittaa ja vastaanottaa kirjeitä, ja lisäksi syytteeseen asetetuilla on oikeus terveydentilansa vaatimaan lääkärinhoitoon ja lääkärintarkastukseen.⁴⁰¹ YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimisto on huomauttanut, että poliisi ei saisi olla läsnä lääkärintarkastuksessa, jotta esimerkiksi mahdollisen kidutuksen tai pahoinpitelyn dokumentointi voidaan suorittaa puolueettomasti. Lääkärintarkastuksen merkittävyyttä onkin korostettu oikeuskäytännössä. Esimerkiksi Pohjois-Irlannissa käytössä ollut hallinnollinen pidättäminen oli sallittua hätätilassa muun muassa sen takia, että vangeille suoritettiin lääkärintarkastukset.⁴⁰²

Lääkärintarkastuksen lisäksi ihmisoikeuskomitea on korostanut vangitun oikeutta asianajajaan.⁴⁰³ Esimerkiksi Israelia koskevassa tapauksessa ihmisoikeuskomitea katsoi, että pitkään kestänyt vangitseminen, jonka aikana ei ollut mahdollista käyttää asianajajaa, rikkoi KP-sopimuksen artikloja⁴⁰⁴. Ihmisoikeuskomitea totesikin, että sopimusvaltion tulee huomioida, että vangitun oikeus kääntyä asianajajan puoleen saadaan keskeyttää maksimissaan 48 tunnin ajaksi.⁴⁰⁵ Joidenkin soft law -instrumenttien mukaan vangituille annettun

³⁹⁶ Tuori – Scheinin 1988, s. 122 ja s. 134.

³⁹⁷ International Commission of Jurists 1983, s. 431.

³⁹⁸ Pariisin vähimmäistandardit, 5.2 artikla b kohta.

³⁹⁹ Pariisin vähimmäistandardit, 5.2 artikla f kohta.; Gross 2001, s. 738.; Rodley 1987, s. 259-260.

⁴⁰⁰ Human Rights Committee 2014, kohta 58; International Commission of Jurists 1983, s. 170; Pariisin vähimmäistandardit, 5 artikla b kohta; Turku declaration kohdat 4.2 ja 8; Siracusa Principle, kohta 70.

⁴⁰¹ Genèven sopimus siviilihenkilöiden suojelemisesta sodan aikana 1949, 76 ja 125 artiklat; Genèven sopimus sotavankien kohtelusta 1949, 98 artikla; Genèven yleissopimusten lisäpöytäkirja kansainvälistä luonnetta vailla olevien aseellisten selkkausten uhrien suojelemisesta (II pöytäkirja) 1980, 5.2 artikla b kohta.

⁴⁰² International Commission of Jurists 1983, s. 431.

⁴⁰³ International Commission of Jurists 1983, s. 430; Rodley 2000, s. 344; Rodley 1987, s. 259.

⁴⁰⁴ 7, 9, 10 artiklat ja 14 artiklan 3 kohdan b alakohta.

⁴⁰⁵ Cooper 2007, s. 162-163.

oikeudellisen neuvonannon pitäisi olla ilmaista, koska hätätila ei yleensä suoranaisesti vaikuta valtion mahdollisuuteen rahoittaa oikeudellista neuvonantoa.⁴⁰⁶

EIT on painottanut takeiden merkitystä oikeuskäytännössään. Tapauksessa *Aksoy v. Turkki* EIT:n totesi, ettei riittäviä takeita ollut olemassa, koska vangilla ei ollut mahdollisuutta ottaa yhteyttä asianajajaan, lääkäriin, sukulaisiin tai ystäviin. Tapauksessa *Branningan and McBride v. the United Kingdom* EIT puolestaan katsoi takeiden suojaavan vangittuja mielivaltaiselta käyttäytymiseltä ja eristysvankeudelta.⁴⁰⁷ Tapauksessa EIT:n mainitsevat takeet olivat *habeas corpus*, vangitsemisesta tiedottaminen lähipiirille, mahdollisuus lääkärintarkastukseen sekä vangitun oikeus kääntyä asianajajan puoleen 48 tunnin kuluttua pidätyksestä ja se, että tätä oikeutta voitiin lykätä ainoastaan perustellusta syystä ja että lykkäys oli oikeudellisen valvonnan alainen.⁴⁰⁸ EIT on ollut joskus tyytyväinen myös vähempään määrään takeita. EIT on perustellut tätä esimerkiksi toteamalla, ettei valtioilta voida vaatia välitöntä takeiden asettamista jokaiselle valitsemalleen toimenpiteelle hätätilassa.⁴⁰⁹

On mahdollista, että oikeutta vapautteen ja turvallisuuteen voitaisiin suojella tehokkaammin, mikäli sitä koskevat vähimmäistakeet säänneltäisiin valtioita sitoviksi. Fitzpatrickin mukaan tällainen prosessi auttaisi luomaan mallilainsäädäntöä.⁴¹⁰ Tätä prosessia ei kuitenkaan ole helppo toteuttaa, koska 1) tutkimuskenttä on erittäin laaja; 2) hätätilakonsepti on monimutkainen ja sen sisältöä on vaikeaa määrittellä, koska eri oikeusjärjestelmien ja alueiden käyttämä terminologia on runsasta ja epätarkkaa; 3) selkeiden syy-seuraus -suhteiden luominen on vaikeaa hätätilanteiden ja erityisten ihmisoikeusrikkomusten välille; ja 4) ehdottomista oikeuksista ei vallitse yksimielisyyttä. Mikäli valtioita sitovien vähimmäisstandardien säätäminen on liian haastavaa, oikeudenmukaiset oikeudenkäynnin prosessioikeudet, joihin esimerkiksi *habeas corpus* lukeutuu, voitaisiin esitellä sekä kansainvälisen tapaoikeuden normeina että osana muita velvoitteita, joita ihmisoikeussopimusten osapuolina olevien

⁴⁰⁶ International Commission of Jurists 1983, s. 170 ja 428; Pariisin vähimmäisstandardit, 7.2 artikla.

⁴⁰⁷ Macovei 2004, s. 56.

⁴⁰⁸ *Branningan and McBride v. the United Kingdom*, kohdat 53 ja 62-64.

⁴⁰⁹ Katso esimerkiksi tapaus *Ireland v. the United Kingdom*, jossa EIT totesi EIS:n 5 artiklan 2-4 kohdissa määrättyjen nimenomaisten takeiden puuttuvan. EIT piti esimerkiksi Yhdistyneen kuningaskunnan pystyttämään komiteaa riittävänä takeena väärinkäytösten estämiseksi.

⁴¹⁰ Katso lisää Fitzpatrick 1994b.

valtioiden on noudatettava. Ihmisoikeuskomitea voisi esimerkiksi valvoa tarkemmin KP-sopimuksen johdonmukaisuusperiaatteen noudattamista hätätilassa. Hätätilavaltuuksien nojalla tehtyjä toimenpiteitä voitaisiin testata humanitaarisen oikeuden lisäksi erilaisten YK:n piiristä löytyvien instrumenttien avulla. Tätä prosessia voisi johtaa esimerkiksi hätätilan erityisraportoiija. Vaihtoehtoisesti Punaisen Ristin kaltaiset kansalaisjärjestöt voisivat auttaa tässä prosessissa.

5 LOPPUPÄÄTELMÄT

Hätätila uhkaa valtion hallitusta, alueellista koskemattomuutta, poliittista suvereniteettia ja ennen kaikkea väestön hyvinvointia. Hätätilojen aiheuttamiin uhkiin on haastavaa vastata normaaliolojen lainsäädännöllä, minkä vuoksi tärkeimmät kansainväliset ihmisoikeussopimukset antavat sopimusvaltioille mahdollisuuden poiketa joistakin sopimusten velvoitteista hätätilassa. KP-sopimuksen 4 artiklalla on ensiarvoisen tärkeä rooli ihmisoikeuksien suojelussa valtion ollessa hätätilassa - toisaalta 4 artikla antaa sopimusvaltiolle mahdollisuuden poiketa väliaikaisesti joistakin sopimuksen velvoitteista, mutta toisaalta se takaa kansainvälisille toimielimille pääsyn ja kontrollin niihin tilanteisiin, joissa valtiot eivät todennäköisesti noudattaisi ihmisoikeuksia.⁴¹¹

Jotta ihmisoikeussopimuksista poikkeaminen on mahdollista, valtion on täytettävä KP-sopimuksen, EIS:n ja AIS:n hätätilasäännöksiä asettamat kriteerit hätätilalle. Ensinnäkin hätätilan on oltava todellinen eli niin vakava, että se uhkaa kansakunnan olemassaoloa ja niin laaja, että se vaikuttaa koko väestöön. Toiseksi hallituksen on ilmoitettava kohtuullisessa ajassa asiasta muille sopimusvaltioille ja mahdollisesti virallisesti julistettava sopimuksen mukaisten takeiden keskeyttäminen. Kolmanneksi valtion on kunnioitettava ehdottomia oikeuksia, joiden sisältö vaihtelee sopimuksesta riippuen. Neljänneksi sopimuksen velvollisuuksista voidaan poiketa vain niin pitkäksi aikaa ja vain siinä määrin kuin on tilanteeseen nähden välttämätöntä. Viidenneksi syrjimättömyyden periaate edellyttää, että oikeuksia ei keskeytetä yksinomaan rodun, ihonvärin, sukupuolen, kielen, uskonnon tai yhteiskunnallisen syntyperän perusteella. Kuudenneksi ihmisoikeussopimuksista poikkeavan valtion toimenpiteet eivät saa olla ristiriidassa valtion muiden kansainvälisen oikeuden mukaisten velvoitteiden kanssa.⁴¹² Ensimmäisen (kansakunnan elämää uhkaava), kolmannen (siinä laajuudessa kuin tilanne välttämättä vaatii) ja neljännen (tietyt oikeudet ovat ehdottomia) kohdan voidaan nähdä olevan osa kansainvälistä tapaoikeutta.⁴¹³

KP-sopimuksen 9 artiklalla on läheinen yhteys hätätilaan, sillä erityisiä pidätys- ja vangitsemisvaltuuksia käytetään usein hätätilassa. On selvää, että 9 artiklaan kohdistuvia

⁴¹¹ Burchill, s. 97.

⁴¹² Hossain 1982, s. 147; Fitzpatrick 1994a, s.205.

⁴¹³ Hossain 1982, s. 147; Working Group on Arbitrary Detention 2010, kohta 73.

poikkeuksia voidaan ja on tarpeellista käyttää hätätilan aikana. 9 artiklasta poiketessa tulisi kuitenkin kunnioittaa 4 artiklan suhteellisuusperiaatetta – 9 artiklaan kohdistuvat poikkeamiset ovat laillisia vain siltä osin kuin ne ovat tiukasti oikeasuhtaisia todelliseen uhkaan nähden. Vaikka KP-sopimuksen 4 artikla ei tunnusta nimenomaisesti 9 artiklaa ehdottomaksi oikeudeksi, siitä on mahdollista löytää ehdottomia elementtejä, joista valtiot eivät saa poiketa edes hätätilassa. Näiden elementtien tunnistamisessa käytetään apuna KP-sopimuksen lisäksi muita kansainvälisen oikeuden instrumentteja. On kuitenkin syytä huomata, ettei 9 artiklan kaikista ehdottomista elementeistä vallitse kansainvälisellä tasolla yksimielisyyttä. KP-sopimus ja AIS tarjoavat selkeämpiä suuntaviivoja, kun taas EIS:n kanta vaihtelee hätätilan vakavuuden ja käytettävissä olevien takeiden mukaan. EIT salliiikin näennäisesti pidemmälle menevät poikkeukset kuin ihmisoikeuskomitea tai AIT. Tältä osin oikeudellinen kehityssuunta on kuitenkin menossa yksilön oikeuksia kunnioittavaa lähestymistapaa kohti.⁴¹⁴

Tässä tutkielmassa AIS:lla ja etenkin EIS:llä on ollut merkittävä rooli KP-sopimuksen tulkinnassa. Vaikka näiden kolmen ihmisoikeussopimuksen hätätilasäännöksillä on samanlainen laatimishistoria, on muistettava, että ne eivät ole täysin identtisiä. Lisäksi hätätilasäännösten samankaltaisuus ei automaattisesti johda siihen, että esimerkiksi ihmisoikeuskomitea tulkitsisi KP-sopimuksen hätätilasäännöstä samalla tavalla kuin EIT tulkitsee EIS:n hätätilasäännöstä. Siten on selvää, että esimerkiksi EIT:n ratkaisut eivät ole sellaisenaan suoraan sovellettavissa KP-sopimukseen. Ihmisoikeuskomitea ei ole kuitenkaan erityisen aktiivisesti tutkinut ratkaisukäytännössään 9 artiklan suhdetta 4 artiklaan. Siten on tarpeellista tarkastella myös AIT:n ja EIT:n sovelluskäytäntöä. Tätä tukee se, että ihmisoikeuskomitea, EIT ja AIT tukeutuvat ainakin joltain osin toistensa tulkintoihin. EIT:n, AIT:n ja ihmisoikeuskomitean viittaukset EIS:n, AIS:n ja KP-sopimukseen, näiden sopimusten väliset keskinäiset vastaavuudet ja ennen kaikkea hätätilaan liittyvän yhtenäisen oikeuskäytännön tarve osoittavat, että alueellisia ihmisoikeussopimuksia voidaan käyttää myös KP-sopimuksen tulkinta-apuna. Lisäksi soft law -instrumentit tarjoavat suuntaviivoja KP-sopimuksen tulkinnalle.

9 artiklan 1 kohtaan sisältyvän mielivaltaisen vapaudenriiston kiellon voidaan nähdä olevan ehdoton oikeus niin ihmisoikeussopimuksien kuin myös kansainvälisen tapaoikeuden nojalla.

⁴¹⁴ Higgings 2009, s. 457; Office Of The High Commissioner For Human Rights in Cooperation With The International Bar Association 2003, s. 862; Ireland v. the United Kingdom 1978, kohta 220.

Voidaan todeta, että esimerkiksi eristysvankeuteen liittyy mielivaltaisuuden piirteitä. Lisäksi eristysvankeuden, salainen vangitsemisen ja vangitsemisen, jossa hallitus pyrkii salaamaan henkilön vangitsemisen tai kieltäytyy paljastamasta vangitun olinpaikkaa, voidaan katsoa olevan ristiriidassa kansainvälisen ihmisoikeussäädännön kanssa myös hätätilan ja aseellisen konfliktin aikana. Lisäksi nämä vangitsemismuodot altistavat vangitun kidutukselle, minkä vuoksi esimerkiksi eristysvankeus voi rikkoa KP-sopimuksen 7 artiklaa, joka on KP-sopimuksen mukaan ehdoton oikeus. Toisaalta taas hätätilassa tapahtuva muunlainen vangitseminen, esimerkiksi hallinnollinen vangitseminen, näyttää olevan sallittua myös hätätilassa. Ihmisoikeustuomioistuimien ja ihmisoikeuskomitean käytännön mukaan hallinnollisesta vangitsemisesta tekee yhä sallittavampaa se, että siihen on liitetty tarvittavia takeita, kuten tehokas habeas corpus.⁴¹⁵

9 artiklan 2 kohta sisältää kaksi vaatimusta. Pidätyksen syyt on kerrottava viipymättä pidätetylle ja rikoksesta syytetylle on kerrottava, mistä häntä syytetään. Kansainvälisen ihmisoikeuden instrumentit painottavat enemmän rikoksesta syytetyn henkilön oikeutta saada tietää, mistä häntä syytetään kuin pidätyksen syiden ilmoittamista. Humanitaarisen oikeuden mukaan aseellisen selkkauksen aikana pidätetyille tulisi kuitenkin kertoa pidättämisen syyt. Sopimusvaltion on myös syytä huomioida, että pidätyksen syiden kertomatta jättäminen voi tehdä vangitsemisesta mielivaltaista. Soft law -instrumentteja lukuun ottamatta 9 artiklan 2 kohdan ehdoton luonne ei ole herättänyt keskustelua kansainvälisen ihmisoikeusyhteisön keskuudessa. Vaikuttaakin siltä, että 9 artiklan 2 kohta ei ole yksi 9 artiklan ehdottomista elementeistä.

9 artiklan 3 kohdassa on kyse vapaudenriiston saattamisesta oikeudellisen valvonnan piiriin. Ihmisoikeuskomitean mukaan 9 artiklan 3 kohdan tulisi olla voimassa myös hätätilassa.⁴¹⁶ EIT valvoo melko tiukasti hätätilavaltuuksien nojalla toteutettujen toimenpiteiden suhteellisuutta, minkä vuoksi se on nähnyt myös pitkään jatkuneen vangitsemisen ja oikeudellisen valvonnan puuttumisen ongelmallisena. EIT:n mukaan vangitseminen ilman oikeudellista valvontaa on kuitenkin mahdollista hätätilassa edellyttäen, että sen kesto ei ylitä 7 päivää. Kuten Chrysler on huomauttanut, EIT:n on oltava varovainen painottaessaan vaihtoehtoisia takeita, sillä ne eivät

⁴¹⁵ International Commission of Jurists 2009, s. 110.

⁴¹⁶ Office Of The High Commissioner For Human Rights in Cooperation With The International Bar Association 2003, s. 858.

ole aina toimiva korvike oikeudelliselle valvonnalle.⁴¹⁷ Ihmisoikeuskomitea ei ole puolestaan ottanut selkeästi kantaa oikeudellisen valvonnan puutteen ja vangitsemisen keston suhteeseen. Lienee kuitenkin niin, että pidätetty tai vangittu on 9 artiklan 3 kohdan nojalla saatettava myös hätätilan aikana ”viipymättä”, eli viimeistään 7 päivän kuluttua pidättämisestä, oikeudellisen valvonnan piiriin.

Pidätetyn tai vangitun oikeus saattaa vapaudenriiston laillisuus tuomioistuimen tutkittavaksi on laajalti tunnustettu kansainvälisten tuomioistuimen oikeuskäytännössä ja muissa kansainvälisen ihmisoikeuden instrumenteissa. Ihmisoikeuskomitean käytännön perusteella näyttää olevan selvää, että 9 artiklan 4 kohdan takeiden on oltava tehokkaasti voimassa kaikkina aikoina, jopa hätätilassa.⁴¹⁸ Lisäksi alueellisia ihmisoikeussopimuksia koskevan oikeuskäytännön ja niihin liittyvän materiaalin mukaan oikeus saattaa vapaudenriiston laillisuus tutkittavaksi on ehdoton. Myös lukuisat kansainväliset ja alueelliset ihmisoikeusjärjestöt, oikeuskirjallisuus ja soft law -instrumentit ovat ilmaisseet, että oikeudesta saattaa vapaudenriiston laillisuus tuomioistuimen tutkittavaksi ei ole mahdollista poiketa missään olosuhteissa. 9 artiklan 4 kohta on siis yksi 9 artiklan ehdottomista elementeistä.

9 artiklan 5 kohdan luokittelu sellaiseksi oikeudeksi, josta valtiot eivät saisi poiketa edes hätätilassa, ei löydy tarpeeksi tukea. Siten valtioiden on mahdollista poiketa 9 artiklan 5 kohdasta 4 artiklan mukaisesti. Kuitenkin 9 artiklan kohtien erittelyn yhteydessä on syytä huomata, että 9 artiklan jotkin kohdat ovat keskenään päällekkäisiä ja ne ovat yhteydessä KP-sopimuksen muihin oikeuksiin, etenkin sopimuksessa taattuihin ehdottomiin oikeuksiin. Tämän huomioiminen on tärkeää, sillä 9 artiklasta tehdyt poikkeukset voivat loukata myös 4 artiklassa lueteltujen ehdottomien oikeuksien suojaa. KP-sopimuksen 9 artiklalla on esimerkiksi erittäin tiivis suhde kidutuskieltoon, joka on 4 artiklan mukaan ehdoton oikeus. Onkin syytä muistaa, että sopimusvaltion päätös poiketa 9 artiklasta ei saa heikentää 4 artiklassa lueteltujen ehdottomien oikeuksien suojaa.⁴¹⁹

⁴¹⁷ Crysler 1994, s. 629.

⁴¹⁸ Office Of The High Commissioner For Human Rights in Cooperation With The International Bar Association 2003, s. 858; International Commission of Jurists 2009, s. 167; Working Group on Arbitrary Detention 2010, kohta 78; Working Group on Arbitrary Detention 2008, kohta 67.

⁴¹⁹ Joseph 2002, s. 94.

On kuitenkin todennäköistä, että valtiot rikkovat hätätilassa niin 4 artiklan ehdottomia oikeuksia kuin myös 9 artiklaa. Niinpä 9 artiklan ehdottomien elementtien lisäksi voi olla hyödyllistä tunnistaa vähimmäistakeet, jotka valtioiden tulisi taata 9 artiklasta poiketessaan. Tämä parantaisi samalla myös 4 artiklan ehdottomien oikeuksien suojaa. Lisäksi vähimmäistakeiden joukon määrittäminen voisi auttaa valtioita hahmottamaan 9 artiklasta sallitut poikkeamiset, sillä esimerkiksi oikeuskäytännön mukaan joskus yhdenkin takeen olemassaolo voi puoltaa hallinnollisen vangitsemisen sallittavuutta. Mitä enemmän takeita asetetaan, sitä todennäköisempää on, että poikkeaminen on hyväksyttävää. Nämä takeet voivat olla itse 9 artiklan kohtia, kuten habeas corpus, tai sitten erilaisia lisätoimenpiteitä, kuten oikeus asianajajaan.

Vaikka sopimusvaltio poikkeaisi hätätilassa 9 artiklasta, on perusteltua väittää, että sen ei ole välttämätöntä poiketa samalla myös velvollisuudestaan kunnioittaa ja noudattaa niitä oikeudellisia takeita, jotka suojaavat muun muassa pidätettyjen, vangittujen ja syytteeseen asetettujen henkilöiden inhimillistä ja oikeudenmukaista kohtelua.⁴²⁰ Tässä tutkielmassa tällaisiksi takeiksi on tunnistettu: 1) habeas corpus (taattu myös humanitaarisessa oikeudessa); 2) oikeus saada viipymättä pidättämisen syyt; 3) vankien pitäminen virallisessa vangitsemispaikassa; 4) julkisen rekisterin pitäminen vankien saapumis- ja lähtöajoista, vangitsemisesta vastuussa olevista henkilöistä sekä paikoista, joissa vankeja ja pidätettyjä pidetään; 5) vapaudenriistettyjen oikeus ruumiinliikuntaan, veteen ja ravintoon (taattu humanitaarisessa oikeudessa); 6) esimerkiksi Punaisen Ristin päästäminen vangitsemispaikkoihin (taattu myös humanitaarisessa oikeudessa); 7) inhimillisen kohtelun vaatimus (taattu myös humanitaarisessa oikeudessa); 8) oikeus pitää yhteyttä ulkomaailmaan, esimerkiksi oikeus asianajajaan ja yhteydenpitoon lähipiirin kanssa; 9) oikeus lääkärintarkastukseen (taattu myös humanitaarisessa oikeudessa); 10) vangitun oikeuksista tiedottaminen; ja 11) nais- ja miesvankien erillään pitäminen (taattu humanitaarisessa oikeudessa).

Habeas corpusen luonnetta ehdottomana oikeutena on käsitelty jo edellä. Lisäksi oikeuskäytännössä ja oikeuskirjallisuudessa on korostettu etenkin seuraavien takeiden merkitystä: oikeus lääkärintarkastukseen ja asianajajaan sekä oikeus pitää yhteyttä lähipiiriin. Valtioiden tulisivatkin KP-sopimuksesta poiketessaan taata nämä takeet. Ei myöskään liene

⁴²⁰ Tuori – Scheinin 1988, s. 133.

perusteltua, että vankeja pidettäisiin muilla kuin virallisilla vangitsemispaikoilla, sillä tämä vähentää samalla mielivaltaisen kohtelun riskiä. Luettelossa on korostettu suluissa humanitaarisen oikeuden sisältämät takeet, koska nämä takeet voivat tulla sovellettaviksi johdonmukaisuusperiaatteen vuoksi myös KP-sopimukseen hätätilan aikana. Aseellisten selkkausten aikana humanitaarisen oikeuden takeet ovat siis voimassa. On kuitenkin syytä huomata, että vaikka humanitaarinen oikeus velvoittaa sopimusvaltioita KP-sopimuksen 4 artiklan kautta, on sen merkitys oikeuskäytännössä ollut vähäinen.⁴²¹ Voikin olla, että johdonmukaisuusperiaate on jäämässä vain teoreettiseksi vaatimukseksi eikä siirry tehokkaasti käytäntöön.

Ehdottomien elementtien ja vähimmäistakeiden tunnistamisen lisäksi on tarpeellista pohtia, miten oikeuksien suojaaminen olisi paras toteuttaa. Tulisiko esimerkiksi 9 artiklan ehdottomat elementit lisätä 4 artikla 2 kohtaan? Vuonna 1993 ehdotettiin KP-sopimuksen kolmannen valinnaisen pöytäkirjan laatimista, jolla 9 ja 14 artiklat olisivat saaneet virallisesti ehdottomien oikeuksien aseman. Ihmisoikeuskomitean ja Punaisen Ristin kansainvälisen komitean mukaan pöytäkirjaluonnos olisi kuitenkin saattanut sallia implisiittisesti 9 ja 14 artikloista poikkeamisen, mikäli sopimusvaltiot eivät ratifioisi ehdotettua valinnaista pöytäkirjaa. Pöytäkirjalla olisi siten voinut olla jopa ei-toivottu vaikutus 9 artiklan takaamiin oikeuksiin. Tämän vuoksi Punaisen Ristin kansainvälinen komitea totesi, että olisi hyödyllisempää tutkia, voidaanko jotenkin muuten tehdä selväksi, että tietyt 9 artiklan osat ovat ehdottomia.⁴²² Myös Rosas on korostanut tätä ja todennut, että ihmisoikeuksia koskevaa minimisuojausta tulisi vahvistaa, ja että humanitaarista oikeutta pitäisi noudattaa tehokkaammin.⁴²³

Yhteisten suuntaviivojen kodifointi on joka tapauksessa tärkeää. Ihmisoikeussopimuksien poikkeussäännöksiä olisi tarkennettava etenkin ehdottomien oikeuksien osalta, ja ainakin vapauden ja turvallisuuden takaavaan oikeuteen liittyvät takeet olisi tunnistettava ja säädettävä valtioita sitoviksi. Lisäksi hätätilaa valvovia kansainvälisiä mekanismeja olisi vahvistettava ja parannettava, jotta ehdottomien oikeuksien loukkaukset voidaan estää ja jotta hätätilan syistä, laajuudesta ja vaikutuksista ihmisoikeuksiin voidaan kerätä lisää tietoa. Vaikka tämä saattaa

⁴²¹ El Zeidy 2003, s. 291.

⁴²² De Zayas 1997; Human Rights Committee 1994b, s. 120.

⁴²³ Tuori – Scheinin 1988, s. 151.

lisätä säännösten kakofoniaa, on tärkeää saada aikaan konkreettisia ehdotuksia konsensuksen saavuttamiseksi. Esimerkiksi ILA, joka vastasi Pariisin vähimmäisstandardien laatimisesta, laatii parhaillaan hätätilaa ja ihmisoikeuksia koskevaa raporttia, jossa keskitytään etenkin 9 artiklan takaamiin oikeuksiin. Siinä tutkitaan viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana esiintyneiden hätätilojen yhteydessä tapahtunutta standardien kehitystä. Raportissa käsitellään ihmisoikeuksien noudattamista valvovien kansainvälisten ja kansallisten elinten tulkintakäytännön kehitystä. Tätä varten komitea kerää ja analysoi sekä YK:n että alueellisten organisaatioiden ja niiden tuomioistuimien ja instituutioiden käytäntöä. Raportissa halutaan selvittää, mitkä kansainvälisten ihmisoikeussopimusten oikeudet ovat ehdottomia oikeuksia tai jus cogens -normeja.⁴²⁴

Jo lyhyt katsaus historiaan osoittaa, että 9 artiklaa loukataan usein hätätilan aikana. Vaikka viimevuosisatojen aseellisia konflikteja ei välttämättä esiinny enää 2000-luvulla, on varmaa, että valtiot joutuvat tulevaisuudessa vastaamaan uudenlaisiin, entuudestaan tuntemattomiin kriisitilanteisiin. 2000-luvun tapahtumat ovat jo nyt johtaneet niin 9 artiklan kuin myös muiden oikeuksien, kuten kidutuskiellon, rikkomiseen. Esimerkiksi laaja terroristijärjestöjen toiminta sekä humanitaaristen kriisien ja ilmastonmuutoksen lieveilmiöt, kuten Eurooppaa koetellut pakolaiskriisi, ovat pakottaneet valtiot keksimään ratkaisuja uudenlaisten uhkatilanteiden hoitamiseksi. Lisäksi tänä vuonna COVID-19:sta seuranneet tapahtumat osoittavat, että oikeus vapauteen ja turvallisuuteen on uhattuna välittömästi hätätilan alkamisesta lähtien. Esimerkiksi Ugandassa hallitus on pidättänyt ilman pätevää syytä koronaviruksen verukkeella 23 henkilöä, jotka kuuluvat seksuaalivähemmistöön.⁴²⁵ Bangladeshissa puolestaan hallitus yrittää estää sananvapauden toteutumista pidättämällä muun muassa lääkäreitä, opposition jäseniä ja opiskelijoita, jotka yrittävät levittää tietoa koronaviruksesta.⁴²⁶

Nämä ovat vain muutamia esimerkkejä viimeaikaisista tapahtumista ja uskon niiden olevan vasta alkusoittoa COVID-19 verukkeella tapahtuville ihmisoikeusloukkauksille, jotka koskevat 9 artiklaa. COVID-19 -kriisin hälvennyttyä olisikin mielenkiintoista tutkia lähemmin pandemian vaikutusta 9 artiklan noudattamiseen. Olen varma, että 9 artiklan ehdottomiin

⁴²⁴ International Law Association 2018, s. 2-3.

⁴²⁵ Ghoshal 2020.

⁴²⁶ Human Rights Watch 2020.

elementteihin kohdistuvan tutkimuksen merkitys kasvaa tulevaisuudessa. Jotta demokraattisen yhteiskunnan peruspilarit pysyvät tukevasti pystyssä, on tärkeää, että valtiot kunnioittavat 9 artiklan ehdottomia elementtejä ja 9 artiklaan liittyviä vähimmäistakeita myös hätätilassa. Oikeutta vapauteen ja turvallisuuteen ei tule ikinä rajoittaa kevyin perustein eikä sen ehdottomista elementeistä tule poiketa - ei edes kansakunnan olemassaoloa uhkaavassa hätätilassa.

”They who can give up essential liberty to obtain a little temporary safety deserve neither liberty nor safety.”⁴²⁷

⁴²⁷ Franklin 1818-1819, *Memoirs of the life & writings of Benjamin Franklin*.